

Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II

syntéza z monografií uvedených ve studii
„Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“
s ohledem na situaci v České republice

Barbora Matějková
Jana Paloncyová

VÚPSV Praha
2004

Obsah

Úvod	3
1. Vymezení rodinné politiky	7
1.1 Definice rodinné politiky	7
1.2 Základní modely rodinné politiky	9
1.3 Financování rodinné politiky	11
2. Kontext rodinné politiky	15
2.1 Uspořádání Evropy z hlediska rodinného chování	15
2.2 Trh práce	19
2.3 Sociální výdaje	23
3. Současné rysy rodinné politiky v evropských zemích: podobnosti a rozdíly	26
3.1 Legislativa vážící se k rodinným vztahům	26
3.1.1 Legislativa manželství	26
3.1.2 Rozvod	26
3.1.3 Legislativa nesezdaného soužití	28
3.1.4 Legislativa registrovaného partnerství	29
3.2 Finanční podpora rodiny	29
3.2.1 Dávky	29
3.2.2 Daňové úlevy	34
3.3 Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím	39
3.4 Instituce péče o děti	43
Závěr	45
Literatura	47
Příloha 1	50
Tabulka I Zdroje příjmů na sociální ochranu podle typu přispěvatelů (jako % celkových příjmů) 1991 a 2000	50
Tabulka II Sazba daně z příjmu a výše odvodů za průměrného zaměstnance v průmyslu mezi zeměmi Evropské unie podle typů rodiny (rodinný stav, počet dětí) a úrovně mzdy (jako % hrubé mzdy) v roce 2002	51
Tabulka III Zákonné podmínky pro vstup do manželského svazku ve vybraných evropských zemích v roce 2003	52
Tabulka IV Zákonné podmínky pro zánik manželského svazku rozvodem ve vybraných evropských zemích v roce 2003	54
Tabulka V Časový přehled hlavních právních kroků v procesu uznávání práv homosexuálů v evropských zemích k 1.2.2003	56
Tabulka VI Porodné v evropských zemích v EUR (€) podle stavu k 1.1.2002	58
Tabulka VII Formy podpory v mateřství a otcovství k 1.1.2002	60
Tabulka VIII Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek, částky v EUR (€) k 1.1.2002 ..	63
Tabulka IX Přídavky na děti v EUR (€) podle stavu k 1.1.2002	70
Tabulka X Podíl zaměstnaných matek a dětí v zařízeních předškolní péče, odstupňování poplatků a garance nároku na místo ve vybraných zemích, 2000	75
Tabulka XI Průměrná hrubá mzda v jednotlivých zemích v národních měnách	78
Příloha 2	79

Úvod

Předkládaná studie navazuje na předchozí studii nazvanou „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“. V této první studii jsme se zaměřili na případové studie rodinné politiky jednotlivých zemí Evropy, které jsou stávajícími nebo budoucími členy Evropské unie (celkem 14 zemí). Monografie se snažily sledovat jednotnou osnovu. Po úvodní kapitole týkající se nastínění populačního vývoje v dané zemi jsme se zaměřili na stručný popis systému sociálního zabezpečení a dále na legislativu rodiny, tj. na podmínky uzavření sňatku, rozvodu, nesezdaného soužití, případně registrovaného partnerství dvou osob stejného pohlaví. Poté se monografie věnovaly jednotlivým oblastem rodinné politiky. Soustředili jsme se především na systém finanční pomoci rodinám s dětmi, a to jak přímými sociálními dávkami, tak daňovým zvýhodněním. Dále se monografie dotkly bytové politiky a institucí péče o předškolní děti.

V Evropské unii zůstává rodinná politika dále v kompetencích národních vlád, rodina není předmětem tvorby politiky orgánů Evropské unie. Stěžejní normou evropského práva se stala Římská smlouva z roku 1957, jež byla vzhledem ke své primárně ekonomické povaze založena zejména na volném pohybu pracovních sil mezi členskými státy. Společenství se podle zásady subsidiarity zavázalo přijímat legislativní opatření v oblasti sociálního zabezpečení až tehdy, pokud stanovené cíle nemohou být stejně uspokojivě dosaženy na úrovni členských zemí. Nařízení 1408/71, o systémech sociálního zabezpečení migrujících zaměstnanců a jejich rodin znamenalo první z významnějších kroků směrem k rodinám na evropské úrovni. Výraznější změny v oblasti sociálního práva přinesla Maastrichtská smlouva (1992), která již explicitně počítala se sociální politikou na úrovni Společenství. Amsterodamská smlouva (1998) klade nově důraz mj. na zvýšenou sociální ochranu a boj proti sociálnímu vyloučení a zákaz diskriminace na základě pohlaví či sexuální orientace, resp. na rovném přístupu k mužům a ženám v otázkách zaměstnání a sociálního zabezpečení.

Konkrétnější opatření (doporučení a směrnice) vázající se k rodinám byla přijata až v průběhu 90. let v důsledku publikace dokumentu Evropské komise „Sdělení o rodinných politikách“ schváleného Radou ministrů sociálních věcí v roce 1989. Komise doporučuje vytvoření širšího prostoru pro politiky týkající se rodiny na úrovni Společenství. Úkolem politik je věnovat zvýšenou pozornost ochraně dětí a sladování pracovního a rodinného života formou rovného rozdělení rodičovských povinností a soustředit se na vybrané kategorie rodin, zejména na neúplné rodiny, početné rodiny a rodiny s nízkými příjmy. V roce 1989 byla zřízena Evropská observatoř národních rodinných politik (*European Observatory on National Family Policies*) za účelem monitoringu trendů v rodinných politikách členských zemí Evropské unie. Postupem času rozšířila svoji působnost, od roku 2003 nese název Evropská observatoř pro sociální situaci, demografii a rodinu (*The European Observatory for Social Situation, Demography and Family*). Instituce má výzkumný charakter, zabývá se celkovou analýzou demografických, ekonomických, politických a sociálních změn a změn v jednotlivých politikách a jejich dopadů na rodinu.

Základní obecné principy sociálního zabezpečení rodiny v celém evropském prostoru byly obsaženy v Evropské sociální chartě Rady Evropy (ESCH), která vstoupila v platnost v roce 1965. K plnění jejích úkolů se zavázaly všechny členské země Rady Evropy včetně České republiky (ČR pravidelně podává zprávy o plnění ESCH za období 1 - 2 let). Revidovaná sociální charta z roku 1996 shrnuje do jediného instrumentu všechna práva zaručená Chartou podepsanou v roce 1961 a Dodatkovým protokolem z roku 1988. Spolu s osmi novými právy byla připravena k podpisu 3. května 1996, v platnost vstoupila 1. července 1999. Revidovaná sociální charta novelizuje a rozšiřuje výčet zaručených práv. Zabývá se otázkou rovnosti pro ženy a muže z hlediska dvou základních aspektů života: práce a rodiny. V Revidované chartě souvisí s rodinou zejména tyto body:

- *Článek 4:* Všichni pracovníci mají právo na spravedlivou odměnu, která zajistí jim a jejich rodinám slušnou životní úroveň.
- *Článek 7:* Děti a mladé osoby mají právo na zvláštní ochranu před fyzikálními a morálními riziky, kterým jsou vystaveny.
- *Článek 8:* Zaměstnané ženy v případě mateřství mají právo na zvláštní ochranu, smluvní strany se zavazují:
 1. poskytnout ženám před a po narození dítěte volno v celkové délce nejméně 14 týdnů tak, že v této době obdrží placené volno nebo přiměřené dávky sociálního zabezpečení nebo podporu z veřejných fondů,
 2. považovat za nezákonné, jestliže zaměstnavatel dá pracovníci výpověď v době od chvíle, kdy žena oznámí zaměstnavateli, že je těhotná, do skončení její mateřské dovolené nebo pokud jí dá výpověď v takové době, že by výpovědní lhůta skončila během takového období,
 3. stanovit, aby matky kojící své děti měly pro tento účel nárok na dostatek volného času,
 4. regulovat zaměstnávání těhotných žen noční prací, žen krátce po porodu a žen kojících své děti,
 5. zakázat zaměstnávání těhotných žen, žen krátce po porodu a žen kojících své děti při podzemním dolování a při všech dalších pracích, které jsou pro ně nevhodné z důvodu nebezpečí, škodlivosti zdraví nebo námahy, a přijmout vhodná opatření na ochranu zaměstnaneckých práv těchto žen.
- *Článek 12:* Všichni pracovníci a osoby, které jsou na nich závislé, mají právo na sociální zabezpečení.
- *Článek 13:* Kdokoliv, kdo nemá dostatečné prostředky, má právo na sociální a zdravotní pomoc.
- *Článek 16:* Rodina jakožto základní jednotka společnosti má právo na vhodnou sociální, právní a hospodářskou ochranu k zajištění svého plného rozvoje: s cílem zajistit nezbytné podmínky pro plný rozvoj rodiny se smluvní strany zavazují podporovat hospodářskou, právní a sociální ochranu rodinného života takovými prostředky, jako jsou rodinné dávky, daňová opatření, poskytování bydlení pro rodiny, dávky novomanželům a jinými vhodnými prostředky.
- *Článek 17:* Děti a mladé osoby mají právo na přiměřenou sociální, právní a hospodářskou ochranu.
- *Článek 19:* Migrující pracovníci, kteří jsou příslušníky smluvní strany, a jejich rodiny mají právo na ochranu a pomoc na území jakékoliv jiné smluvní strany.
- *Článek 20:* Všichni pracovníci mají právo na rovné příležitosti a rovné zacházení v otázkách zaměstnání a povolání bez diskriminace na základě pohlaví: s cílem zajistit účinné uplatnění práva všech pracovníků na stejné příležitosti a na stejné zacházení v záležitostech zaměstnání a povolání bez diskriminace na základě pohlaví se smluvní strany zavazují uznat toto právo a přijmout vhodná opatření k zajištění nebo podpoře jeho naplňování v následujících oblastech:
 - a. přístup k zaměstnání, ochrana proti propuštění a znovuzařazení do zaměstnání;
 - b. odborné poradenství, výcvik, rekvalifikace a rehabilitace;
 - c. podmínky zaměstnání a pracovní podmínky včetně odměňování;
 - d. rozvoj kariéry včetně povýšení.
- *Článek 27:* Všichni pracovníci s povinnostmi k rodině a osoby, které si přejí být zaměstnané, mají právo tak činit, aniž by byli diskriminováni, pokud možno bez konfliktu mezi jejich zaměstnáním a rodinnými povinnostmi: s cílem zajistit účinné uplatnění práva na rovnost příležitostí a zacházení pro pracující muže a ženy s povinnostmi k rodině a mezi takovými pracovníky a jinými pracovníky se smluvní strany zavazují:

1. přijmout vhodná opatření:
 - a. umožňující pracovníkům s povinnostmi k rodině nastoupit do zaměstnání a zůstat v něm, jakož i znovu nastoupit do zaměstnání po nepřítomnosti způsobené těmito povinnostmi včetně opatření v oblasti odborného poradenství a výcviku;
 - b. zohledňující jejich potřeby v oblasti pracovních podmínek a sociálního zabezpečení;
 - c. která rozvíjejí nebo podporují soukromé nebo veřejné služby, zejména služby denní péče o děti a jiná zařízení péče o děti;
2. poskytnout kterémukoliv z rodičů možnost získat v době po skončení mateřské dovolené rodičovské volno k péči o dítě, jehož délka a podmínky by měly být stanoveny vnitrostátním právním řádem, kolektivními smlouvami nebo praxí;
3. zajistit, aby povinnosti k rodině jako takové nezakládaly platný důvod pro skončení zaměstnání.

• *Článek 30:* Každý má právo na ochranu proti chudobě a sociálnímu vyloučení.

V současné době převažují obecně v rodinné politice evropských zemí tato témata:

- analýza demografické situace zaměřující se na nízkou porodnost, vysokou rozvodovost, pluralizaci rodinných forem a s tím související změny životního cyklu, stárnutí populace, migraci pracovní síly, potažmo rodin,
- rovné postavení mužů a žen, a to nejen ve veřejné sféře (trh práce apod.), ale i v rodině, neboť dělba rolí v rodině má vliv na postavení ženy mimo tuto instituci,
- sladění profesních a rodinných rolí a aspirací,
- chudoba rodin a dětí,
- situace mladých dospělých (bytová, na trhu práce apod.),
- transformace systému sociálního zabezpečení a jeho zohledňování různých forem rodiny.

Obecně lze říci, že oficiální definice pojmu „rodina“ neexistuje. Zatímco ze sociologicko-právního hlediska se v některých zemích za rodinu považuje soužití lidí vázaných partnerským, manželským či rodičovským vztahem a jejich kombinací (pojem domácnost je zde používán pouze pro ekonomické účely), v jiných je definice rodiny lehkou zaměnitelná s pojmem domácnost. V naší práci jsme se zaměřili především na rodiny v počáteční fázi, nezabývali jsme se tedy rodinou středního a staršího věku, která má také své problémy a otázky a vyžaduje tudíž pozornost (rozvodovost, dospívající děti, péče a pomoc prarodičům apod.). Náš výběr vychází z aktuální situace v České republice, kde je v současné době úroveň plodnosti na nejnižší hodnotě v Evropě (1,17 dětí na jednu ženu). Rodinná politika by tedy měla být zaměřena na rodiny v počáteční fázi, i když by neměla opomíjet ani fáze ostatní. Z výše uvedených důvodů jsem se také dotkli jen okrajově např. otázky adopce dětí, pěstounských rodin, stranou jsme ponechali i tzv. problémové rodiny, problematiku neúplných rodin, chudoby dětí apod. V tomto směru se tedy nabízí podnětná témata pro další práci.

Předkládaná studie nazvaná „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II“ má za cíl podat shrnutí monografií obsažených v předcházející studii. Kromě uvedených zemí jsou ve většině souhrnných tabulek v příloze 1 uvedeny i ostatní členské země Evropské unie (s výjimkou tabulek týkajících se rodinných vztahů - tabulky I a II). Autorky si jsou vědomy, že srovnávání rodinných politik je velmi obtížné. Za kritérium předkládané syntézy rodinných politik evropských zemí byly zvoleny jednotlivé oblasti rodinné politiky, neboť se domníváme, že pro reformu české rodinné politiky bude tento přístup užitečnější. Odklonili jsme se tedy od spíše tradičního přístupu založeném na rozdělení států podle společensko-teoretických konceptů. Výsledné tabulky v příloze 1 jsou velmi schematické a svým způsobem zavádějící, a to zvláště v současné době, kdy se rodinné vzorce v Evropě pluralizují a kdy jsou jednotlivé oblasti života čím dál tím více provázány. I přes tyto nedostatky jakékoli syntézy nebo jakéhokoli srovnání rodinných politik se domníváme, že pro účely reformy rodinné politiky v České republice může být tato studie užitečná. Nejedná se však o návod,

jak českou rodinnou politiku změnit ve smyslu převzít konkrétní opatření v jiných zemích a jednoduše je aplikovat na české poměry. Vývoj rodiny je v jednotlivých národních státech závislý na historickém vývoji, na hodnotových orientacích, na mikro- a makroekonomické situaci, na kulturních faktorech apod. Opatření v těchto zemích mohou pouze naznačit směr, kterým je možné se v rodinné politice ubírat, mohou sloužit jako inspirace.

V této studii se nejprve pokusíme vymezit pojem „rodinná politika“. Dále se budeme zabývat kontextem rodinné politiky, a to především z pohledu rodinného chování, trhu práce a objemu finančních prostředků vynakládaných státem na sociální zabezpečení. Poté bude následovat kapitola vážící se k legislativě vztahů uvnitř rodiny i s ohledem na rostoucí počty nesezdaných párů. Dále se zaměříme na srovnání systémů finanční podpory rodiny především s malými dětmi, a to jak formou dávek, tak formou daňového zvýhodnění. Následovat bude kapitola o možnostech skloubit pracovní a rodinný život u rodičů s malými dětmi, která může být považována za nejpřínosnější zdroj inspirací pro reformu v oblasti české rodinné politiky.

1. Vymezení rodinné politiky

1.1 Definice rodinné politiky

Až do 70. let byla rodinná politika v Evropě zaměřena především na jednopříjmovou rodinu, kde byl hlavním živitelem muž. Od 70. let se rodinná politika přizpůsobovala změnám společnosti i rodiny samotné a středem zájmu a hlavním adresátem rodinné politiky se stala rodina se dvěma příjmy. Od 70. let čelily rodinné politiky především západoevropských států čtyřem základním problémům: za prvé došlo ke změně rodinných vzorců, tj. snížila se plodnost, zvýšily se počty rozvodů a počty neúplných rodin, rozšířila se nesezdaná soužití a zvýšily se počty dětí narozených mimo manželství, vzrostla ekonomická aktivita žen, životní strategie, časování a posloupnost životních událostí se změnily. Tyto změny jsou souhrnně označovány jako druhý demografický přechod. Společným rysem rodinného chování v západoevropských zemích od 70. a ve východoevropských zemích od konce 80. let je pluralizace rodinných vzorců. Tyto změny vyvolávají potřebu změny politiky ve prospěch rodin. V neposlední řadě tuto potřebu podtrhává i postupné stárnutí obyvatelstva, jež v některých zemích vedlo k přijetí propopulačních opatření. Za druhé období ekonomických recesí, rostoucí nezaměstnanost, změna charakteru pracovního trhu apod. přispěly k ekonomické zranitelnosti rodiny, jež proto vyžaduje ochranu státu proti chudobě. Tyto jevy přispěly k zavedení testovaných dávek, tj. podmíněných příjmem nebo ekonomickým statusem. Třetím významným bodem je přijetí revidované Sociální charty v roce 1996. Vlastní Evropská unie sice nemá přímý vliv na národní rodinné politiky, nicméně přijetí Charty Rady Evropy zavazuje jednotlivé státy k přizpůsobení svých legislativ. Jedná se např. o doporučení týkající se rodičovské dovolené, důraz kladený na rovné příležitosti mužů a žen. Za čtvrté je nutné zmínit proces postupující celosvětové globalizace, který v důsledku ekonomické konkurence znevýhodňuje státy blahobytu, neboť sociální státy vydávají více prostředků na sociální ochranu než ostatní státy. Jako protiargument k této hypotéze se objevuje přesvědčení, že kvalifikovaná a chráněná (sociálně zabezpečená) pracovní síla je naopak v konkurenčním prostředí výhodou (Gauthier, 2002).

Diskuse o vlivu veřejných politik na rodičovské chování párů vyžaduje předefinování tradičního přístupu k rodinným politikám. Hranice mezi jednotlivými politikami zaměřenými na podporu členů rodiny se stále více rozvolňují (např. v oblasti zaměstnanosti, rovnosti pohlaví apod.). Rodinná politika nemůže být již zúžena pouze na finanční nástroje a služby poskytované rodinám na vládní úrovni. V úvahu musí být vzaty jak územní politiky a opatření místních úřadů financované z veřejných prostředků, tak komunitní iniciativy soukromých podniků či nevládních, neziskových organizací. V literatuře se neseťkáme s jednotnou definicí rodinné politiky. Podle **užšího pojetí** rodinná politika zahrnuje dávky a služby s výhradním zaměřením na páry s dětmi či na osamělé rodiče. Definice zahrnuje hotovostní i věcnou podporu formou přímých finančních transferů rodinám a slev na daních pro rodiny s dětmi, mateřskou a rodičovskou dovolenou, zařízení péče o děti a dotace na zařízení, rodinné právo. V **širším pojetí** je rodinná politika rozšířena na všechny oblasti veřejných politik, jež mohou mít potenciální vliv na blaho rodin, včetně politik a opatření ve veřejné dopravě, imigraci, bezpečnosti, vzdělání apod. (Gauthier podle Bagavos, Martin, 2001).

Odborná literatura nabízí několik alternativ definice rodinné politiky. Například podle Lamperta: „rodinná politika znamená soubor opatření a nástrojů, pomocí nichž nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu jako instituci, která má pro společnost nepostradatelnou funkci.“ (Lampert, 1985). Prestonova definice poukazuje na to, že „rodinná politika, spolu s populační, by měla poskytovat manželským párům prostředky pro vytvoření rodiny s takovým počtem dětí, jaký si dvojice přeje na základě svobodného rozhodnutí. Státní rodinná politika by měla vycházet z předpokladu, že rodiče zpravidla jednájí sami v nejlepším

zájmu dětí.“ Podle Polákové pod pojmem moderní rodinná politika rozumíme „vědomé a cílevědomé působení veřejných institucí na právní, ekonomický a sociální stav rodiny, na její členy a její prostředí. Rodinná politika by měla vycházet ze základních právních norem, ve kterých je rodina předmětem zvláštní ochrany státu, rodině a jejím členům jsou zaručena práva na svobodu a sebeurčení; zvolené uspořádání tedy vylučuje přímé zásahy státu do rodin.“ (Krebs, Durdisová, Poláková, Žižková, 1997)

V této práci používáme obecně následující termíny vážící se k rodinné politice:

1. *rodinné právo*: legislativa vážící se k rodinným vztahům, tzn. k manželství, rozvodu, nesezdanému soužití a registrovanému partnerství;
2. *porodné*: nejčastěji jednorázová peněžitá pomoc při narození/adopci dítěte;
3. *mateřská dovolená*: dovolená matky v období před porodem a ihned po porodu, během níž platí pracovní smlouva; ve většině států je matce během (části) této dovolené vyplácen tzv. *příspěvek v mateřství* (z pojištění, z daní, tedy státem nebo zaměstnavatelem); podle doporučení Mezinárodní organizace práce má mateřská dovolená činit minimálně 12 týdnů s náhradou mzdy ve výši minimálně 67 % předchozí mzdy (denního vyměřovacího základu, s možností maxima);
4. *otcovská dovolená*: dovolená otce v období kolem porodu a ihned po narození dítěte, během níž platí pracovní smlouva; existují dva základní typy otcovské dovolené: dovolená kolem porodu (často 2 - 3 dny) a dovolená po porodu jako obdoba mateřské dovolené (často 2 - 4 týdny); během otcovské dovolené může být v některých státech vyplácen *příspěvek v otcovství* na základě podobných principů jako příspěvek v mateřství;
5. *rodičovská dovolená*: dlouhodobější dovolená pro oba rodiče určená pro péči o dítě po skončení mateřské/otcovské dovolené, během níž trvá pracovní smlouva; v poslední době je v řadě zemí prosazován princip výhradně otcovské rodičovské dovolené - „use it or lose it“ jako snaha podpořit roli otce v rodině; rodičovská dovolená je buď neplacená nebo placená (z pojištění, ze státního rozpočtu podobně jako jiné sociální dávky či zaměstnavatelem);
6. *další dovolená z rodinných důvodů*: dovolená za účelem péče o nemocné dítě nebo jiné členy rodiny, návštěvy školy dítěte apod.;
7. *rodinné dávky*: mezi rodinné dávky zahrnujeme především *přídavky na děti* - dávky pro rodiny s dětmi, jež mohou být plošné (nárok na ně nezávisí na příjmu rodiny) nebo testované (nárok na ně závisí na příjmu rodiny či ekonomickém statusu rodičů); diferencované podle počtu, věku dětí, případně příjmu rodiny nebo univerzální (v jednotné výši); mezi další rodinné dávky patří dávky spojené většinou se specifickou situací rodiny (neúplné rodiny, příspěvky na externí péči o děti, dávky pro rodiny se zdravotně postiženým členem, formy sociálního příplatku apod.);
8. *daňová politika ve vztahu k rodině*: v rámci daňové politiky byla pozornost věnována především způsobu zdanění příjmu fyzických osob (míry zdanění, možnost společného zdanění manželů apod.), zvláště jsme se pak zaměřili na tzv. možnosti snížení daňového základu (zdanitelného hrubého příjmu) o odečitatelné položky a na možnosti snížení již vypočtené daně v závislosti na rodinné situaci (podle počtu či věku dětí, v závislosti na tom, zda má manželka/manžel své vlastní příjmy apod.);
9. *služby péče o děti*: zde jsme věnovali pozornost především možnostem předškolních zařízení, tj. jeslí a mateřských škol.

Rodinné politiky se v průběhu desetiletí vyvíjely v důsledku různých ideologií různými směry. Například skandinávské země zvolily vysokou míru státní podpory rodinám na základě rovnosti pohlaví, Německo (staré spolkové země) naopak bylo zastáncem tradičního dělení gender rolí na trhu práce s modelem muže živitele a ženy hospodyně. Zatímco se francouzská rodinná politika zaměřovala na státní pronatalitní opatření, Velká Británie se přikláněla k neintervencionnímu modelu uplatňujícímu státní zásahy pouze v případech zneužití či hmotné nouze. Tyto rozdíly v míře státní podpory rodinám byly patrné

zejména v období od 80. let do poloviny 90. let. V současnosti stále existují výrazné mezinárodní rozdíly v pojetí podpory rodiny. **Důraz na rodinu a práci** a změny v systémech mateřské a rodičovské dovolené však přinesly zemím s různými „modely“ rodinné politiky **významné sblížení**. Například Británie neslouží již dnes jako příklad čistě liberálního modelu bez státních zásahů, Německo přehodnocuje odklon od modelu tradičního dělení rolí práce mezi mužem a ženou. Významnou úlohu v procesu sblížení sehrává také Evropská komise, jež hledá „místa pro příležitosti“ v prosazování tématu rodina a práce (Gauthier podle Bagavos, Martin, 2001).

Obecně můžeme hovořit rovněž o tendenci ustupovat od univerzálního systému přerozdělování, jenž byl charakteristický pro 50. a 60. léta 20. století, směrem k systému založenému na zvýšené redistribuci a rozšíření testovaných dávek. Od 80. let je možné sledovat také nárůst počtu zařízení péče pro malé děti v důsledku zvýšené poptávky pracujících rodičů po těchto službách. Dalším ze společných znaků je zkvalitnění systémů poskytování mateřské a rodičovské dovolené (Bagavos, Martin, 2001).

Analýza ukazatelů tedy poukazuje na určitý druh konvergence. Nejedná se zde o aktuální míru podpory rodinám, ale o podstatu státní podpory rodin a její priority. Důraz kladený na problematiku „rodiny a práce“ je patrný ve všech národních politikách, vlády ve všech evropských zemích podnikly kroky k přijetí příslušných opatření. Sledování pracovních a rodinných zodpovědností se stalo jedním z nejvíce diskutovaných témat. Takto výrazný všeobecný souhlas na mezinárodní úrovni se stal výjimečným jevem v historii rodinné politiky. Podobné dohody bylo dosaženo pouze v období po 2. světové válce v souvislosti s univerzalitou poskytování podpor pro rodiny s dětmi.

1.2 Základní modely rodinné politiky

Rodinná politika je úzce spjata s politikou sociální. V minulosti i současnosti stále existovaly a existují snahy vytvořit určitou typologii sociální, respektive rodinné politiky. Vymezení typů rodinné politiky je však problematické, mimo jiné vzhledem k tomu, že definice a obsah rodinné politiky jsou samy nejednoznačné. Existuje tedy několik typologií rodinné politiky.

Kamerman a Kahn byli jedni z prvních analytiků rodinné politiky. V roce 1978 autoři definovali pojmy „explicitní a implicitní rodinná politika“ v publikaci *Rodinná politika a rodiny ve 14 zemích*. **Explicitní** koncept znamená, že země vytyčily zákonnou formu institucionální formulace rodinné politiky. Rodina je předmětem politických diskusí, politické cíle s ohledem na rodinu jsou jasně stanoveny. **Implicitní** politiky nedisponují podobnou charakteristikou, ačkoliv země s implicitní rodinnou politikou mohou mít rovněž velmi rozvinuté politiky související s rodinou. Tyto politiky mají různě formulované cíle a nejsou určeny výhradně rodinám. Jsou to koncepty s problematikou žen a dětí, gender rolí, chudoby, zaměstnání apod. Rozdíl mezi explicitní a implicitní politikou je tudíž založen na existenci či neexistenci politického programu a zaměření jeho opatření na rodinu. Například skandinávské země mají dávky a služby orientované na rodinu na vyšší úrovni než Německo, ačkoliv cíle rodinných politik ve Skandinávii nebyly striktně stanoveny (Bahle, Maucher, 1998). Mezi země s explicitní rodinnou politikou řadíme např. Německo, Belgii, Francii, s implicitní politikou potom Velkou Británii, Dánsko, Itálii apod.

Jiným kritériem může být velkorysost finanční provize, tj. zohlednění výše dávek a daní, doplňkových věcných dávek a příspěvků na bydlení (Schattovits podle Munková in Haberlová, Tuček a spol., 2002). Z tohoto pohledu má nejštedřejší rodinnou politiku Lucembursko, Francie, Belgie a Německo, průměrnou Dánsko, Finsko, Švédsko, Rakousko a Velká Británie a podprůměrnou např. Irsko, Portugalsko, Nizozemsko, Španělsko, Itálie, Řecko.

V tradičním pojetí teorie státu blahobytu nese váhu odpovědnosti za produkci blahobytu stát. V několika posledních letech se situace mění. G. Esping-Andersen považuje rodinu za „mimořádně důležitého aktéra“ pro zajišťování blahobytu a „snad jediný nejdůležitější sociální pilíř postindustriální ekonomiky“ (Esping-Andersen 1999, Sgritta 2001).

Mezi nejvíce citované patří typologie sociálních států *Esping-Andersena* založená na tom, do jaké míry stát snižuje závislost občana na trhu práce, tj. do jaké míry garantuje jeho právo neúčastnit se trhu práce aniž by to vážně ohrozilo jeho živobytí. S daným typem sociálního státu je úzce spjat i typ rodinné politiky. Tato Esping-Andersenova typologie byla různými autory přejímána a adaptována (např. Korpi, 1999; Gauthier, 2002). Nejčastěji jsou rozlišovány následující čtyři typy (tabulka 1):

1. Tzv. liberální režim (anglosaský) je charakteristický pasivní politikou zaměstnanosti, redukovanou pomocí neprivilegovaným skupinám, nízkým zastoupením státního sektoru na trhu práce, flexibilním pracovním trhem, slabou rolí odborů a jiných ochranných institucí, nízkými sociálními dávkami. Rodina není v tomto režimu nijak výrazně podporována, stát intervnuje pouze v krizových situacích (USA, Švýcarsko, Velká Británie).

2. Sociálně demokratický systém (skandinávský) je založený na vysokém zdanění populace, aktivní politice zaměstnanosti, vysoké participaci žen na trhu práce, štědré sociální politice (Norsko, Švédsko). Systém umožňuje svými ochrannými rysy lepší skloubení pracovní a rodinné sféry než systém liberální.

3. Konzervativní režim (bismarckovský, Německo, Nizozemsko, Francie) se zaměřuje především na ochranu osob, které nejsou zaměstnány z důvodu zdravotního postižení, ztráty pracovního místa, odchodu do důchodu apod. Sociální dávky jsou závislé na době pojištění a výši odváděného pojištění. V tomto systému je podporována tradiční dělba rolí muže a ženy, kdy je žena ekonomicky závislá na muži, živiteli rodiny. Ženy mají pečovat o děti a domácnost, pracovat na zkrácený úvazek. Malá státní podpora možnosti skloubit zaměstnání a rodinu má vliv na rodinné plány mladých lidí. Francie se však svými pronatalitními opatřeními od klasických konzervativních zemí liší.

4. Režim prorodinně orientovaný (latinský) se vyskytuje v Itálii či Španělsku. Svým nevměšováním je podobný režimu liberálnímu, na rozdíl od něho se však spoléhá na pomoc rodiny v ochraně svých členů proti ekonomickým a sociálním rizikům. Tím je také možné do jisté míry vysvětlit pozdější odchod mladých lidí z domácnosti rodičů. Ekonomická aktivita žen v těchto zemích je velice nízká, konflikt rodiny a zaměstnání je tu velice výrazný a napomáhá u mladých žen k odkladu či odmítnutí založení vlastní rodiny.

K těmto čtyřem typům je možné přidat typ pátý: tzv. postsocialistický režim sociálního státu. Tento typ v současné době své charakteristické prvky teprve utváří, nachází se v určité přechodné fázi. Od počátku 90. let musí jeho reprezentanti v souvislosti s přechodem na tržní ekonomiku čelit pro ně relativně novým sociálním problémům, jako je chudoba, sociální vyloučení, nezaměstnanost. Postupně se opouští od prvků státního paternalismu a nivelizace, nový systém musí naopak podporovat odpovědné sociální chování obyvatel, postupně se utváří soukromý sektor. Míra ekonomického zapojení žen je zde vysoká, systém sociálních dávek však v současné době často nemotivuje k pracovnímu zapojení.

Vzhledem k tomu, že se do popředí zájmu odborníků i veřejnosti dostává otázka rovných příležitostí mužů a žen, je možné také pohlížet na rodinné politiky z hlediska toho, do jaké míry umožňují skloubit pracovní a rodinný život, do jaké míry jsou ženy diskriminovány v závislosti na jejich rodinných povinnostech, na trhu práce a do jaké míry jsou muži podporováni ve spolupráci na rodinných povinnostech (hlídání nemocných dětí, rodičovská dovolená apod., tabulka 1).

Tabulka 1 **Modely sociálního státu a typy rodinné politiky**

typ „státu blahobytu“	liberální (anglosaský)	sociálně-demokratický (skandinávský)	konzervativní (bismarckovský)	prorodinný (latinský)	postsocialistický
obecné rysy	úloha trhu je prvořadá; pomoc státu náleží jen nejvíce potřebným; minimální stupeň přerozdělování zdrojů	sociální práva každému; stát zajišťuje práci tam, kde není v soukromém sektoru; zavedené vysoké daně a vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	profesní sdružení zajišťují základní sociální práva; vysoký stupeň přerozdělování zdrojů	diferenciace podle ekonomické aktivity; neexistuje definice minimální mzdy	vysoký stupeň přerozdělování zdrojů, postupný přechod od státního paternalismu k systému pomoci jen potřebným
efekt na sociální strukturu	existuje nerovnost mezi chudými a bohatými; zavedeno soukromé pojištění.	univerzalizmus, solidarita; společnost rozšířena na úroveň střední vrstvy, zavedeno univerzální sociální pojištění	hierarchie ve společnosti, loajalita; stát podporuje zajištění minimální životní úrovně	hierarchie ve společnosti, loajalita,	postupná diference
podpora rodiny	není stanovena výše minimální mzdy ovlivňující životní minimum; odpovědnost za péči o děti spočívá na rodičích a soukromých institucích	plošné základní dávky rodinám; vysoké ostatní sociální dávky; dlouhá rodičovská dovolená; rozvinutý systém institucí péče o děti	tradiční rodina je základním prvkem sociální struktury, živel je hlavním zdrojem příjmů; méně rozvinutý systém institucí péče o děti	nízká úroveň dávek, malá pomoc státu rodinám v péči o děti	vysoká zaměstnanost žen, dlouhá rodičovská dovolená, rozvinutý systém péče o děti, nárok na sociální dávky testovaný, jejich výše často demotivuje k pracovnímu zapojení
ovlivňování gender vztahů	nevměšování se	politika rovnosti pohlaví, podpora dvoupříjmového rodinného modelu	tradiční jednokariérový model	tradiční jednokariérový model	dvoupříjmový model rodiny
sít' stát. institucí péče o děti	málo rozvinutá	velmi rozvinutá	velmi rozvinutá	málo rozvinutá	rozvinutá
forma rodinných dávek	daňové úlevy	univerzální nárokové dávky	dávky, odpočty z daní	dávky, odpočty z daní	především dávky
populační politika	neutrální	child-friendly policy	často propopulační cíle	neutrální	často propopulační cíle
stát	Austrálie, Kanada, Spojené státy, Japonsko, Velká Británie, Švýcarsko	Dánsko, Finsko, Norsko, Švédsko	Německo, Rakousko, Belgie, Francie, Irsko, Lucembursko, Nizozemsko	Španělsko, Řecko, Itálie, Portugalsko	Česká republika, Polsko, Maďarsko, Slovensko, Slovinsko

Zdroj: Gauthier, 2002; Poláková, Průša, 1993, Matějková, 2000, vlastní sumarizace 2004.

1.3 Financování rodinné politiky

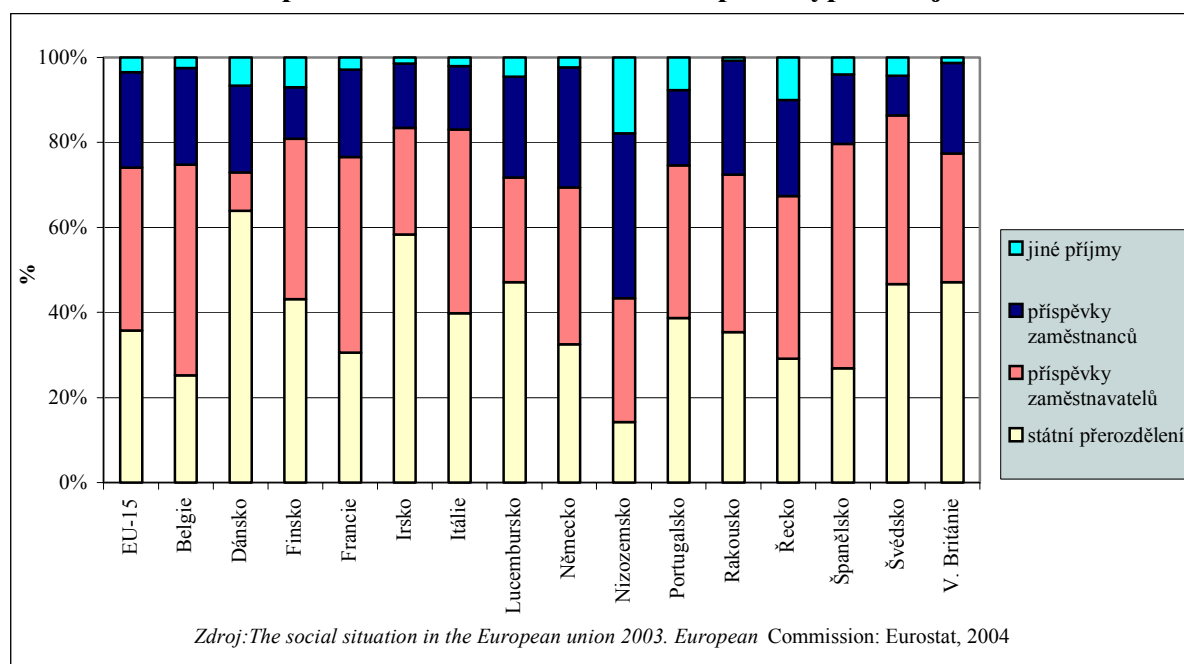
Financování rodinné politiky souvisí zejména s rozsahem působení národních států v oblastech sociální a daňové politiky a s typem státu blahobytu, k němuž se země přiklání. Prostředky na podporu rodin jsou na principu solidarity bohatých s chudými a bezdětných s rodinami s dětmi přerozdělovány formou dávek sociální politiky a příspěvků na služby pro děti, jak je dále uvedeno v kapitole 2.1. Podpora rodiny formou úlev na dani z příjmu odráží pouze tzv. „skryté“ výdaje státu. Fakticky se jedná spíše o snížení příjmů národních rozpočtů

nežli o rozpočtové výdaje. V následující analýze se blíže soustředíme na popis zdrojů financování sociálního blahobytu.

Systémy krytí nákladů na sociální ochranu jsou diferencované zejména podle struktury národních rozpočtů a zastoupení jednotlivých skupin plátců. Prostředky na sociální ochranu pocházejí ze tří hlavních zdrojů: z daní formou státního přerozdělování, z příspěvků na sociální pojištění od zaměstnavatelů a zaměstnanců (nebo jiné skupiny pokryté pojištěním) a z jiných zdrojů. Zdroje příjmů ve vybraných zemích Evropské unie popisuje tabulka I v příloze 1.

Financování sociální ochrany z příspěvků sociálního pojištění mezi členskými zeměmi Evropské unie dosahuje nejvyšší míry v Belgii (72 % celkových příjmů pochází z příspěvků), dále následují Španělsko, Nizozemsko, Francie, Německo, Rakousko a Řecko (v rozmezí 69 - 61 %). S nejnižším podílem příspěvků na financování sociálního blahobytu se setkáváme u Dánska a Irska (29 %, 40 %). Nízký podíl příspěvků na celkových příjmech mají rovněž Lucembursko, Švédsko, Finsko a Velká Británie. Tyto země se vyznačují vysokým podílem příjmů z daní formou přerozdělování. Nejvyšší podíl daní na financování sociálního blahobytu mají tedy Dánsko a Irsko (64 %, 58 %). Graf 1 poukazuje rovněž na rozdílnost v míře státních příjmů určených k financování sociálního blahobytu z jiných než výše uváděných zdrojů. Jiné zdroje dosahují úrovně od 1 % v Rakousku až po 18 % v Nizozemsku.

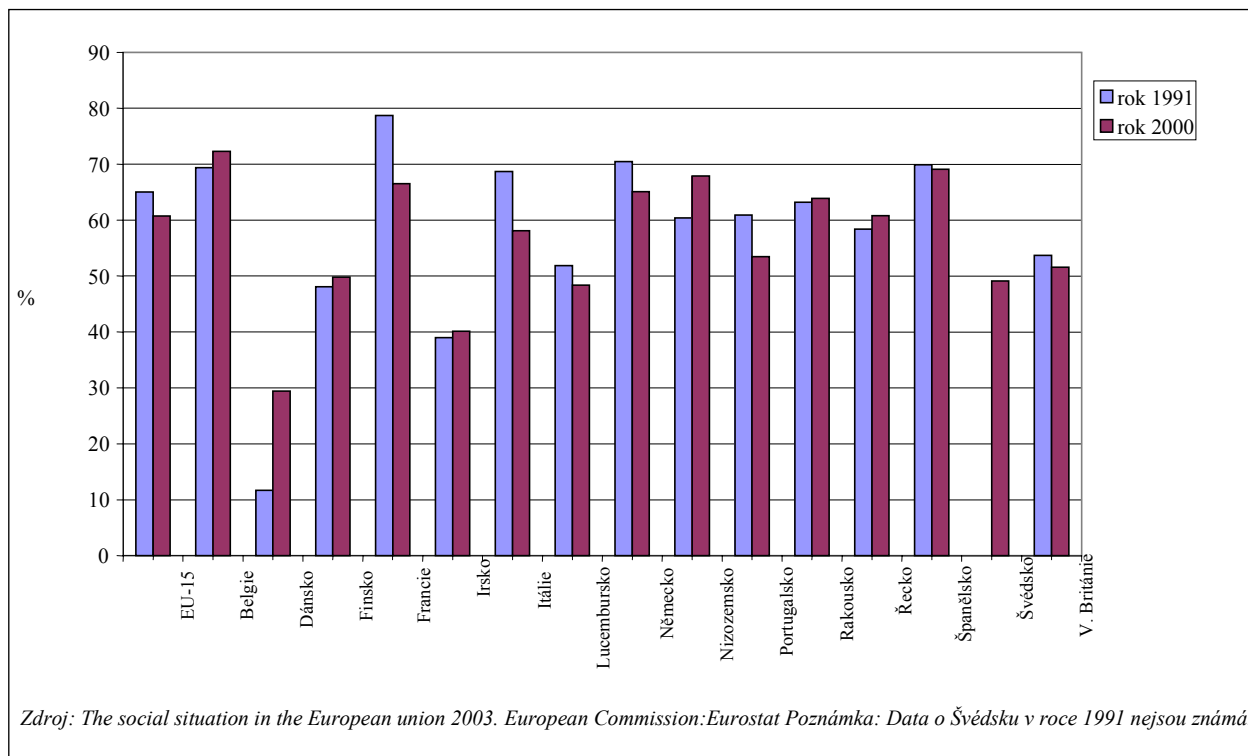
G r a f 1 Rozdělení prostředků na sociální ochranu podle typu zdrojů v roce 2000

Navzdory různosti národních systémů rozeznáváme v posledních 10 letech několik následujících trendů. Podíl příjmů z příspěvků pojištění na celkových příjmech se v průměru v Evropské unii snížil, v některých zemích je naopak patrný jeho nárůst. Odlišnost vývoje nastává i u zemí, ve kterých je financování založeno zejména (ze 60 % a více) na příspěvcích sociálního pojištění (Belgie, Španělsko, Nizozemsko, Francie, Německo, Rakousko, Řecko). Podíl příjmů z příspěvků na celkových příjmech klesl v roce 2000 v porovnání s rokem 1991 pouze ve Francii a Německu, u ostatních zemí vzrostl. V zemích, kde je sociální blahobyt hrazen z pojistných příspěvků v nižší míře než z 50 %, se jejich podíl s výjimkou Lucemburska zvyšoval (Dánsko, Irsko a Finsko), jak blíže popisuje graf 2. Bližší pohled na vývoj podílu příspěvků od zaměstnavatelů a pojištěním pokrytých skupin (zaměstnanců, samoplátců, penzistů a jiných osob) na financování sociálního blahobytu v čase poukazuje na

fakt, že podíl příspěvků zaměstnavatelů klesl v průměru v EU v letech 1991 až 2000 o 3,1 %. Výrazný pokles (nad 5 % celkových příjmů) je patrný v Itálii, Portugalsku, Německu a Lucembursku, naopak osobitý nárůst zaznamenalo Nizozemsko a Belgie. Ve stejném časovém úseku zaznamenal podíl příjmů z příspěvků ze strany zaměstnanců (nebo jiných pojištěním krytých osob) významnější nárůst v Dánsku a pokles ve Francii.

Graf 2 Vývoj proporce příjmů z příspěvků na financování sociálního blahobytu v EU v letech 1991 - 2000

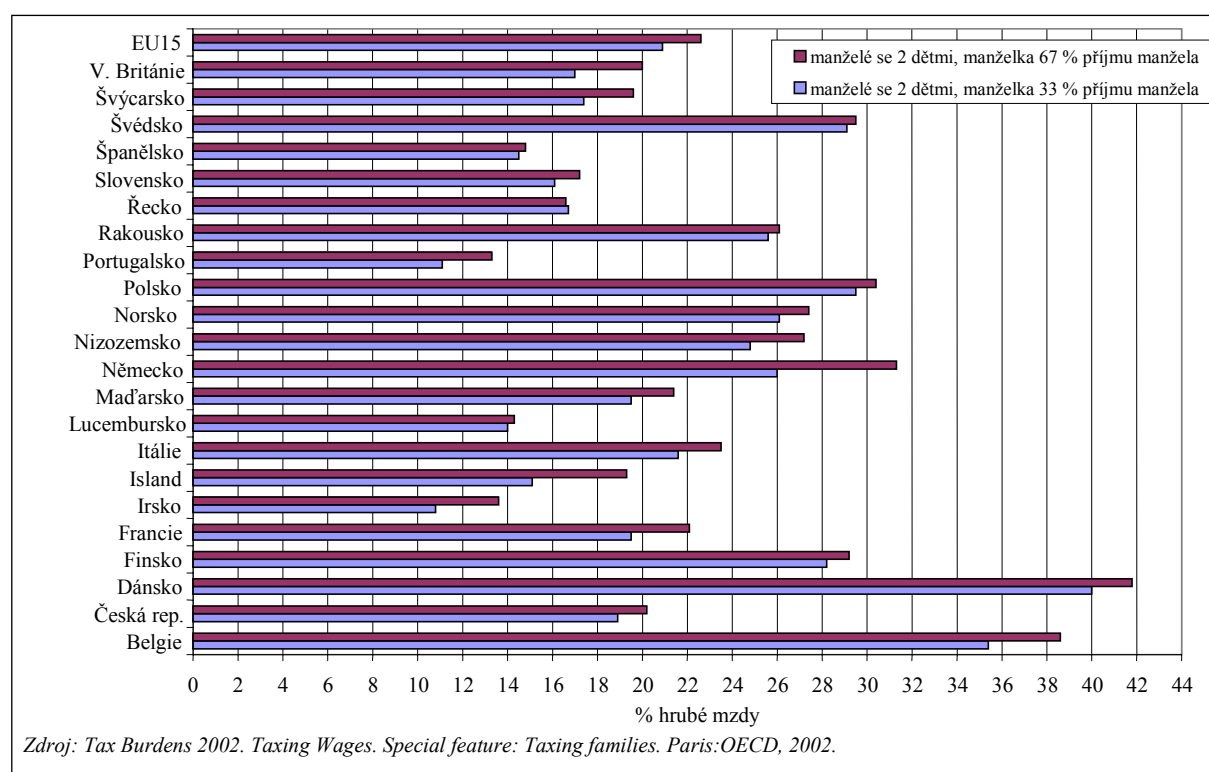
Doposud jsme se v kapitole věnované financování rodinné politiky zabývali způsobem financování sociálního blahobytu v zemích Evropské unie v závislosti na zdrojích příjmů státních rozpočtů a jejich popisem. Nyní budeme blíže analyzovat zatížení hrubých příjmů domácnosti s dětmi s důrazem na rozdíly v hrubé a čisté mzdě po zdanění a odvodu příspěvků na sociální zabezpečení v jednotlivých evropských zemích v roce 2002. Přímé daně a odvody příspěvků se formou přerozdělení stávají zdrojem pro financování rodinné politiky na národních úrovních. Za příjem rodiny byly zvoleny národní průměrné výdělků pracovníků v průmyslu se dvěma dětmi, kteří žijí samostatně nebo v manželství (příjem manželky dosahuje jedné nebo dvou třetin úrovně příjmu manžela). Míru zatížení příjmu v závislosti na typu rodiny popisuje tabulka II v příloze 1.

Z tabulky je patrné, že daňové zatížení svobodných bezdětných jednotlivců je u všech zemí vyšší než zatížení rodin s dětmi. Nejvýraznější rozdíly jsou patrné v Lucembursku, Německu a Maďarsku, kde je zatížení bezdětné svobodné osoby s úrovní příjmu 100 % dvojnásobkem zatížení manželů se dvěma dětmi a společným příjmem na úrovni 167 %. Celkově nejvyšší daňové zatížení příjmu je v Dánsku (u manželů s dvěma dětmi pracujících v průmyslu je to 31 % hrubých příjmů). S velmi vysokým zatížením se setkáváme rovněž u Belgie, Finska, Švédska a Norska. Zemí s nejnižším zdaněním příjmu je Lucembursko (u pracujících manželů v průmyslu se dvěma dětmi 0,4 % hrubých příjmů), dalšími jsou potom Řecko, Portugalsko, Slovensko a Polsko. Odvody na sociální zabezpečení dle výše příjmu manželky či přítomnosti dětí se u většiny zemí buďto neliší nebo liší pouze

v minimální míře (vůči hrubému příjmu). Výjimkou je pouze Nizozemsko, kde odvody za osamělého rodiče dosahují pouze poloviční úrovně ve srovnání s výší odvodů za manžely či bezdětného jednotlivce. Nejvyšší odvody na sociální zabezpečení jsou uplatňovány v Polsku (25 % hrubého příjmu), dále potom sestupně v Nizozemsku, v Německu a Rakousku. Nejnižší odvody jsou uplatňovány rodinami pracujících manželů se dvěma dětmi na Islandu (0,3 % hrubého příjmu), dále v Irsku, Finsku, Španělsku a Švédsku.

Položme si nyní otázku: Jaké jsou rozdíly v úrovni hrubých a čistých pracovních příjmů po zdanění a odečtu odvodů na sociální zabezpečení rodin s dětmi? Jaký je evropský průměr čistého příjmu manželů se dvěma dětmi, pokud manželka pracuje na plný nebo částečný úvazek? Graf 3 poukazuje na výrazné rozdíly mezi čistými příjmy ve vybraných evropských zemích včetně Evropské patnáctky.

Graf 3 Míra zdanění příjmu a odvodů na sociální zabezpečení v rodině pracujících manželů se dvěma dětmi v roce 2002 (jako % z hrubé mzdy)

Nejvyšší rozdíly v úrovni hrubých a čistých pracovních příjmů rodin s dětmi po zdanění a odečtu odvodů na sociální zabezpečení jsou v Dánsku. Manželé se dvěma dětmi v Dánsku (pracující na plný úvazek) odvedou státu 42 % hrubého příjmu. Výrazné rozdíly mezi hrubou a čistou mzdou jsou patrné rovněž sestupně v Belgii, Polsku, Německu, Švédsku a Finsku. Nejnižší rozdíl ve výši hrubého a čistého výdělků dvoudětné úplné rodiny je v Portugalsku a Irsku, kde rozdíl činí pouze 13 %. Mezi další země s nízkými odvody patří Lucembursko, Španělsko, Řecko a Slovensko. Česká republika s úrovní odvodů jako Velká Británie (20%) patří mezi země s nižšími rozdíly mezi hrubými a čistými příjmy rodin.

2. Kontext rodinné politiky

2.1 Uspořádání Evropy z hlediska rodinného chování

Rodinná politika a v užším vymezení politika populační je nebo by měla být úzce spjata s populačním vývojem. Jednotlivá opatření, ať již v oblasti rodinného práva či sociální politiky, často reagují na vývoj dané populace a společnosti. Příkladem je v posledních letech zcela jistě otázka zrovnoprávnění homosexuálních partnerství s heterosexuálními manželstvími. V současné době je pro Českou republiku spíše charakteristická debata o možnosti tzv. pronatalitních opatření, jež by měla či mohla zvrátit současný nepříznivý trend porodnosti. Tato část studie se proto zabývá demografickým kontextem v evropských zemích v posledních 30 letech. Cílem zde není podrobně popsat populační vývoj jednotlivých zemí, ten je do jisté míry naznačen v jednotlivých monografiích studie „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“ Záměrem této kapitoly je základní regionalizace daných evropských zemí podle rodinného chování jejich populací.

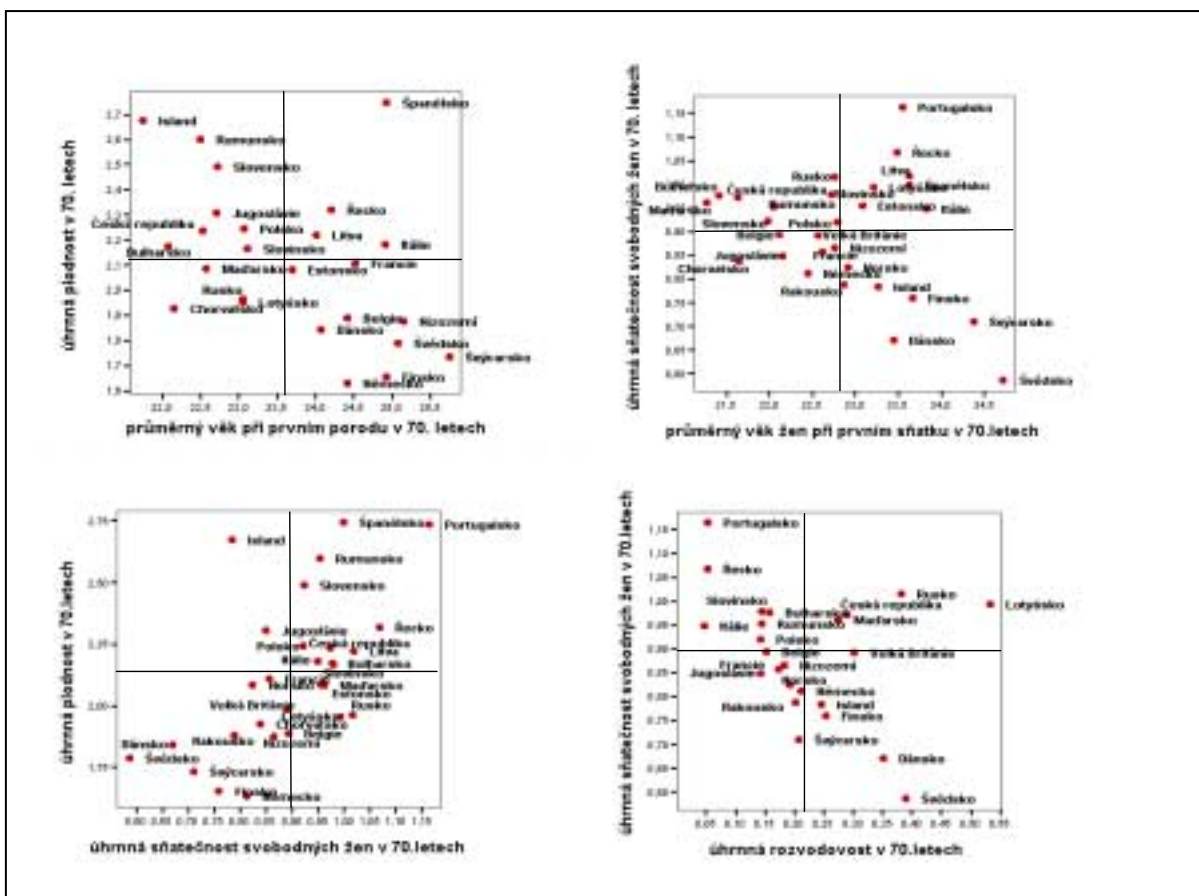
Od konce 2. světové války do poloviny 60. let bylo rodinné chování evropských populací velice podobné. Úroveň demografických ukazatelů charakterizujících rodinné chování byla označována za příznivou (definice ukazatelů viz příloha 2). Vysoká sňatečnost byla doprovázena nízkou rozvodovostí, rodiny měly nejčastěji dvě až tři děti, bezdětnost byla nízká. Tzv. poválečný baby-boom však trval v socialistických zemích kratší dobu a ukazatel úhrnné plodnosti se snižoval již v 50. letech. Vliv na rodinné chování mělo v 50. letech i přijetí potratových zákonů před rozšířením moderních antikoncepčních prostředků a příslušné osvěty v komunistických zemích. Na poklesu plodnosti se ve střední a východní Evropě podílela i vysoká ekonomická aktivita žen, nedostatečná nabídka služeb péče o děti a nedostatek bytů pro mladé rodiny (Rychtaříková, 1999).

Evropské populace se z hlediska rodinného a reprodukčního chování začaly výrazně odlišovat od poloviny 60. let. Ke změnám došlo nejprve v zemích severní Evropy, dále západní a nakonec i jižní Evropy. Z hlediska rodiny je možné obecně říci, že došlo k pluralizaci jejích forem. Tradiční rodinu založenou na manželství doplnilo nesezdané soužití nejprve rozvedených osob, později i mladých lidí jako tzv. manželství na zkoušku-předstupeň manželství. Nesezdané soužití však postupně získalo formu i dlouhodobého či dokonce celoživotního svazku. Začalo se objevovat i tzv. soužití LAT (forma odděleného bydlení partnerů, living apart together). Spolu s rostoucí rozvodovostí se rovněž rozšířily tzv. složené rodiny, kde aspoň jeden z partnerů žije se svými dětmi z předchozích manželství či vztahů. Tyto změny rodinného chování jsou souhrnně nazývány druhým demografickým přechodem (Van de Kaa, 1987). Za pravděpodobné příčiny přeměny rodiny jsou označovány změny hodnot a norem doprovázející vývoj rychle se transformující moderní společnosti, kde je důraz kladen na práva a seberealizaci jedince.

Graf 4 schematizuje situaci rodinného chování v Evropě v 70. letech. Geografická regionalizace vybraných evropských zemí podle rodinného chování není „ideální“, to znamená, že některé země určitého geografického regionu se liší od svých sousedů a jsou svým chováním bližší zemím z jiných regionů. Je to například Polsko, Rumunsko nebo Dánsko, Švédsko či Portugalsko, které stojí zcela osamoceně. Na druhé straně většina zemí by patřila do druhého klastru, který je tak tvořen zeměmi téměř ze všech regionů Evropy. Tato ne ještě příliš zřetelná regionalizace v 70. letech je v západní Evropě ovlivněna různými stádiemi probíhajícího druhého demografického přechodu. Obecně je možné říci (graf 5), že pro země střední a východní Evropy byla v tomto období typická vyšší plodnost a sňatečnost, nižší věk při prvním porodu a sňatku, vysoká rozvodovost a nízký podíl dětí rodičích se mimo manželství. Pro země severní a západní Evropy byla charakteristická nízká plodnost, vyšší průměrný věk při prvním porodu, nižší sňatečnost a také rostoucí rozvodovost. Čím dál tím více dětí se také rodilo mimo manželství.

Graf 4 Evropské země podle rodinného chování v 70. letech – viz následující strana

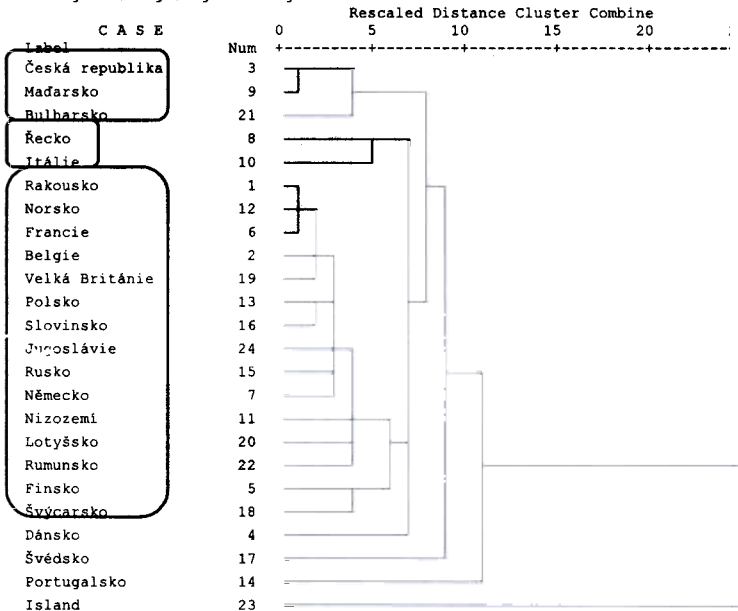
Graf 5 Demografická situace v Evropě v 70. letech

Zdroj: Recent demographic developments in Europe 2000, 2001, Council of Europe, Strasbourg

***** HIERARCHICAL CLUSTER ANALYSIS *****

Dendrogram using Single Linkage

Pozn.: Proměnné: úhrnná plodnost, průměrný věk při porodu, průměrný věk při prvním porodu, úhrnná sňatečnost svobodných žen, průměrný věk ženy při prvním sňatku, úhrnná rozvodovost, podíl dětí narozených mimo manželství

Jasnější regionalizace Evropy z hlediska rodinného chování se projevila v 90. letech. Ve většině zemí severní, západní i jižní Evropy již proběhl nebo probíhal druhý demografický přechod. V zemích východní a střední Evropy se projevil specifický politický, ekonomický i demografický režim z období komunismu a následná transformace společnosti v 90. letech. Na grafu 6 jsou patrné 4 základní regiony: střední a východní Evropa, severní Evropa, západní Evropa a jižní Evropa.

První z uvedených regionů se v 90. letech vyznačoval snížením plodnosti při současném zvyšování věku při porodu, ačkoliv je tento věk v porovnání s ostatními regiony stále nižší. Změny v plodnosti byly doprovázeny odkladem sňatků, a tedy zvyšováním věku při uzavření prvního manželství a snížením intenzity sňatečnosti. Zvýšil se podíl dětí narozených mimo manželství, a to zejména v důsledku propadu manželské plodnosti. Podobně jako v jiných regionech se v těchto zemích většinou zvyšovala rozvodovost. Z klastrové analýzy i z grafu 7 vyplývá, že tento region je vnitřně poměrně heterogenní (existují zde podskupiny zemí) vzhledem k různým kulturním (náboženským apod.) i sociálně-ekonomickým podmínkám transformace společnosti.

Pro severní Evropu zahrnující v našem modelu i Francii a Velkou Británii byla v 90. letech typická relativně vysoká plodnost při vysokém průměrném věku při prvním porodu. Sňatečnost byla spíše nízká, v zemích tohoto regionu se již stala nesezdaná soužití poměrně častá. První manželství bylo uzavíráno ve věku blízcím se 30 let. Podíl dětí narozených mimo manželství byl vysoký a v některých zemích dokonce překročil 50 %. I přes rozšíření alternativních forem partnerství byla rozvodovost manželství nadále velice vysoká.

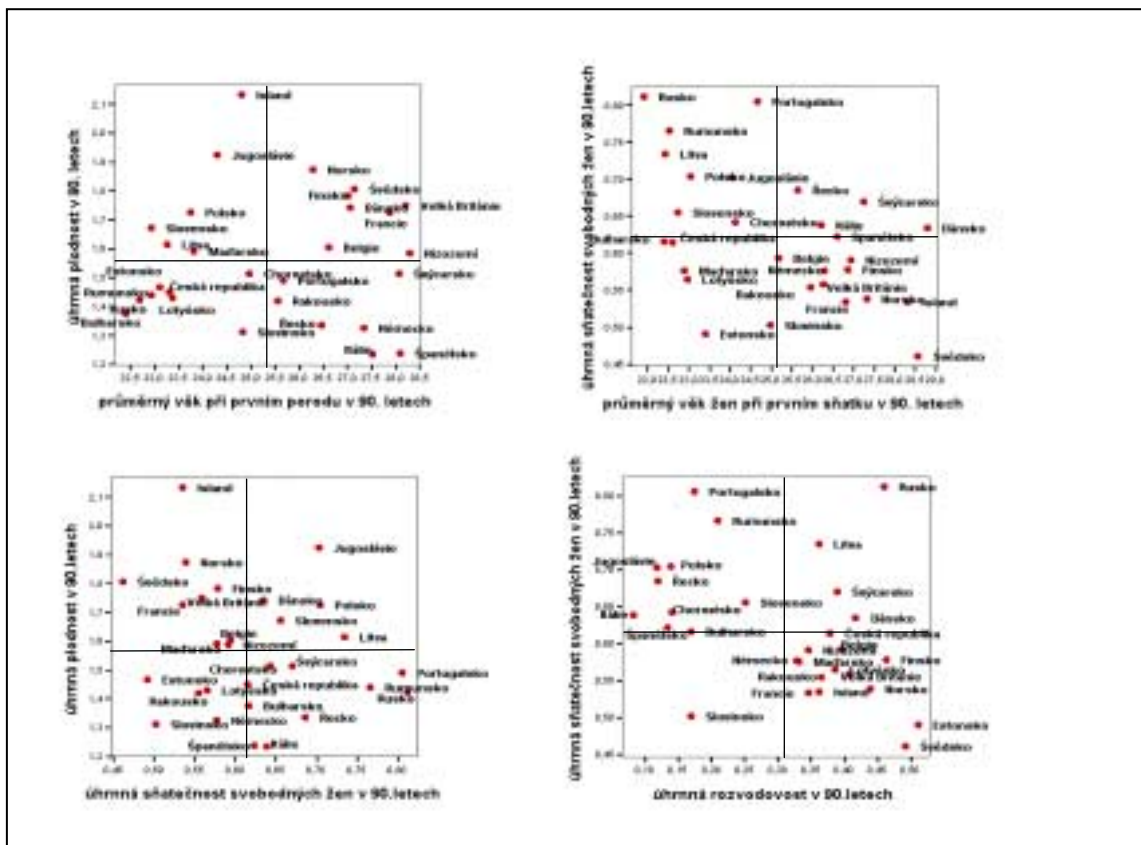
Západní Evropa se v 90. letech vyznačovala ve srovnání se zeměmi severní Evropy nižší plodností a i nižším průměrným věkem při prvním porodu. Sňatky byly oproti severu uzavírány častěji a k uzavření manželství docházelo v nižším věku. Podíly dětí narozených mimo manželství se sice zvyšovaly, zatím však nedosahují hodnot v severských zemích. Hodnota úhrnné rozvodovosti se přiblížila 40 %.

Státy jižní Evropy patřily v 90. letech k zemím s nejnižší úrovní plodnosti při vysokém věku při prvním porodu. Hodnota úhrnné sňatečnosti byla v evropském kontextu v jižních zemích spíše vyšší, v porovnání se zeměmi střední Evropy však vstupovaly mladé ženy jižních států do prvního manželství v 90. letech v průměru ve vyšším věku. V tomto regionu stále převládá spíše tradiční pojetí rodiny, tj. naprostá většina dětí se rodí do manželství a úroveň rozvodovosti je nízká.

Závěrem je možné říci, že rodinné chování evropských populací se v posledních 30 letech čím dál tím více regionalizovalo podle jednotlivých geografických celků, tj. typy rodinného chování se více méně přizpůsobily geografickému rozdělení Evropy.

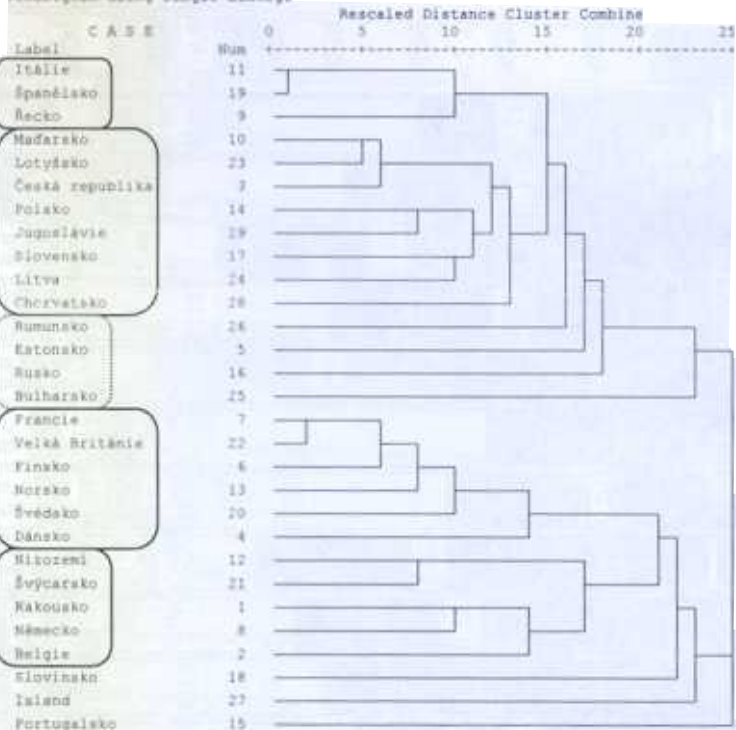
Graf 6 Evropské země podle rodinného chování v 90. letech – viz následující strana

Graf 7 Demografická situace v Evropě v 90. letech

Zdroj: Recent demographic developments in Europe 2000, 2001, Council of Europe, Strasbourg

***** HIERARCHIC
 Dendrogram using Single Linkage

Pozn.: Proměnné: úhrnná plodnost, průměrný věk při porodu, průměrný věk při prvním porodu, úhrnná sňatečnost svobodných žen, průměrný věk ženy při prvním sňatku, úhrnná rozvodovost, podíl dětí narozených mimo manželství

Tabulka 2 Ukazatele rodinného chování a lidského rozvoje v roce 2001 v Evropě

stát	úhrnná plodnost	průměrný věk při prvním porodu	% dětí narozených mimo manželství	úhrnná sňatečnost svobodných žen	průměrný věk ženy při prvním sňatku	úhrnná rozvodovost	míra kojenecké úmrtnosti	střední délka života při narození mužů	střední délka života při narození žen	index lidského rozvoje	index rozvoje žen	% ekonomicky aktivních žen vzhledem k míře ekonomicky aktivních mužů	podíl městského obyvatelstva	HDP/1 obyvatele v kupní síle (US dolary)
Norsko	1,78	27,0	49,7	51 ⁰	28,2 ⁰	45 ⁰	3,9	76,2	81,5	0,944	0,941	85	75,0	29 620
Švédsko	1,57	28,2	55,5	47	29,8	54	3,7	77,6	82,1	0,941	0,940	89	83,3	24 180
Nizozemsko	1,71	28,6	27,2	54	27,9	41	5,4	75,8	80,7	0,938	0,934	67	89,5	27 190
Belgie	1,66 ⁰	26,4 ⁹⁰	17,3 ⁵	51 ⁰	26,3 ⁰	45 ⁰	5,0	74,6	80,8 ⁰	0,937	0,931	66	97,4	25 520
Švýcarsko	1,41	28,8	11,4	58	28,1	39	4,9	77,4	83,0	0,932	0,927	66	67,5	28 100
Dánsko	1,74	27,4 ⁵	44,6	70	29,5	45	4,9	74,7	79,3	0,930	0,928	84	85,1	29 000
Finsko	1,73	27,5	39,5	59	28,1	51	3,2	74,6	81,5	0,930	0,928	87	59,0	24 430
Velká Británie	1,63	29,1 ⁰	40,1	54 ⁰	27,2 ⁰	43 ⁵	5,5	75,5	80,2 ⁰	0,930	0,928	74	89,5	24 160
Rakousko	1,31	26,5	33,1	46	27,2	46	4,8	75,9	81,7	0,929	0,924	65	67,4	26 730
Francie	1,90	28,7 ⁹	42,6 ⁰	63	27,8 ⁹	38 ⁰	4,3 ⁹	75,0	82,5 ⁹	0,925	0,923	77	75,5	23 990
Německo	1,42	28,2 ⁰	23,4 ⁰	56	27 ⁰	41 ⁰	4,5	75,0	81 ⁰	0,921	0,924	70	87,7	25 350
Španělsko	1,26	29,1 ⁰	17,7 ⁰	59	27,8 ⁰	15 ⁵	3,5	75,7	82,5 ⁰	0,918	0,912	57	77,8	20 150
Itálie	1,24 ⁰	28,0 ⁵	9,7 ⁰	58	27 ⁹	8 ⁵	4,6 ⁰	75,7	81,8 ⁸	0,916	0,910	59	67,1	24 670
Portugalsko	1,46	26,7	23,8	68	25,6	26	5,0	73,6	80,3	0,896	0,892	72	65,6	18 150
Řecko	1,29 ⁰	27,3 ⁹	3,9 ⁹	52 ⁰	26,6 ⁹	16 ⁹	5,9	75,5	80,6 ⁹	0,892	0,886	59	60,4	17 440
Slovinsko	1,21	26,7	39,4	43	27,0	22	4,3	72,4	80,3	0,881	0,879	81	49,2	17 130
Česko	1,14	25,3	23,5	47	24,8	45	4,0	72,1	78,6	0,861	0,857	83	74,6	14 720
Polsko	1,29	24,5	13,1	57	24,1	18	7,6	70,2	78,3	0,841	0,839	80	62,6	9 450
Maďarsko	1,31	25,3	30,3	44	25,1	39	8,1	68,1	76,4	0,837	0,834	71	64,8	12 340
Slovensko	1,20	24,3	19,8	47	24,2	28	6,2	69,6	77,7	0,836	0,834	84	57,6	11 960
Estonsko	1,34	24,2	56,2	40	25,2	48	8,8	64,9	76,4	0,833	0,831	82	69,4	10 170
Litva	1,30	24,1	25,4	53	23,9	41	7,8	65,9	77,4	0,824	0,823	80	68,7	8 470
Chorvatsko	1,38	25,5 ⁰	9,4	67	25,3 ⁰	17	7,6	70,5	77,8 ⁰	0,818	0,814	73	58,1	9 170
Lotyšsko	1,21	24,6	42,1	41	24,4	34	11,0	65,2	76,6	0,811	0,810	80	60,4	7 730
Bulharsko	1,24	23,1	42,0	51	24,8	21	13,8	68,6	75,3	0,795	0,794	86	67,5	6 890
Rusko	1,25	22,7 ⁵	28,8	75 ⁵	22 ⁵	50 ⁵	14,6	59,0	72,3	0,779	0,774	82	72,9	7 100
Rumunsko	1,24	23,6 ⁰	26,7	62	23,4 ⁰	19	15,1	67,7	74,6 ⁰	0,773	0,771	76	55,3	5 830

Zdroj: *Recent demographic developments in Europe 2002*, Council of Europe Publishing, Strasbourg, *Human Development Report 2003*, UNDP

Pozn.: seřazeno podle indexu lidského rozvoje, ⁰: 2000, ⁵: 1995, ⁹: 1999, ⁹⁰: 1990

2.2 Trh práce

Za jedny z důvodů měnících se trendů porodnosti v České republice v posledních 13 letech jsou často považovány faktory pojící se k trhu práce jako např. změna poptávky na trhu práce, rostoucí vzdělanost, riziko nezaměstnanosti. Na jedné straně touha uplatnit se ve své profesi, na druhé straně potřeba finančně zajistit svoji rodinu jsou čím dál tím častěji faktory, které mladí lidé, a především ženy, musí brát v úvahu při plánování rodičovství. Následující kapitola je tedy věnována základním informacím o trhu práce ve vybraných evropských zemích, a to především ve vztahu k rodinné situaci.

Z tabulky 3 je patrná vyšší **ekonomická participace** mužů než žen ve všech vybraných evropských státech. Mezistátní rozdíly ekonomické participace mužů jsou však méně významné než rozdíly u žen. U mužů se míra ekonomické aktivity pohybuje v rozmezí od 68 % (Maďarsko) do 84,8 % (Norsko), u žen pak od 46,2 % (Itálie) do 76,5 % (Norsko). Obecně je možné říci, že vysokou ekonomickou aktivitou se vyznačují především skandinávské země. V jižních státech je zejména nízká ekonomická aktivita žen. Střední Evropa (ČR, Maďarsko, Polsko, Slovensko) je vnitřně spíše heterogenní, Česká republika leží v kontextu uvedených evropských zemí v pomyslném středním pásmu.

Tabulka 3 Míry ekonomické aktivity podle pohlaví, 2000 (počet ekonomicky aktivních ve věku 15-64 let na 100 osob)

stát	Belgie	Česko	Dánsko	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Lucembursko	Maďarsko	Německo	Nizozemsko	Norsko	Polsko	Portugalsko	Rakousko	Řecko	Slovensko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie
ženy	56,6	63,7	75,9	72,0	61,7	55,7	46,2	51,7	52,7	63,2	65,7	76,5	59,9	63,6	62,5	49,7	63,2	51,8	76,4	68,9
muži	73,8	79,4	84,0	76,5	74,4	79,1	73,8	76,4	68,0	81,1	83,9	84,8	71,7	78,8	80,1	77,1	77,0	79,1	81,2	84,3
rozdíl	17,2	15,7	8,1	4,3	12,7	23,4	27,6	24,7	15,3	17,9	18,2	8,3	11,8	15,2	17,6	27,4	13,8	27,3	4,8	15,4

Zdroj: OECD, 2001

U vztahu **míry zaměstnanosti** mužů a žen velmi často platí, že snížení míry u žen je doprovázeno zvýšením míry u mužů. Jednou z příčin je tradiční model dělby rolí v rodině. V této souvislosti se rozdíl v zaměstnanosti mužů a žen často prohlubuje spolu s počtem dětí (tabulka 4). Průměrný rozdíl v míře zaměstnanosti mužů a žen v České republice u bezdětných osob činí přibližně 5 procentních bodů, ale téměř 34 bodů u osob s více než jedním dítětem. Přítomnost dítěte snižuje míru zaměstnanosti žen ve většině vybraných zemí (výjimkou je např. Belgie, Dánsko, Portugalsko, Francie, Řecko, Norsko). Ještě významnější je změna ekonomického statusu žen se dvěma a více dětmi. Z tohoto pohledu patří Česká republika spolu např. s Německem či Irskem mezi státy s nejvyšším poklesem míry zaměstnanosti matek vzhledem k bezdětným ženám. Mezi země, kde má počet dětí nejmenší vliv na míru zaměstnanosti žen, patří skandinávské a jižní státy.

Z tabulky 5 vyplývá, že muži, ale i ženy v zemích střední Evropy využívají možnosti **zkrácených úvazků** (méně než 30 hodin týdně) velmi málo. Prvenství v podílu částečných úvazků drží Nizozemsko spolu s Velkou Británií a Německem. Pro všechny vybrané země je však shodná pozitivní souvislost mezi počtem dětí a podílem žen pracujících na zkrácený úvazek. Pro muže, kteří pracují na částečný úvazek v porovnání s ženami velmi zřídka, je typický spíše opačný trend, tj. přítomnost dětí vede ke snížení podílu mužů pracujících na částečný úvazek, pravděpodobně v souvislosti s potřebou lépe uživit rodinu při ztrátě či snížení příjmu ženy vedoucí ke snížení rodinného rozpočtu. Tradiční dělba rolí je zde zřejmá. Muž je tedy pokládán za živitele rodiny. Nicméně nižší pracovní úvazky umožňují ženám lépe skloubit péči o domácnost a děti s profesním životem. Tento postup je spíše typický pro matky s vysokoškolským vzděláním (tabulka 6), které častěji přecházejí z plného úvazku na úvazek zkrácený. Pro české ženy však není tato strategie zatím příliš typická.

Tabulka 4 Míry zaměstnanosti podle přítomnosti dětí do 15 let věku, osoby ve věku 25 - 54 let

2000	celkem		bez dětí		jedno dítě		dvě a více dětí	
	míra zaměstnanosti	rozdíl mužů a žen	míra zaměstnanosti	rozdíl mužů a žen	míra zaměstnanosti	rozdíl mužů a žen	míra zaměstnanosti	rozdíl mužů a žen
Belgie	67,8	20,1	65,6	17,4	71,8	23,5	69,3	24,7
Česko	73,7	15,6	80,8	5,4	72,3	21,2	59,4	33,5
Dánsko (1998)	80,5	7,7	78,5	7,7	88,1	3,5	77,2	12,9
Finsko (1997)	77,6	7,0	79,2	0,1	78,5	11,8	73,5	19,7
Francie	69,6	17,7	73,5	9,6	74,1	18,7	58,8	32,9
Irsko	53,1	29	65,8	14,1	51,0	33,2	40,8	43,2
Itálie	50,7	33,9	52,8	26,2	52,1	40,9	42,4	49,9
Lucembursko	63,0	29,8	68,7	21,3	65,8	30,4	50,1	46,1
Maďarsko	61,7	16,0	-	-	-	-	-	-
Německo	71,1	16,3	77,3	7,2	70,4	21,2	56,3	35,6
Nizozemsko	70,9	21,4	75,3	15,6	69,9	24,3	63,3	30,8
Norsko	81,5	7,1	82,9	5,9	83,3	-	78,0	
Polsko	72,0	9,6	-	-	-	-	-	-
Portugalsko	73,9	16,4	72,6	13,4	78,5	16,6	70,3	24,8
Rakousko	73,5	16,2	76,0	10,5	75,6	18,5	65,7	29,0
Řecko	52,6	35,9	53,1	31,1	53,9	40,3	50,3	45,4
Slovensko	69,9	13,7	-	-	-	-	-	-
Španělsko	50,6	39,8	54,6	26,0	47,6	44,7	43,3	48,6
Švédsko	81,7	4,1	81,9	-0,4	80,6	9,8	81,8	9,4
Velká Británie	73,1	14,4	79,9	5,4	72,9	17,1	62,3	28,2
OECD	69,0	18,6	73,7	11,8	70,6	22,9	61,9	32,3

Zdroj: OECD, 2002

Tabulka 5 Práce na částečný úvazek podle pohlaví a počtu dětí do 15 let, osoby ve věku 25 - 54 let (%)

2000	žena				muž		
	bez dětí	s jedním dítětem	se dvěma a více dětmi	celkem	bez dětí	s dětmi	celkem
Belgie	29,2	34,7	46,1	34,7	6,5	5,1	5,9
Česko	2,6	4,5	7,5	4,0	1,0	0,4	0,7
Dánsko	18,5	13,3	16,2	16,6	-	-	3,7
Finsko	7,5	8,6	13,6	9,2	-	-	3,7
Francie	20,0	23,7	31,8	23,7	5,2	3,6	4,4
Irsko	16,6	37,2	46,4	29,7	4,3	3,6	4,0
Itálie	20,0	27,2	34,4	24,1	5,5	4,5	5,1
Lucembursko	19,9	32,7	48,1	29,0	1,4	1,6	1,5
Maďarsko	-	-	-	4,9	-	-	1,2
Německo	24,0	45,3	60,2	35,2	4,2	2,3	3,4
Nizozemsko	38,5	72,6	82,7	55,9	6,2	4,6	5,5
Norsko	24,7	33,5	41,1	31,8	5,0	-	5,0
Polsko	-	-	-	15,1	-	-	5,8
Portugalsko	11,5	10,5	11,3	11,2	2,7	1,3	2,0
Rakousko	17,4	33,6	43,7	26,7	2,1	1,7	1,9
Řecko	8,4	9,7	11,2	9,2	2,8	2,5	2,7
Slovensko	-	-	-	2,3	-	-	0,8
Španělsko	13,7	17,4	18,6	15,3	2,6	1,2	1,9
Švédsko	14,6	16,7	22,2	17,9	5,2	3,4	4,3
Velká Británie	23,7	46,6	62,8	38,6	4,1	3,2	3,7

Zdroj: OECD, 2002

Tabulka 6 Vliv přítomnosti dětí a vzdělání na zaměstnanost žen ve věku 25 - 54 let (rozdíl procentních bodů měr zaměstnanosti bezdětných žen a žen s dětmi)

	nižší než střední vzdělání			vyšší než střední vzdělání		
	mimo zaměstnání	částečný úvazek	plný úvazek	mimo zaměstnání	částečný úvazek	plný úvazek
Belgie	-0,8	3,6	-2,8	0,1	8,9	-9,0
Česko	19,4	-0,6	-18,8	21,3	1,9	-23,2
Francie	13,6	0,1	-13,7	4,4	7,6	-12,1
Itálie	6,0	1,5	-7,5	2,7	4,5	-7,2
Lucembursko	5,5	2,0	-7,5	14,5	7,6	-22,1
Německo	17,2	3,8	-21,0	10,8	17,3	-28,1
Nizozemsko	5,5	8,6	-14,2	7,5	35,5	-43,0
Portugalsko	-3,4	-0,6	4,0	-2,0	1,0	1,0
Rakousko	4,0	4,4	-8,5	10,8	16,9	-27,7
Řecko	0,6	1,2	-1,9	-0,6	1,8	-1,2
Španělsko	4,1	1,4	-5,5	9,2	-0,3	-8,9
Švédsko	5,5	1,9	-7,5	-2,2	5,1	-2,9
Velká Británie	18,2	1,8	-20,0	10,5	21,2	-31,7

Zdroj: OECD, 2002

Pozn.: jiné země nebyly publikovány

Nezaměstnanost je v mnoha evropských státech vyšší u žen než u mužů (tabulka 7). Velké rozdíly mezi muži a ženami jsou především v jižních státech Evropy, horší postavení na trhu práce mají ve srovnání s muži rovněž ženy ve střední Evropě. V zemích západní a severní Evropy není rozdíl mezi muži a ženami tak výrazný, případně je nezaměstnanost žen dokonce nižší. Z hlediska vstupu mladých lidí na pracovní trh je situace obtížná především v jižních státech, ale i na Slovensku či v Polsku. Ve většině států převažují mezi nezaměstnanými lidé bez práce po dobu delší než 6 měsíců. Výjimkou jsou v tomto směru opět skandinávské státy spolu s Rakouskem a Velkou Británií.

Tabulka 7 Nezaměstnanost podle pohlaví

2000	žena			muž		
	míra nezaměstnanosti ¹	míra nezaměstnanosti mladých lidí ²	podíl dlouhodobé nezaměstnanosti ³	míra nezaměstnanosti ¹	míra nezaměstnanosti mladých lidí ²	podíl dlouhodobé nezaměstnanosti ³
Belgie	8,3	14,5	73,1	5,3	9,9	70,2
Česko	10,6	13,3	71,2	7,4	15,1	68,4
Dánsko	5,0	4,5	39,6	4,0	4,1	36,5
Finsko	10,6	18,0	43,7	9,2	20,7	49,6
Francie	11,9	26,2	63,2	8,5	20,4	60,6
Irsko	4,2	5,5	-	4,5	4,3	-
Itálie	14,6	30,4	78,3	8,2	26,0	76,8
Lucembur.	3,2	-	34,3	1,8	-	40,0
Maďarsko	5,6	8,8	67,3	7,0	14,2	71,3
Německo	8,7	9,0	69,5	7,7	11,9	65,9
Nizozemsko	3,5	4,3	-	2,2	3,4	-
Norsko	3,2	5,2	11,4	3,6	6,7	20,0
Polsko	18,4	40,3	66,6	14,6	35,0	50,3
Portugal.	5,3	10,3	60,0	3,3	7,1	60,1
Rakousko	4,6	3,8	40,6	4,8	7,4	39,0
Řecko	16,9	33,3	77,7	7,5	21,0	67,1
Slovensko	18,6	24,9	74,8	19,0	32,7	74,1
Španělsko	20,6	28,8	69,3	9,6	15,8	58,5
Švédsko	5,4	9,6	37,9	6,3	10,9	44,3
V. Británie	4,8	7,6	35,6	6,1	11,1	48,1

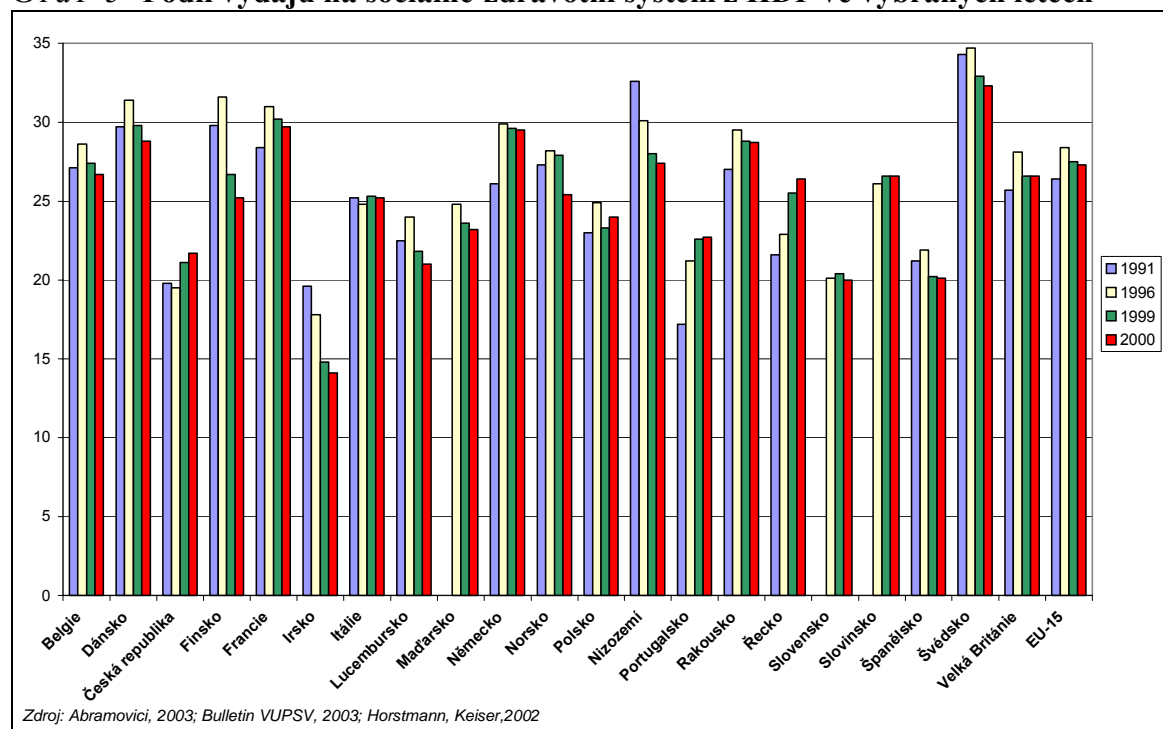
Zdroj: OECD, 2002

Pozn.: ¹počet nezaměstnaných ve věku 15 - 64 let na 100 ekonomicky aktivních; ²počet osob nezaměstnaných déle než 6 měsíců na 100 nezaměstnaných; ³počet nezaměstnaných ve věku 20-24 let na 100 ekonomicky aktivních (nestudujících) v daném věku

2.3 Sociální výdaje

Rodinná politika tvoří součást politiky sociální a je proto financována ze státních prostředků. Míru financování sociální politiky lze vyjádřit podílem příslušných státních výdajů na hrubém domácím produktu (HDP), přesněji řečeno podílem výdajů na sociálně-zdravotní systém z HDP. Vývoj těchto podílů pro evropské země je zobrazen v obrázku 8. Relativní výdaje na sociálně-zdravotní systém se v celé Evropské unii (15 členských zemí) ve 2. polovině 90. let mírně snižovaly. Tento vývoj byl způsoben poklesem podílu daných výdajů v HDP ve většině členských zemí. K výraznému poklesu došlo nejen v zemích, kde byl tento podíl na začátku 90. let relativně vysoký (především skandinávské země, Nizozemí, Francie), ale i v těch zemích, jejichž podíl výdajů na sociálně-zdravotní systém z HDP byl spíše nízký (Irsko, Španělsko, Itálie). V zemích střední Evropy nebyl ve sledovaném období zaznamenán jednotný trend: ve Slovinsku, v Polsku a na Slovensku podíl výdajů na sociálně-zdravotní systém z HDP spíše stagnoval, přičemž jeho úroveň byla výrazně vyšší ve Slovinsku (na úrovni průměru EU) a nižší na Slovensku. V Maďarsku došlo ve 2. polovině ke snížení relativních výdajů na sociálně-zdravotní politiku, v České republice bylo vynaloženo naopak relativně více daných prostředků. Je však nutné poznamenat, že podíl výdajů na sociálně-zdravotní systém z HDP byl v polovině 90. let v České republice na jedné z nejnižších úrovní v evropském kontextu. Koncem 90. let byly výdaje na sociálně-zdravotní systém v procentech HDP nejnižší v Irsku a nejvyšší ve Švédsku.

Graf 5 Podíl výdajů na sociálně-zdravotní systém z HDP ve vybraných letech

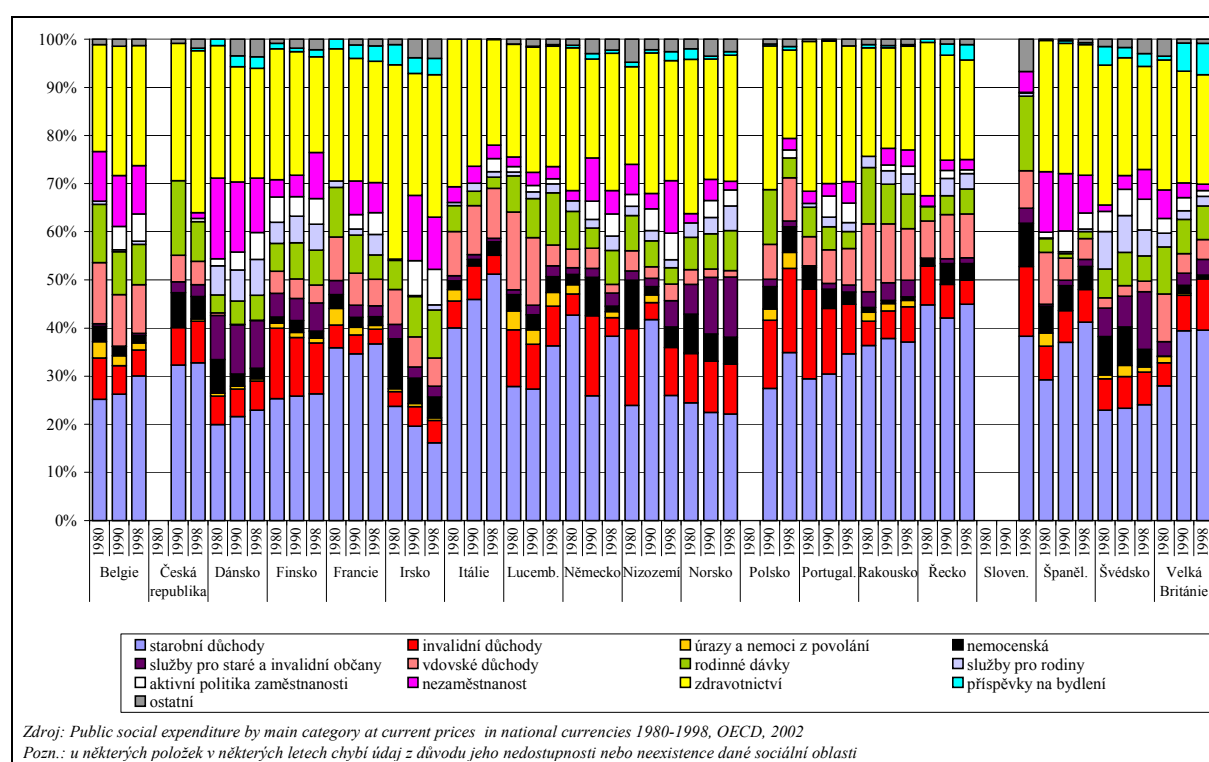

Výdaje na podporu rodiny, respektive výdaje určené rodinám jsou zahrnuty ve výdajích na sociálně-zdravotní systém. Z grafu 9 je zřejmé, že největší část výdajů představují výdaje na starobní důchody. Ve většině zemí se podíl výdajů na starobní důchody z financí vynaložených na sociálně-zdravotní systém v důsledku stárnutí populace zvyšuje. Se stárnutím populace souvisí i rostoucí podíl prostředků určených pro péči pro seniory, a to především ve skandinávských zemích. Stárnutí populace nejvíce zatěžuje sociální výdaje v zemích jižní Evropy, nejméně pak Irsko vzhledem k jeho mladé populaci (obyvatelstvo starší 60 let představovalo v roce 2000 necelých 13 % populace).

Druhou nejvíce zastoupenou složkou v sociálně-zdravotních výdajích státu je samozřejmě financování vlastního zdravotnictví. Jeho podíly se koncem 90. let pohybovaly v průměru mezi 20 až 25 % výdajů na sociální a zdravotní zabezpečení. Výdaje na politiku zaměstnanosti a podporu v nezaměstnanosti se v jednotlivých zemích poměrně liší a nejsou v jednoduše přímém vztahu s úrovní nezaměstnanosti v dané zemi. Kromě míry nezaměstnanosti se na daném podílu především podpory v nezaměstnanosti podílí i podmínky nároku na podporu, délka a výše podpory.

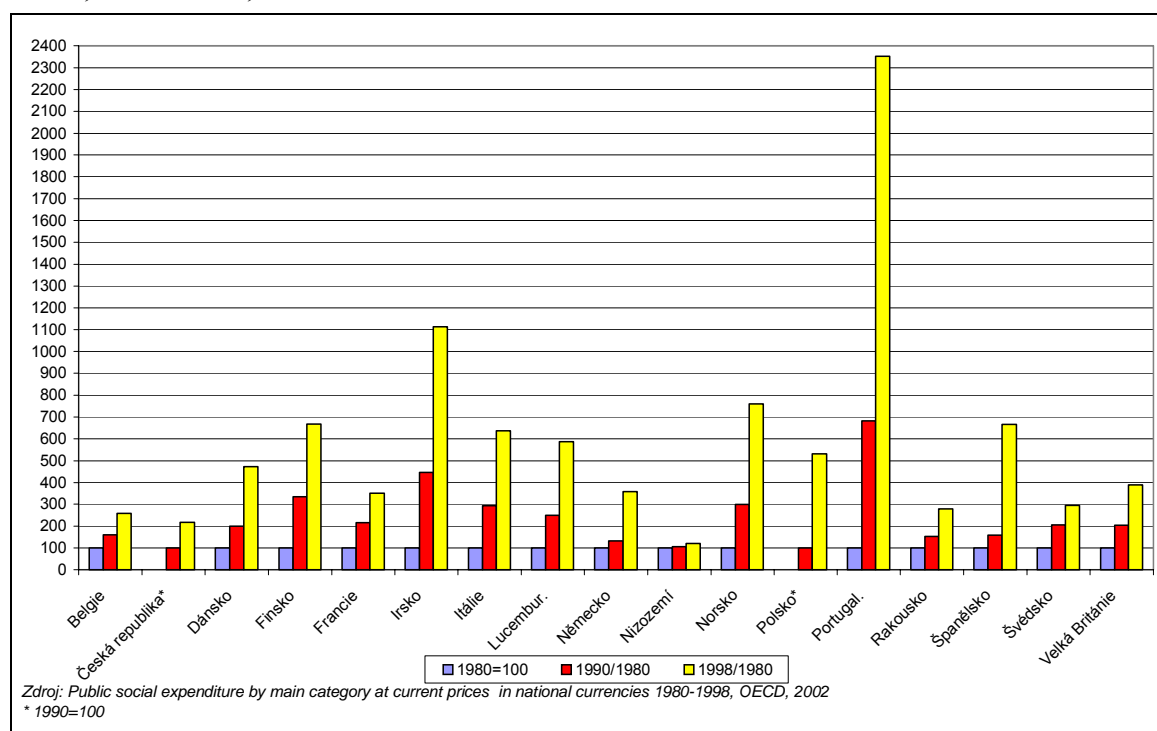
V grafu 9 je patrné, že výdaje určené na dávky rodinám byly na konci 90. let v naprosté většině nižší než 10 % všech výdajů. V některých zemích je však v rámci rodinné politiky kladen velký důraz i na služby pro rodiny, o čemž svědčí to, že v některých zemích jsou výdaje na tyto služby vyšší nebo srovnatelné s výdaji na samotné dávky (1998 např. Dánsko, Francie, Španělsko, Švédsko).

Graf 9 Struktura výdajů na sociálně-zdravotní systém ve vybraných letech

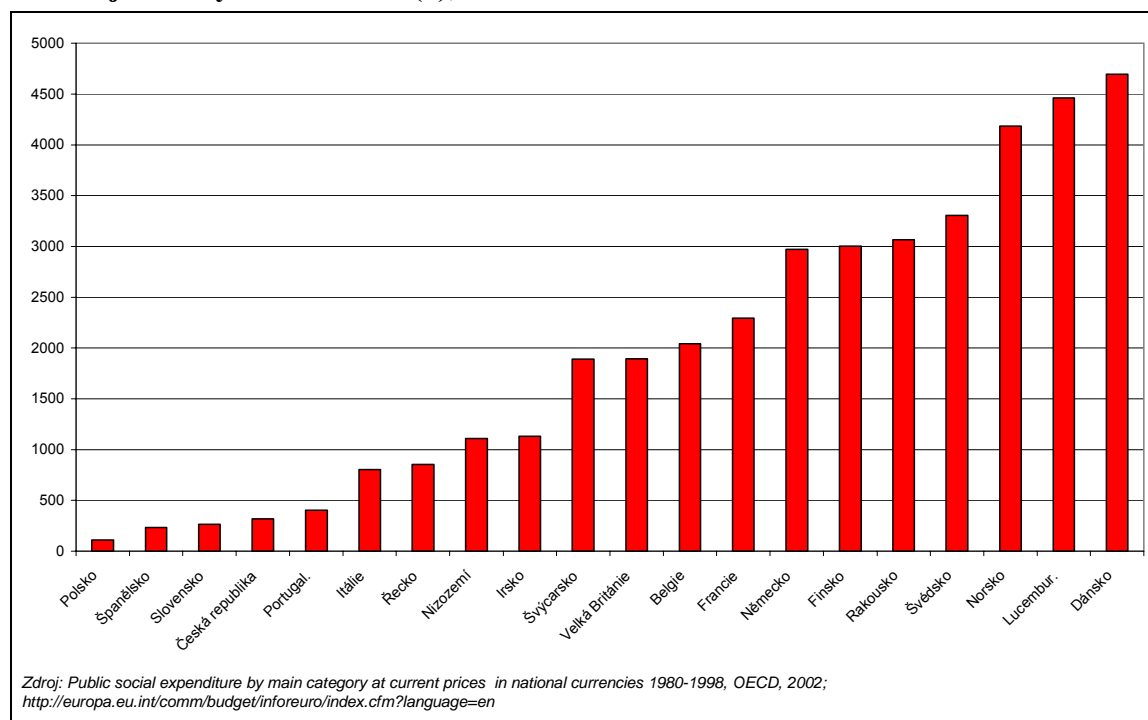
Výše částek určených na podporu rodin závisí na charakteru rodinné politiky a také na počtu dětí a struktuře rodin, kterých se tato politika týká. Z tohoto důvodu jsme provedli přepočty částek vynaložených na rodinnou politiku (dávky a služby) na jedno dítě ve věku do 19 let v letech 1980, 1990, 1998 (za pozdější roky nebyly dostupné údaje za většinu zemí; viz Public social expenditure by main category at current prices in national currencies 1980 - 1998, OECD, 2002). Porovnáme-li tedy výdaje na podporu rodin (výdaje na rodinné dávky a služby rodinám) v absolutních číslech (národních měnách) na jedno dítě, je zde zřetelný, a to zejména v 90. letech, nárůst finančních prostředků vyčleněných na tuto oblast sociálního zabezpečení (graf 10).

Graf 10 Vývoj výdajů na podporu rodiny (dávky a služby) na jedno dítě ve věku do 19 let, 1980 = 100, v národních měnách

Pro lepší srovnatelnost byly údaje v národních měnách převedeny pomocí průměrného kurzu za rok 1998 (Evropská komise - <http://europa.eu.int/comm/budget/inforeuro>) na EURO (€). Výsledky jsou uvedeny v grafu 11. Nejvyšší částky na jedno dítě jsou vyčleněny především ve skandinávských zemích, v Rakousku, Německu a také ve Francii. Nejnižší naopak připadají na dítě žijící v jižních státech Evropy a ve střední Evropě.

Graf 11 Výdaje na podporu rodiny (dávky a služby) na jedno dítě ročně ve věku do 19 let - jednotný kurz EURO (€), 1998

3. Současné rysy rodinné politiky v evropských zemích: podobnosti a rozdíly

3.1 Legislativa vážící se k rodinným vztahům

Tlak na sjednocování evropského rodinného práva se za několik posledních let zintenzivňuje. Důsledky sjednocování Evropy se projevují rovněž v přizpůsobování právního vymezení rodinných vztahů. Jednotlivé národní legislativy procházejí úpravami, jež byly ve své podstatě ovlivněny změnami v jiných evropských státech. Navzdory výraznému odchylování forem rodinného chování od tradičního pojetí rodiny zůstává v jednotlivých zemích manželství nejčastější formou partnerského soužití.

3.1.1 Legislativa manželství

Manželství může být v Evropě uzavřeno mezi partnery opačného pohlaví většinou ve věku starším 18 let. Osoby stejného pohlaví mají možnost vstoupit do manželství pouze v Nizozemsku a Belgii (od roku 2003). V rámci legislativ evropských zemí jsou sňatky uzavírané mezi osobami v příbuzenském vztahu v přímé linii 1. a 2. stupně, případně vztahu linie 3. stupně, považovány za nezákonné. Příbuzenský vztah 1. stupně zahrnuje vztah prarodiče/rodiče a dětí, příbuzenský vztah 2. stupně je vztah mezi sourozenci. Příbuzenské vztahy 3. stupně odráží vztah mezi strýcem/tetou a neteří/synovcem apod. Pravidlo se vztahuje rovněž na osobu adoptovanou, pokud adopce přetrvává. Výjimky pro adoptivní rodinné vazby jsou udělovány nejčastěji v Nizozemsku, na adoptivní děti ve Slovinsku se vztahuje zákaz uzavírání sňatku pouze v linii 1. stupně. Pokud dojde ve Francii u partnerů v přímé rodinné linii k otěhotnění, může udělit výjimku ohledně uzavření manželství prezident republiky. Bližší podmínky vstupu do manželství udává tabulka III v příloze 1.

Podmínkou uzavření manželství bývá také podmínka státního občanství dané země u jednoho z partnerů nebo alespoň trvalý pobyt v dané zemi. Osoby mladší 18 let mohou vstoupit do svazku manželství (většinou od 16 let, ve Francii od 15, ve Španělsku již od 14 let) pouze s písemným souhlasem rodiče nebo právního zástupce či na základě rozhodnutí soudu (např. v Belgii soudu pro mladistvé), a to pokud je svazek v zájmu neploletých partnerů, např. z důvodu těhotenství. Německo uděluje výjimky u věkového limitu pouze ze závažných důvodů, za něž se těhotenství partnerky nepovažuje. Ve většině zemí Evropy je možné uzavřít jak civilní, tak církevní sňatek, církevní však pouze u státem uznaných církví. V některých zemích plynou právní důsledky z uzavření manželství pouze u civilního sňatku, případnému církevnímu sňatku musí tedy předcházet civilní (Belgie, Francie, Německo, Nizozemsko, Maďarsko, Slovinsko).

Společné příjmení si mohou manželé zvolit dle příjmení jednoho z nich (v tradičních modelech nejčastěji příjmení muže). Národní legislativy umožňují zvolit rovněž kombinaci příjmení partnerů či si vybrat příjmení libovolné. Dítě nese často společné příjmení rodičů, dle domluvy může rovněž nést příjmení jednoho z nich. Pokud se narodilo v manželství, nejčastěji získává příjmení po otci. Děti narozené v rámci jednoho manželství musí nést totožné příjmení.

3.1.2 Rozvod

Důvody pro právní ukončení manželství se v národních legislativách jednotlivých evropských zemí intenzivně měnily. Tradice postavená na židovsko - křesťanských hodnotách připouštěla v minulosti pouze rozluku, rozvod se svými právními důsledky byl zaveden do právního řádu u většiny zemí až v průběhu 19. století (ve Švédsku a Norsku o několik století dříve, v Rakousku ve 30. letech, v Itálii až v 70. letech 20. století). Legislativa v minulosti umožňovala zánik manželského svazku pouze z důvodu manželské nevěry, neplodnosti či hrubého porušení zákona. Postupem času jednotlivé země zlegalizovaly rozvod i z jiných

závažných důvodů, při rozvodovém řízení přihlížely k faktoru výhradního zavinění jednoho z partnerů. Od faktoru výhradního zavinění později mnohé evropské země ustoupily (dodnes se uplatňuje např. v Belgii, Francii, Polsku a Rakousku). V současnosti je obecně možné podstoupit rozvod na základě některých zákonem stanovených důvodů jako např. manželská nevěra, vědomé porušování manželských povinností, bigamie, oddělené soužití (rozluka), opuštění rodiny, fyzické či psychické násilí, dlouhodobé trestní stíhání, psychická nemoc, alkoholismus, toxikomanie či nerozumné chování. Od 90. let 20. století se mnohé národní legislativy začaly vyvíjet podobným směrem. Jako postačující důvod pro zánik manželství zavedly neodvratitelný rozpad či rozvrat manželství (např. Česká republika, Maďarsko, Německo, Nizozemsko). V řadě zemí se manželství považuje za dobrovolný partnerský svazek, proto může být rozvedeno již na základě vzájemné dohody manželů či po uplynutí určité doby jejich odděleného života (např. Švédsko, Slovinsko).

Legislativy umožňují ukončení manželského svazku na základě rozhodnutí soudu, u bezkonfliktních případů se však manželé soudního jednání nemusí v některých zemích zúčastnit (např. Velká Británie). Zejména v severských zemích se uplatňuje rovněž možnost uskutečnit rozvod administrativní cestou (např. Dánsko, prohlášením na matrice Nizozemsko, rozhodnutím prefekta Norsko). Podmínky rozvodu blíže popisuje tabulka IV v příloze 1.

Manželství je možné v některých zemích ukončit i tzv. legálním odloučením neboli rozlukou. Manželé mají ze zákona povinnost i nadále zachovávat vzájemnou věrnost, odluka partnerů však často přispívá k urychlení rozvodového konání (někdy je považováno přímo za důvod rozvodu) nebo zbavuje manžely určitých povinností. Legislativa definovala právní důsledky rozluky v těchto evropských zemích: Belgii, Dánsku, Francii, Norsku, Rakousku a Španělsku. *Příklad:* Odloučení manželé v Dánsku se mohou nechat rozvést již po 6 měsících odloučení v případě souhlasu obou partnerů s rozvodem. Rozvod bez souhlasu jednoho z partnerů lze uskutečnit po 1 roce legálního odloučení nebo po 2 letech fakticky odděleného života. V Belgii je možné rozvést manželství z důvodu formálního odloučení v délce trvání minimálně 2 roky. Rakouské „oddělené domácnosti“ musely být zaregistrovány po dobu minimálně 3 let, v Norsku, Španělsku a ve Švédsku byla minimální doba legálního odloučení před rozvodem stanovena na 1 rok. Ve Francii je možné ukončit manželský svazek rovněž rozlukou trvající 3 roky; zánik manželství může mít tudíž jednu z těchto forem: sporný rozvod/rozluka, smluvený rozvod/rozluka, rozvod z důvodu zániku společného života, přeměna rozluky na rozvod; rozluka může vyústit k obnovení manželství nebo k rozvodu, rozluka neukončuje manželská práva, např. věrnosti či materiální a morální pomoci; po rozvodu smí žena uzavřít další sňatek až po uplynutí 300 dní z důvodu přiznání otcovství počatého dítěte. Podobná lhůta mezi rozvodem a novým sňatkem je stanovena i v Itálii.

Výživné na dítě od nepřítomného rodiče po rozvodu je vypláceno ve všech evropských zemích, liší se výší, délkou vyplácení či kritérii nároku. Výše výživného se odvíjí od finanční situace manželů a podílu na zavinění rozvodu, zejména u toho z rodičů, jemuž nebylo nezletilé dítě svěřeno do péče. Výše pravidelné či občasné částky může být manžely stanovena dohodou, rozhodnutím soudu, dle oficiálních tabulek (Německo) či v závislosti na počtu dětí v původní či nově založené rodině (Velká Británie). Výživné na dítě je vypláceno nejčastěji do dosažení věku plnoletosti či ukončení studia dítěte. Výjimečně se vyplácí pouze po určitou dobu po rozvodu: v Nizozemsku v závislosti na délce trvání manželství, v Norsku v průběhu 3 let, v Polsku v případě „neviny“ nepečujícího rodiče po dobu 5 let.

Finanční nebo jiná materiální kompenzace náleží po rozvodu kromě dítěti také bývalým partnerům. Smyslem opatření je zlepšit nebo dlouhodobě udržet životní úroveň partnera s nižšími příjmy. Pravidla vyplácení se různí nejen délkou období vyplácení, jež byla stanovena ze zákona, nebo podmíněna trváním finanční a materiální nouze jednoho z partnerů (Česká republika) či délkou trvání manželství (Nizozemsko, Británie), ale i kritériem vyplácení kompenzace. Mezi hlavní hodnotící kritéria patří výše příjmu a majetku partnerů

(většinou se jedná o čisté příjmy po odpočtu odvodů na sociální a zdravotní pojištění, jež nesmí překročit zákonem stanovený limit či procento příjmu dlužného partnera.), věk a zdravotní stav partnerů (Dánsko), přítomnost dětí v rozvedené rodině (Německo, Británie), uzavření sňatku či založení nové rodiny (Rakousko). V Belgii, Francii a Polsku náleží kompenzace pouze tomu manželovi/manželce, který nenese výhradní vinu na rozvodu. *Příklady:* V Belgii je manžel s výhradní vinou povinen dlouhodobě hradit druhému manželovi částku v maximální výši 33 % z vlastního čistého příjmu a majetku. Rakouský zákon ukládá „viníkovi“ povinnost dlouhodobě hradit cca. 33 % jeho čistého příjmu partnerovi s nižšími příjmy. Pokud má plátce v novém manželství další děti, procentní částka se snižuje. V případech, kdy podíl viny nebyl stanoven, se kompenzace v Rakousku pohybuje v rozmezí 20-25 % příjmu dlužného manžela v průběhu 3 let po rozvodu nebo období do dosažení věku 5 let nejmladšího společného dítěte. V Německu získává nepracující choť nárok na dlouhodobou kompenzaci finanční situace formou 3/7 čistého příjmu partnera, pracující potom 2/7 partnerova příjmu. V Nizozemsku má partner, jehož manželství trvalo méně než 5 let nebo bylo bezdětné, nárok na kompenzaci od dlužného partnera v průběhu 5letého období, u ostatních manželství ukončených po roce 1994 na kompenzaci po dobu 12 let, ukončených před rokem 1994 na 15 let. V České republice má po zániku manželství manželka s dítětem nárok na kompenzaci od bývalého manžela v průběhu 2 let po rozvodu. Ve Švédsku je 1 - 4 roční kompenzační období poskytnuto (zejména manželce) pouze v případech, kdy si hledá zaměstnání, pečuje o děti nebo se vyrovnává s nerovnoměrným rozdělením majetku po rozvodu (Commission on European Family Law, <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>, 2002).

3.1.3 Legislativa nesezdaného soužití

Počet osob preferujících partnerský život bez uzavření manželství (na dobu přechodnou či dlouhodobě) se v Evropě rapidně zvyšuje. Vyskytuje se ve větší či menší míře ve všech zemích, ačkoliv ne každá národní legislativa vyvozuje právní důsledky úřední evidence, resp. legalizace tohoto typu soužití (formou prohlášení na matričním úřadě). Legální kohabitace párů, jež dává vzniknout některým právům a povinnostem podobným těm, které plynou z manželského svazku, je legislativně schválena v 5 zemích Evropy: Francie 1999, Belgie 2000, Španělsko (postupně *Katalánsko, Aragonsko, Navarra, Valencie, Baleárské ostrovy, Asturie, Madrid, Andalusie*), Švýcarsko (*Ženeva, Curych*) a Švédsko (2003). V těchto zemích je legální kohabitace jako forma soužití určena osobám žijícím v blízkém citovém vztahu, jež dlouhodobě bydlí v jedné domácnosti bez ohledu na pohlaví a příbuzenské vztahy. Podmínkou legalizace kohabitace ve Španělsku je fakt, že citový vztah partnerů trval nejméně 2 roky. Ve Švédsku se soužití sourozenců za kohabitaci nepovažuje, je podmíněno sexuálním soužitím. Zákon o legální kohabitaci upravuje zejména společné bydlení a vlastnictví v průběhu 1 roku po zániku vztahu. Švédská legislativa partnery neopravňuje ke společné odpovědnosti za péči o děti.

V mnoha zemích západní Evropy plynou některé výhody i heterosexuálním párům v nesezdaném soužití bez oficiální registrace. Podmínkou právních výhod je však minimální období společného bydlení a hospodaření. Nesezdaní partneři nesou společnou odpovědnost za domácnost. Společně nabytý majetek je po rozpadu soužití rozdělen mezi partnery, společné děti jsou po rozpadu soužití svěřeny do péče pouze jednomu z nich. Právní důsledky nesezdaného soužití lze upravit partnerskou smlouvou (v Německu a Nizozemsku i smlouvou, jež zahrnuje více než dvě osoby). *Příklad:* Ve Velké Británii je nesezdané soužití označováno pojmem „soužití jako manžel a manželka“, přičemž často bývá stvrzeno kohabitační smlouvou. Ukončení či zánik vztahu nevyžaduje další formalizaci. Maďarská legislativa považuje nesezdaný pár za příbuzné osoby, nikoliv však za blízké příbuzné jako v případě manželství. Slovinská legislativa přisuzuje nesezdaným párům stejná práva jako manželům (kromě specifikovaných oblastí) již od roku 1976. Ve sporných otázkách o jednotlivých

právech a podmínkách společného života musí dojít ke zvláštnímu rozhodčímu řízení. Česká a slovenská legislativa zohledňují formu nesezdaného soužití partnerů rovněž, např. v právu sociálního zabezpečení při určování výše příjmu domácnosti (pouze u párů opačného pohlaví). Ve smyslu občanského zákoníku jsou kohabitující páry považovány za osoby blízké, tzn. osoby v příbuzenském nebo obdobném poměru, jež pociťují újmu partnera jako újmu vlastní.

3.1.4 Legislativa registrovaného partnerství

Evropští politici v posledním desetiletí vynakládají výrazné úsilí k uznání práv homosexuálů na legalizaci jejich partnerství. Jednotlivé evropské země se navzájem rozcházejí v rozsahu či tempu schvalování zákonů o soužití homosexuálů podle stupně liberalizace a sekularizace národních právních norem. Zákon o registraci partnerství pro páry stejného pohlaví před zástupcem státu přijalo do národní legislativy postupně od roku 1989 již 9 evropských zemí (Dánsko 1989, Norsko 1993, Švédsko 1995, Island 1996, Nizozemsko 1998, Francie 1999, Německo 2001, Finsko 2002 a Belgie 2003). V důsledku registrace získávají partneři legální práva a povinnosti, jež jsou téměř shodná s právy plynoucí z manželství. V Německu registrace partnerství souvisí s registrací soužití. Registrované partnerství v Nizozemsku je otevřeno i pro heterosexuální páry.

Uzavření manželského svazku mezi homosexuálními partnery je ze zákona povoleno pouze v Nizozemsku a Belgii. Adopce dítěte druhým z partnerů v registrovaném partnerství či společná adopce jiného dítěte z dané země byla ve většině zemí umožněna již postupně po několika letech od schválení registrovaného partnerství (Dánsko po 10 letech, Island po 4 letech, Nizozemsko po 3 letech, Norsko po 8 letech a Švédsko po 8 letech). Výjimku tvoří pouze Velká Británie. Navzdory tomu, že adopce pro páry stejného pohlaví byla v Británii schválena již v roce 2002, zákon o registraci partnerství prochází procesem schvalování až v roce 2004. Belgická, finská a francouzská legislativa společnou adopci homosexuálními partnery nepovolují. Adopce dítěte (dětí) ze zahraničí je otevřena pro registrované páry stejného pohlaví pouze ve Švédsku.

V přístupových zemích Evropské unie (včetně České republiky) právo na uznání soužití partnerů stejného pohlaví ani zákon o registraci partnerství doposud nebyly schváleny, ačkoliv v mnoha zemích probíhají na toto téma četné politické debaty. Časový přehled legislativních kroků v procesu uznávání práv párů stejného pohlaví popisuje tabulka V.

3.2 Finanční podpora rodiny

3.2.1 Dávky

Porodné (tabulka VI v příloze 1)

Porodné je ve většině zemí chápáno jako jednorázová dávka, jež má pomoci rodině s finančními náklady souvisejícími s narozením dítěte. Ve většině vybraných evropských zemí (tabulka VI v příloze 1) je tato dávka zavedena, v některých z nich je uplatňován shodný princip porodného i při adopci dítěte. V České republice a v mnoha evropských zemích je porodné dávkou plošnou, to znamená nezávislou na příjmu rodiny. Nárok na porodné je podmíněn příjmem rodiny v Itálii, ve Španělsku, v Polsku a ve Velké Británii. S výjimkou Španělska je porodné vypláceno všem dětem bez ohledu na pořadí dítěte, ve Španělsku náleží porodné až třetímu dítěti, v Irsku pak pouze v případě vícečetného porodu. Porodné je však většinou odstupňováno podle počtu současně narozených dětí (dvojčat, trojčat apod.). V některých zemích jako např. v Belgii je výše porodného odstupňována podle pořadí narození dětí v rodině, zvýhodněno je první dítě. Vzhledem ke svému charakteru není ve většině sledovaných zemí nárok na porodné podmíněn délkou účasti v sociálním pojištění či vůbec účastí. V tomto směru představuje výjimku Německo, Norsko, Polsko, Řecko. Porodné je většinou řazeno mezi tzv. rodinné dávky spolu např. s přídavky na děti apod. Rodinné

dávky jsou tak převážně hrazeny ze státního rozpočtu (z daní). Zajímavou alternativou klasickému - finančnímu - pojetí porodního nabízí Finsko a Slovinsko, kde se matka může rozhodnout mezi tzv. balíčkem potřeb pro novorozence a peněžitou dávkou.

Příspěvek v mateřství či otcovství (v období kolem porodu dítěte, tabulka VII v příloze 1)

Český model zabezpečení v mateřství z nemocenského pojištění rozlišuje peněžitou pomoc v mateřství a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Peněžítá pomoc v mateřství se váže na neschopnost ženy vykonávat práci v období krátce před a po porodu dítěte, matka si v tomto období zaslouhuje zvláštní druh ochrany. Nárok na vyrovnávací příspěvek získává žena, která byla převedena v důsledku těhotenství na jinou, finančně méně ohodnocenou práci. Dávky nemocenského pojištění pokrývají v České republice ušlé příjmy v placeném zaměstnání či v rámci samostatně výdělečné činnosti. Důležitým prvkem bylo zavedení speciálního pojištění i pro osoby samostatně výdělečně činné a možnost uplatňovat příspěvek v mateřství i adoptivním rodičem.

Česká republika patří mezi země s nejdelším obdobím nároku na peněžitou dávku v mateřství nejen v Evropě, ale i ve světě (tabulka VII v příloze 1). V České republice vzniká nárok na placenou mateřskou dovolenou po dobu 28 týdnů (u samoživitelek a vícečetného porodu 37 týdnů, v případě adopce většinou 22 týdnů). Podle doporučení Mezinárodní organizace práce ILO je minimální délka placeného období mimo zaměstnání z důvodu těhotenství či narození dítěte 12 týdnů, doporučuje se však 14 týdnů. ILO rovněž navrhuje pro výpočet příspěvku zvolit 2/3 podíl denního vyměřovacího základu z předchozí placené práce. Česká republika v souladu s tímto doporučením zvolila podíl 69 % denního vyměřovacího základu. Běžnou praxí evropských zemí je však úhrada podílu mzdy ve výši 90 - 100 % (příjmy jsou někdy stanoveny minimem a/nebo maximem). Některé státy podporují výplatou až 100 % podílu denního základu mzdy alespoň státní úředníky (Belgie, Itálie).

V řadě zemí včetně České republiky je stanoven denní maximální limit, do kterého je příjem při výpočtu příspěvku v mateřství plně započítán. Stanovený limit je pro skupiny s vyššími pracovními příjmy velmi znevýhodňující. Námětem pro Českou republiku by mohla být doporučení pro zaměstnavatele uhradit ženě určitá procenta rozdílu mezi výší příspěvku v mateřství (69 % vyměřovacího základu) a 100 % předchozího příjmu z placené práce. Úhrada rozdílu by se mohla stát předmětem kolektivní smlouvy zaměstnavatele se zaměstnanci v rámci prorodinných opatření (např. Dánsko, Francie, Itálie). V případě vlastní platební neschopnosti by zaměstnavatel mohl o příspěvek na úhradu rozdílu žádat fond nemocenského pojištění.

V současných evropských modelech se objevují **2 druhy koncepcí** finanční pomoci v mateřství:

- nemocenská,
- rodičovsko - nemocenská (příspěvek existuje i pro otce místo matky či spolu s matkou nebo souvisí s přechodem na pobírání rodičovského příspěvku).

Podle zahraničních příkladů může mít nemocenské pojištění v zemi ráz všeobecného, zaměstnaneckého nebo jejich kombinace. Typickým příkladem **zaměstnaneckého nemocenského pojištění** v mateřství či otcovství je Nizozemsko. Podmínkou pojištění je existence pracovního poměru alespoň jednoho z partnerů. Pojetí zaměstnaneckého a všeobecného pojištění se mohou výrazně lišit, a to nejen podmínkami nároku, ale i výší příspěvku formou procentního podílu vyměřovacího základu.

Další zajímavé řešení poskytuje model švédský: podpora pracující rodiny v počáteční fázi je poskytována na základě **rodičovského pojištění**. Pojištění pokrývá jak pracující, tak OSVČ, které platily příspěvky ve výši 2,2 % příjmu. Pojištění zahrnuje tyto 3 druhy dávek: příspěvek v mateřství, rodičovský příspěvek a přechodný rodičovský příspěvek. Rovněž model Slovinska má mezi zeměmi Evropy specifické postavení. Je konstruován na

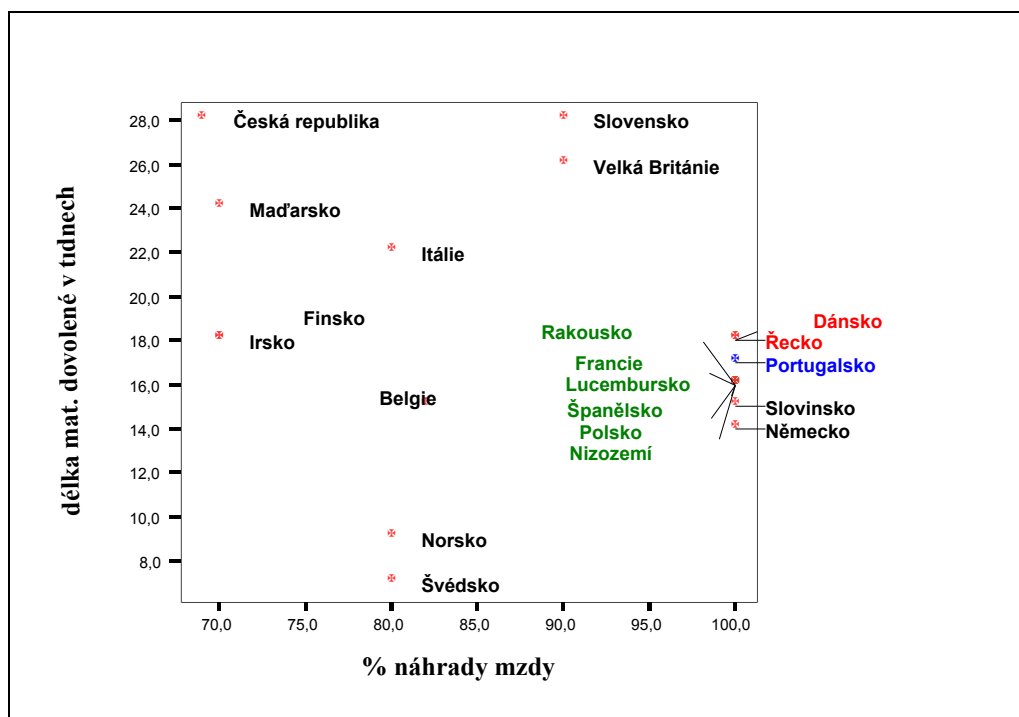
rozvinutém principu solidarity bezdětných pracujících s pracujícími s dětmi. Z rodičovského pojištění jsou rovněž hrazeny příspěvky v mateřství, otcovství a rodičovství, přičemž každý z aktérů (zaměstnanec, zaměstnavatel a OSVČ) odvádí do systému 0,1 % hrubé mzdy. V případě České republiky by bylo asi nejschůdnějším řešením zavedení rodičovského pojištění jako jedné z položek sociálního pojištění, s pojistným odváděným celou ekonomicky aktivní populací např. ve výši 0,5 až 1 % příjmu.

Obohacením českého systému by byla možnost čerpání **placené otcovské dovolené** v období kolem narození dítěte otcem spolu s matkou. Příspěvek odvozen od denního vyměřovacího základu příjmu muže by podle zahraniční praxe mohl být konstruován totožně jako příspěvek matce (tj. formou peněžité pomoci v otcovství).

Např. v Británii si otec může zvolit období 1 nebo 2 týdnů jako celku a čerpat tak otcovský příspěvek kdykoliv ve stejné výši jako matka až do konce 8. týdne ode dne narození dítěte. V Belgii je to 10 dnů v průběhu 30 dnů po narození dítěte, přičemž první 3 dny je otcí mzda hrazena plně, zbylých 7 dnů je placen příspěvek nemocenského pojištění jako v nemoci. Dánský model umožňuje muži placenou dovolenou v období 2 týdnů po porodu s příspěvkem ve výši 100 % mzdy. Ve Španělsku mají otcové kromě možnosti čerpat 10 dnů dovolené s matkou či místo ní také nárok na 2 dny dovolené v čase kolem porodu, 100 % úhradu mzdy vyplácí zaměstnavatel. Otcové ve Slovinsku mají nárok na 15 dní výlučně otcovské dovolené, během níž je jim vypláceno 100 % mzdy (jako matkám). Francouzští otcové mají u vícečetného porodu možnost čerpat rozšířenou dovolenou podobně jako matky u vícečetného porodu v jiných zemích. Kromě standardních 3 dnů v čase kolem porodu mají nárok na 11 dnů, které mohou čerpat jako celek v průběhu prvních 4 měsíců po narození dítěte.

Graf 12 zobrazuje určité shrnutí podpory v mateřství bezprostředně v období kolem narození dítěte v Evropě. Přibližně jedna polovina vybraných zemí volí spíše plnou náhradu mzdy ženy během mateřské dovolené při jejím relativně kratším období (do 18 týdnů). Jak již bylo zmíněno, Česká republika zvolila zcela opačný pól: delší dovolenou při nejnižší náhradě mzdy.

Graf 12 Délka mateřské dovolené a výše finanční podpory v mateřství

Rodičovský příspěvek (tabulka VIII v příloze 1)

Rodičovský příspěvek je určen rodiči, který z důvodu péče o malé dítě (do stanovené věkové hranice dítěte) částečně nebo plně omezuje výdělečnou činnost. Ve většině evropských zemí je rodičovský příspěvek pojímán jako částečná finanční náhrada ušlého příjmu, a tudíž definována vzhledem k velikosti úvazku rodiče či výši výdělku. V nároku na rodičovský příspěvek se rodiče mohou střídát či o dítě pečovat společně, v některých zemích při jeho nečerpání druhým z rodičů část období nároku zaniká. Délka rodičovské dovolené (v jejíž průběhu je zaměstnanec ze zákona chráněn proti propuštění) a doby nároku na pobírání rodičovského příspěvku se ve většině zemí shodují (viz blíže tabulka VIII v příloze 1).

V České republice se délka rodičovské dovolené a období nároku na rodičovský příspěvek různí (období nároku na rodičovský příspěvek o 1 rok delší). Podmínkou poskytování rodičovské dávky (v systému státní sociální podpory) je osobní celodenní a řádná péče o dítě. Podmínka není splněna, je-li dítě umístěno v jeslích, mateřské škole nebo jiném zařízení pro děti předškolního věku (dotovaném z veřejných zdrojů) po dobu více než 5 kalendářních dnů v měsíci. Původní podmínka nároku na rodičovský příspěvek - omezení výdělečné činnosti, resp. příjmu z výdělečné činnosti - byla s účinností od 1.1.2004 zrušena. Rodič svojí výdělečnou činností může zlepšovat sociální situaci rodiny, po dobu své výdělečné činnosti však musí zajistit péči o dítě jinou zletilou osobou.

Za nejvíce inspirující pro tvorbu systému v České republice je možné považovat již zmíněné **rodičovské pojištění**, vztahující se jak na období mateřství, tak i rodičovství.

Rodičovské pojištění mezi zeměmi Evropy uplatňují např. Švédsko a Slovinsko. V systému švédského rodičovského pojištění jsou z vybraných příspěvků pojištění hrazeny 3 druhy finančních dávek: příspěvek v mateřství, rodičovský příspěvek a přechodný rodičovský příspěvek. Od roku 2002 má švédský rodič nárok na 480 dnů rodičovského příspěvku, ze kterých mu náleží 390 dnů nárok na příspěvek ve výši 80 % pracovního příjmu a 90 dnů nárok na univerzální plošnou dávku. Období 60 dnů je vyhrazeno k péči o dítě každému z rodičů, je to tzv. „období výměny táty za mámu“. 95 % žadatelů se přihlásilo o dávku odvozenou podle výše příjmu, 80 % rodičů se přihlásilo o fixní dávku. Ženy jsou silně motivovány k zařazení na pracovním trhu a zároveň k realizaci vlastních natalitních plánů, aby na dávku odvozenou od výše příjmu z práce neztratily nárok. V roce 1980 švédská legislativa zavedla pravidlo pro určování rozšířené délky rodičovské dovolené na základě tzv. „rychlostní prémie“. Prémiové období umožňovalo rodiči rozšířit období nároku na rodičovskou dovolenou za předešlé dítě, pokud se další dítě narodilo v intervalu do 30 měsíců, bez ohledu na zapojení rodiče na trhu práce. V současné době se pravidlo již neuplatňuje, je však jedním z podnětů pro alternativní řešení sladování pracovního života a rodinných plánů mladých rodin formou zkrácení období nepřítomnosti rodičů v zaměstnání, které vede ke ztrátě kontaktu s relevantními zdroji informací či technologickým rozvojem.

Slovinský systém rodičovského pojištění poskytuje možnost navázat placenou rodičovskou dovolenou na mateřskou dovolenou v délce 260 dní. Dovolenou může čerpat jak matka, tak otec. Výše příspěvku je rovna 100 % průměrné měsíční mzdy za posledních 12 měsíců předcházejících rodičovské dovolené. Maximální výše příspěvku je však omezena stanovením na úrovni 2,5násobku průměrné mzdy ve Slovinsku, stanovené podle aktuálních oficiálních údajů. Placená rodičovská dovolená může být prodloužena o 30 dní, pokud rodič v čase narození dítěte pečuje již o dvě děti mladší 8 let, o 60 dnů v případě tří dětí a 90 dnů v případě čtyř a více dětí. V případě vícečetného porodu je rodičovská dovolená prodloužena o 90 dnů za každé další dítě. Takto míněná dávka by ve své podstatě mohla nahrazovat porodné, pokud by rovněž bylo konstruováno v systému sociálního pojištění.

Přídavky na děti (tabulka IX v příloze 1)

Přídavky na děti jsou pravděpodobně obecně nejdůležitější finanční pomocí státu, která rodinám pomáhá krýt náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Systém jejich vyplácení se však v jednotlivých zemích velmi liší. Mezi hlavní diferenciační prvky systému přídavků na děti patří kromě výše především:

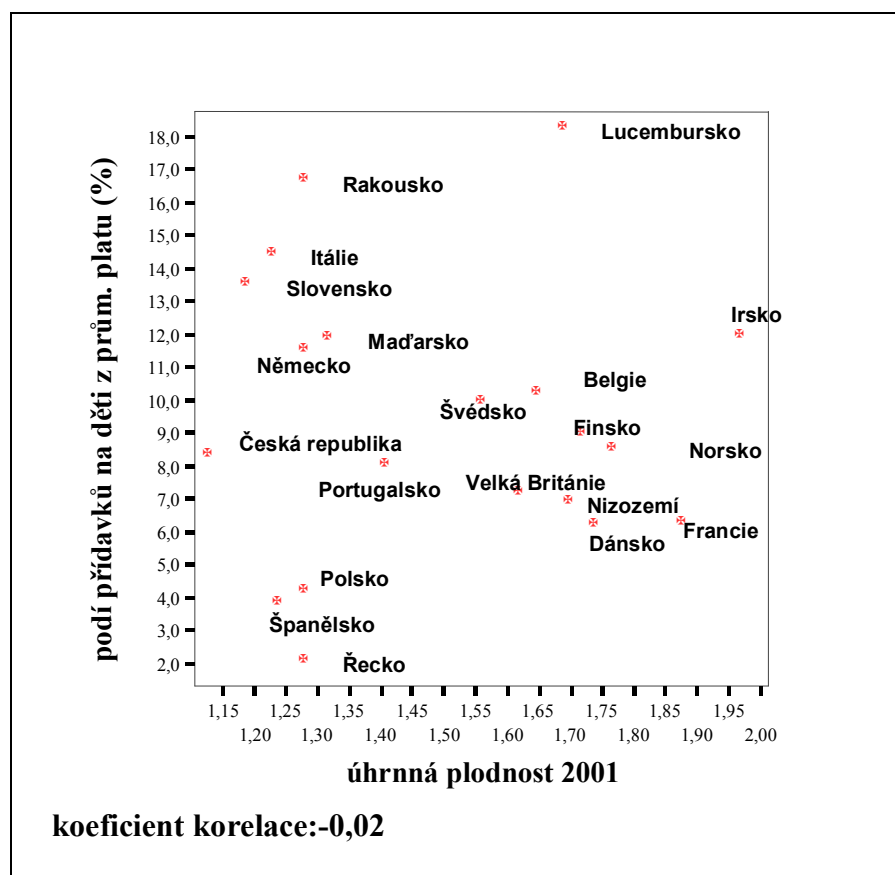
- pořadí dítěte v rodině, které má nárok na přídavek,
- věk dítěte,
- příjem rodiny,
- složení rodiny (úplná, neúplná).

Přídavek na dítě je v České republice vyplácen rodinám s dětmi v závislosti na věku nezaopatřených dětí a příjmu rodiny. Příjemci dávky se mohou stát pouze rodiny, jejichž příjem nepřesáhl určité hranice příjmu za předchozí kalendářní rok (3násobek částky životního minima rodiny).

Přehled systému přídavků na děti v jednotlivých zemích je uveden v tabulce IX v příloze 1. Ve většině vybraných zemí je přídavek na děti vyplácen plošně, tj. bez ohledu na příjem rodiny. Výjimku tvoří Česká republika spolu se Slovenskem a Slovinskem (podle stavu k 1.1.2002) a dále některé státy jižní Evropy - Itálie, Portugalsko, Řecko. Za nezaopatřené dítě je nejčastěji považováno dítě do 16 nebo 18 let, téměř ve všech zemích však náleží přídavek na děti i dětem starším, pokud se dále účastní vzdělávacího procesu (nejčastěji do 25, 26 let). Na delší studium dětí není brán ohled např. ve skandinávských státech a ve Velké Británii. V přibližně jedné polovině uvedených zemí je přídavek diferencován podle věku dítěte (10), v jedné polovině je pak zvýhodněn vyšší počet dětí v rodinách (12). V Belgii, ve Francii, v Lucembursku, v Portugalsku a v Rakousku jsou pak kombinovány oba dva způsoby určení výše přídavku na děti, tj. počet dětí i jejich věk.

V předposledním sloupci tabulky IX v příloze 1 jsou uvedeny výše přídavků na děti v úplné rodině se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let (k 1.1.2002, €). V absolutní výši jsou nejvyšší přídavky v Lucembursku, Rakousku, Německu. Absolutní výše však mohou být zkresleny celkovou životní a mzdovou úrovní v jednotlivých zemích. Přídavky na děti v úplné rodině se dvěma dětmi jsme proto vztáhli k průměrné mzdě pracovníka v průmyslu (OECD, 2002; graf 13). V tomto směru jsou dále nejvyšší přídavky na děti v Lucembursku, v Rakousku, v Itálii (zde je však nárok podmíněn příjmem rodiny). V grafu 13 však nejsou zobrazeny pouze přídavky v relaci k průměrné mzdě, přídavky jsou zde znázorněny rovněž ve vztahu k úrovni plodnosti měřené transverzálním ukazatelem nazývaným úhrnná plodnost (průměrný počet dětí na jednu ženu). Z obrázku i z koeficientu korelace je patrné, že neexistuje přímý vztah mezi (relativní) výší přídavku a úrovní plodnosti. Rovněž neexistuje jednoznačný vztah mezi tím, zda systém přídavků zohledňuje počet dětí v rodině či ne, a úhrnnou plodností. Plodnost tedy není v přímém vztahu se systémem přídavků na děti. Systém přídavků na děti je však na jedné straně odrazem společenského uznání rodiny (např. větší podpora rodin s více dětmi), na druhé straně sám ovlivňuje pojetí rodiny a prorodinné klima ve společnosti. Roli přídavků na děti tedy není možné podcenit, ale ani přecenit.

Graf 13 Přídavky na děti a úroveň plodnosti

3.2.2 Daňové úlevy

Systémy daní a sociálních dávek se vyvíjely samostatně a dosud zůstávají oddělené jak systémově, tak institucionálně. Jejich efekt je však společný, jsou tzv. čistým transferem odvozeným od základního příjmu. Celkový rozsah přerozdělení je měřitelný podílem daní a příspěvků na sociální zabezpečení vůči HDP (tzv. daňovou kvótou), navzdory rozdílnosti pojetí sociálních a fiskálních politik. Daňová kvóta dosahuje ve vyspělých západních zemích úroveň 30 - 50 % HDP, s nejvyššími hodnotami se setkáváme u sociálnědemokratických zemí (Dlouhý, 1997). Na úrovni Evropské unie dochází k určitému sladování systémů sociálního zabezpečení. Koordinace daňové politiky v jednotlivých zemích se odvíjí v současnosti více od bilaterálních dohod (zejména v oblasti přímých daní) nežli od jednotné legislativy Evropského společenství. Harmonizace evropských fiskálních politik je prozatím otázkou daleké budoucnosti. Nejvýznamnějším nástrojem podpory rodin z oblasti daňové politiky jsou úlevy na daních z příjmu fyzických osob. Může se jednat o snížení daňového zatížení, které se projeví při zdanění příjmu fyzických osob za předchozí zdaňovací období, ale i o formu dávek, které jsou rodině vypláceny měsíčně (čtvrtletně) jako jedna dvanáctina (třetina) roční daňové úlevy. Daňové dávky mohou být více či méně propojeny se systémem transferů příjmů a tvořit tak ekvivalent k jednotlivým dávkám vypláceným jinak v systému sociálního zabezpečení.

Daňové úlevy mohou mít dvojí formu. **Nezdanitelná částka základu daně z příjmu** snižuje základ před zdaněním (výše úlevy roste přímo úměrně s výší příjmu a daňovou sazbou), zatímco **daňová dávka** snižuje výslednou částku daňového plnění po zdanění (po dosažení určité příjmové hranice v jednotné míře). Daňové dávky jsou velmi výhodné pro rodiny s příjmy těsně nad prahem zdanitelnosti, bohatým rodinám však velký prospěch nepřinášejí. V nedávné době přistoupilo několik zemí ke sjednocování systémů vyplácení

daňových dávek a dávek sociálního zabezpečení ve prospěch rodiny. Správa dávek tak přešla pod finanční úřady, systém se výrazně zjednodušil.

Zatímco nárok na univerzální dávku přídatku na dítě vzniká ve většině evropských zemí převážně matce nebo jiné pečující osobě, daňové úlevy jsou uplatňovány zejména otci. I když daňovou dávku formou slevy na dani může nárokovat kterýkoliv z rodičů, jenž má pracovní příjem, odpočitatelnou položku od základu daně uplatňuje vždy osoba s nejvyšším příjmem v čele rodinné domácnosti, tedy nejčastěji otec.

Oblastí průniku daňového a dávkového systému je **zdanění dávek**. Z daňového hlediska je rozhodující rovněž fakt, zda odvody na pojistné či dávky plynoucí z pojištění tvoří součást započitatelného příjmu pro výpočet daně. Ve většině evropských zemí se dávky plynoucí ze sociálního pojištění pokládají za příjem, jsou tedy předmětem zdanění. Za příjem se zpravidla nepovažují tam, kde jsou hrazeny z daní. V České republice se příspěvky odvodů na sociální pojištění nezdaňují. Od daně z příjmu fyzických osob je v České republice osvobozen příjem získaný ve formě dávek a služeb nemocenského pojištění, státní sociální podpory, sociálního zabezpečení, plnění z uplatnění nástrojů státní politiky zaměstnanosti a všeobecného zdravotního pojištění, příjem přijatý v rámci plnění vyživovací povinnosti nebo náhrada za tento příjem, dávky a služby sociální péče apod. Otázka zdanění dávek může být podnětem pro diskusi. Rozhodně by však mělo platit pravidlo, že čistý příjem rodiny pracujících rodičů je výrazně vyšší než čistý příjem rodiny, jejíž členové se stali příjemci státních dávek bez aktivního zapojení na trhu práce.

Daňové úlevy za závislé osoby v České republice

Jako párovou položku k přídatku na dítě v systému sociálního zabezpečení lze v systému daně z příjmu fyzických osob (jak ze závislé činnosti a funkčních požitků, tak z podnikání a z jiné výdělečné činnosti) v českém prostředí považovat *nezdanitelnou část základu daně na vyživované dítě* žijící v domácnosti s poplatníkem (23 520 Kč za rok 2003). Definice vyživovaného dítěte se v zásadě shoduje s definicí nezaopatřeného dítěte pro účely státní sociální podpory. V prostředí progresivního zdanění daňová úleva s rostoucím příjmem stoupá. Systém zdanění umožňuje, aby na některé z dětí uplatnil odpočet jeden rodič a na ostatní druhý. V případě mnohodětné rodiny, pokud by odpočitatelnou položku za děti uplatnil pouze jeden z rodičů, je úleva výrazně vyšší než součet úlev každého z rodičů. V roce 2004 je projednáván nový systém podpory rodin s dětmi formou daňové dávky (namísto odečitatelné položky za dítě), který by měl podporovat zejména rodiny z nižší a střední příjmové skupiny obyvatel. Rodiny, které určité minimální úroveň příjmu pro účely uplatnění daňového odpočtu nedosahují, budou mít nárok na daňový bonus.

Rodiči, který z důvodu péče o malé dítě omezil svoji výdělečnou činnost, je plošně poskytován rodičovský příspěvek. Systém české daně z příjmu umožňuje rovněž uplatňovat jako párovou položku *nezdanitelnou část základu daně za manželku (manžela)* žijící(ho) s poplatníkem v domácnosti, pokud manžel (manželka) nemá vlastní příjmy přesahující za zdaňovací období určitou částku (21 720 Kč, limit příjmu 38 040 Kč za rok 2003). Položka se vztahuje rovněž na manželku (manžela), která(ý) není výdělečně činná(ý) také z důvodu péče o malé dítě, tedy i rodiče na rodičovské dovolené. Jedná-li se o manželku (manžela) se zdravotním postižením, zvyšuje se částka na dvojnásobek. Do vlastního příjmu manželky (manžela) se nezahrnují dávky státní sociální podpory (porodné a rodičovský příspěvek, přídatvek na dítě), dávky sociální péče, zvýšení důchodu pro bezmocnost a stipendium poskytované studujícím a soustavně se připravujícím na budoucí povolání.

Systém daní z příjmu fyzických osob v České republice v současnosti neumožňuje uplatnění společného zdanění partnerů.

Příklady zdanění ze zahraničí

Daňové dávky: Podobně jako u dávek vyplácených ze systému sociálního zabezpečení se mohou daňové dávky v jednotlivých zemích lišit podle skupiny příjemců na základě složení rodiny (úplnost rodiny, počet dětí), zapojení rodičů do placené práce, ale i podle typu nákladů, k jejichž úhradě dávka přispívá. U evropských zemí se setkáváme s daňovou dávkou u příležitosti narození dítěte, adopce, dávkou pokrývající částečně či plně náklady na předškolní péči o děti, na školní potřeby, na přípravu na povolání, na bydlení rodiny či zdravotní pomůcky pro dítě zdravotně postižené. V Belgii, Itálii, Nizozemsku a Španělsku jsou daňové dávky zacíleny zejména ve prospěch úplných rodin s malými dětmi. Naopak Rakousko, Německo, Irsko, Lucembursko a Nizozemsko podporují spíše rodiny osamělých rodičů.

Nástroj podpory rodin s dětmi ve formě podpory zapojení rodičů do placené práce je v některých zemích v systému zdanění zabudován již automaticky. Např. ve *Velké Británii* byla od roku 2003 zavedena nezdanitelná *dávka z daní pracujícím* určená pracujícím a sebezaměstnaným rodičům, kteří pracují nejméně 16 hodin týdně (obvykle 30 a více hodin) a nesou odpovědnost za dítě. Dávku z daní pracujícím tvoří základní částka, extra částka pro pár či osamělého rodiče a extra částka za práci v rozsahu min. 30 hodin týdně. Dávka z daní pracujícím umožňuje rodinám úhradu 50 % formálních nákladů za péči o 1 dítě nebo 70 % za péči o dvě a více dětí týdně. Péče musí být poskytována pouze některou institucí se státní licenci. Britské manželské či nesezdané páry žádají o daňové dávky společně (dávka je odvozena od jejich společného příjmu). Smyslem daňových dávek je upřednostnění příjmového pokrytí členů rodiny před pokrytím jednotlivců. Daňové přiznání však podává každý z partnerů samostatně. Dalším příkladem zavedení daňového zvýhodnění pracujících je *Nizozemsko*. Příjem manžela a manželky je zdaňován osobitně a zahrnuje rovněž všechny důchod a dávky sociálního zabezpečení. Daňová reforma v roce 2002 vedla k nahrazení odpočitatelných položek od základu daně novými daňovými dávkami, zejména pro domácnosti s dětmi. Každému pracujícím náleží také daňová dávka za práci. Daňová dávka za dítě podporuje ekonomickou aktivitu zejména u osamělých rodičů s nízkými příjmy. Pro páry z nejnižší příjmové skupiny existuje rozšířená dávka za dítě, dávka osamělému rodiči. Také *Maďarsko* zvýhodňuje pracující rodiče formou daňové dávky. Zaměstnanému rodiči náleží daňová dávka na úrovni 10 % příjmu za prvních 8 měsíců zdaňovacího období a 18 % za zbylé 4 měsíce. V případě překročení příjmového limitu je dávka vyměřena v redukované míře. Daňová dávka za dítě je vyplácena podle počtu dětí v rodině, zvyšuje se s rostoucím počtem dětí za každé dítě. Pokud má rodina tři a více dětí, za každé dítě jí náleží daňová dávka na úrovni více než třináásobku částky za jedno dítě.

Odpočet částek od základu daně: Při uplatňování podpory sladování rodičovských a pracovních aspirací zohledňují některé země v systému nezdanitelných položek odpočet od základu daně za dítě podle počtu, věku či pořadí narození dětí. Např. ve Španělsku je částka odpočtu za třetí či čtvrté dítě o 50 % vyšší než za první či druhé dítě. Tyto základní odečitatelné položky jsou dále odstupňovány podle věku (0 - 3 roky a 3 - 16 let ve snížené míře). Belgický model umožňuje zvyšovat odpočet za každé dítě podle počtu dětí v rodině, u dětí do 3 let je částka odpočtu ještě zvýšena. Základ daně před zdaněním je možné rovněž snížit odečtením 80 % vynaložených nákladů na zajištění péče o dítě do 3 let. Norsko rovněž uplatňuje odpočet nákladů za péči o dítě (do určitého stanoveného limitu). Limit nezdanitelné částky se zvyšuje o 20 % za péči o dvě a více dětí.

Alternativa mezi daňovou dávkou a odpočty: Příkladem daňového systému přizpůsobeného „na míru“ potřebám pracujících rodičů je *Německo*. Model podpory rodin formou daňových transferů je založen na volbě výhodnější alternativy mezi daňovou dávkou a odpočtem částky ze základu daně před zdaněním. Konkrétně - poplatník si může vybrat mezi *daňovou dávkou na dítě* (nahradila přídavek na dítě) a *odpočitatelnými položkami za dítě, za*

péči o dítě, výchovu nebo profesní přípravu od základu daně před zdaněním. Odpočitatelná položka za dítě a položky za péči, výchovu nebo profesní přípravu dítěte ze základu daně před zdaněním jsou uplatnitelné pouze v případě, že jsou zdrojem vyšší úlevy na dani z příjmu než je suma záloh na daňovou dávku na dítě za dané zdaňovací období. Dalšími položkami jsou *odpočet od základu daně za domácnost, za náklady na péči o dítě pro pracující, za speciální potřeby spojené s profesní přípravou dítěte*. Odpočitatelná položka nákladů péče o dítě pro pracující byla v Německu zavedena v roce 2002. Položku uplatňují rodiče dítěte mladšího 14 let věku, pokud jsou oba výdělečně činní a náklady na péči přesahovaly stanovenou částku.

Společné zdanění manželů: Typickým příkladem země, kde je uplatňováno společné zdanění manželů, je *Německo* (metodou tzv. splittingu). Splitting umožňuje manželům sečíst daňové základy a rozdělit stejným dílem mezi manžele. Manželé tak při plnění daňové povinnosti uplatňují výhodnější daňovou sazbu za každého z nich, než by tomu bylo u vysokého příjmu pouze jednoho z partnerů. Metoda splittingu se jeví nejvýhodnější v případech, kdy jeden z partnerů nedosahuje žádného nebo velmi nízkého pracovního příjmu (např. z důvodu péče o dítě). Forma společného zdanění se váže pouze na manželské páry, nikoliv na páry v nesezdaném soužití, pro manželské páry existuje však i možnost odděleného zdanění. Systém rovněž umožňuje odpočet pracovních výdajů v zaměstnání a odpočet příspěvků na sociální zabezpečení. V *Belgii* je uplatňován princip společného zdanění partnerů pouze v případech, kdy je příjem jednoho z partnerů nulový. Příjem se rozdělí mezi partnery a je tak zdaňován nižší daňovou sazbou. Dalším příkladem společného zdanění příjmů manželů a dětí je *Francie*. Systém rozděluje příjmy podle počtu zastoupených jednotek (1 za manžela, 1 za manželku, 1/2 za každé dítě a jinou závislou osobu, 1 za třetí dítě v pořadí, dodatečná 1/2 za člena domácnosti s postižením). Celková výše daně odpovídá úrovni daně za jednotku vynásobenou celkovým počtem jednotek. Partneři, kteří žijí v nesezdaném soužití, nemohou čerpat výhod společného zdanění (pouze ti, kteří uzavřeli registrované partnerství tzv. PACS). Společné zdanění partnerů existuje jako alternativa na základě volby partnerů i v jiných evropských zemích. *Norská* legislativa nerozlišuje, zda partneři uzavřeli sňatek či nikoliv. Norští partneři mohou být zdaňováni společně, pokud je příjem jednoho z nich nízký nebo nulový. Ve Španělsku je volba společného zdanění umožněna pouze manželským párům. Rovněž odpočty za děti jsou výhodnější, částku odpočtu za dítě uplatňuje každý z manželů. V Polsku jsou poplatníci zdaňováni odděleně, společné zdanění manželů na principu splittingu je alternativou uplatňovanou pouze v případě, že manželství trvalo celý kalendářní rok.

Model daňových transferů ve *skandinávských* zemích poukazuje naopak na **oddělené zdanění partnerů**. Společné zdanění manželů ve Švédsku bylo zavedeno v roce 1902, zaniklo již v roce 1971. Účast vdaných žen na pracovním trhu se od tohoto roku rapidně zvýšila ze 66 % na 82 % v roce 2001 (dnes zahrnuje i ženy v nesezdaném soužití). Zdanění jednotlivců upřednostněné před zdaněním rodinných příjmů a vysoce progresivní míra zdanění umožnily, aby rodiny přerozdělily čas trávený v rodině následovně: ženy se stále více zapojovaly do placené práce a muži začali redukovat pracovní přesčas (Sundström, 1999).

Závěrem je možné říci, že oddělený systém zdanění manželů (partnerů) přináší zvýhodnění v případě, kdy jsou partnerům zajištěny rovné podmínky pro získání stejného příjmu, kdy se odpracovaná doba a doba přesčasů u partnerů téměř shoduje a kdy jsou oba partneři na trhu práce zapojeni na plný pracovní úvazek, pouze s krátkými přerušeními kariéry vymezenými na péči o děti. Naopak systém společného zdanění umožňuje jednomu z partnerů pracovat spíše více hodin týdně a druhému z partnerů pracovat na částečný úvazek nebo z důvodu péče o děti nepracovat vůbec. Švédové považují společné zdanění za nevýhodné, protože jsou spíše zastánci rovnoměrného rozdělení pracovních a rodičovských rolí. Pokud však metoda společného zdanění poskytuje rodičům možnost volby, je pro rodinu jako jedna z alternativ velkým přínosem.

Návrhy na změnu systému podpory rodin s dětmi z daní

Systém daňových úlev podporuje ekonomickou aktivitu rodičů více než systém státní sociální podpory, daňové odpočty za závislé děti více zohledňují výši příjmů u všech vrstev obyvatelstva a jsou tak ve větší míře dávkou „rodině přizpůsobenou na míru“, i když jsou tzv. dávkou skrytou. Do budoucna se rozsáhlejší podpora sladování pracovních a rodinných aspirací v rámci využití daňového systému pravděpodobně neobejde bez zdanění sociálních dávek odvozených od sociálního pojištění.

Při zrušení jednorázových dávek státní sociální podpory by bylo na místě zavedení jednorázových odpočtů ze základu daně v důsledku vzniku určitých událostí, které pro rodinu znamenají zvýšení nákladů (rozšíření položky odpočtu za dítě). Za tyto rodinné události by se mohl považovat porod, nástup dítěte do školy, poplatky za předškolní péči apod. Za zvážení rovněž stojí zrušení nezdanitelné části základu daně související se zdravotním postižením poplatníka (Dlouhý, 1997).

Další z forem podpory by mohla být i alternativa společného zdanění manželů pro úplné rodiny formou splittingu. Metoda se jeví výhodná zejména v případech, kdy se jeden z rodičů (či oba rodiče) rozhodne čerpat rodičovskou či prodlouženou rodičovskou dovolenou vedle práce na částečný úvazek. Nemělo by však být povinné, aby negativně nepůsobilo na rodiče, kteří jsou plně zapojeni na pracovním trhu a jejichž příjmy dosahují stejné úrovně.

Podkladem pro kvalitní soulad studijních či pracovních a rodičovských rolí je vytvoření českého prorodinného prostředí a zvýšení informovanosti veřejnosti o možnostech podpory rodiny i v oblasti daňového zvýhodnění. Bylo by velmi prospěšné, kdyby zavedení nových daňových nástrojů (např. alternativy společného zdanění manželů) provázela informační kampaň. Fakta o rodinných daňových úlevách by měla být snadno dostupná na stránkách internetu (včetně algoritmů výpočtu úlev při zvolené výši hrubé mzdy např. na stránkách ministerstva financí).

Vytvoření prorodinného prostředí by rovněž pomohlo vyhlášení soutěže o vytvoření pracovního prostředí co nejvíce nakloněného rodičovství. Zdrojem inspirace se může stát např. Rakousko, kde probíhá soutěžní projekt „*Podnik nejvíce příznivý rodině*“ za účasti 30 rakouských podniků. Projekt je prozatím v pilotní fázi, v průběhu roku 2004 bude vyhodnocen a případně rozšířen na národní úroveň. V současné době probíhají jednání o tom, jaké daňové úlevy a zvýhodnění by získaly podniky, které aktivně přispívají k vytváření prorodinného prostředí. Spolkové ministerstvo pro sociální jistoty a generace prozatím garantuje proplacení nákladů na externího daňového poradce pro podniky ve věcech rodiny, tzv. rodinný audit (Slama, 2001).

Podobný projekt již probíhá i na Slovensku od roku 2000. Tato soutěž „Zamestnávateľ ústretový k rodine“ má mít trojí přínos, a to pro zaměstnavatele, zaměstnance i celou společnost. Audit „Rodina a práce“ iniciovalo ministerstvo práce, sociálních věcí a rodiny. Základním cílem soutěže (druhý ročník 2002 - 2003) je zvýšit uvědomělost a citlivost k otázkám vztahu práce a rodiny ve společnosti, motivovat zaměstnavatele k zavádění opatření příznivých rodině, rozšířit uplatnění nových modelů podnikové kultury, prohloubit rovnoprávnost žen a mužů v práci i ve společnosti, v souvislosti se vstupem do Evropské unie odstranit překážky na trhu práce. V soutěži jsou posuzovány nadstandardní podmínky zaměstnanců nad rámec Zákoníku práce, škála opatření a příspěvků, které jsou zaměstnancům poskytovány, způsob zabezpečení využívání těchto opatření, zaměstnanecká struktura podle pohlaví a rovnost příležitostí mužů a žen. Soutěží se ve třech kategoriích: rodinná politika, rovné příležitosti a nejoriginálnější opatření pro rodinu. V každé kategorii jsou vyhlášeni tři vítězové. Výhra má formu ocenění „Zaměstnavatel příznivý rodině“, putovní a upomínkové ceny ministra práce, sociálních věcí a rodiny, zápisu do „Seznamu zaměstnavatelů příznivých rodině“, prestiže oceněných zaměstnavatelů ve společnosti a medializace vítězných zaměstnavatelů. O soutěž v druhém ročníku (15.5.2002 - 15.3.2003) mělo zájem celkem 70

podniků, přihlásilo se jich nakonec 20 s počty zaměstnanců od 44 do 9 062. Zastoupeny byly výrobní i nevýrobní organizace, převažovaly soukromé společnosti. V kategorii „Nejoriginálnější opatření pro rodinu“ zvítězil v prvním ročníku podnik ISS Bratislava, s.r.o. Mezi jeho opatření patří např. letní projekt „Kytička“, který se zaměřil na poskytování péče dětem mladším 10 let po dobu letních prázdnin v mateřské škole Domček, kterou podnik sám provozuje. Podnik dále přispívá na kurzy plavání s kojenci a na rekreační pobyty. Dále je zde uplatňován pružný i zkrácený pracovní týden či telework (Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny v Bratislave, www.bicfs.sk).

Základní myšlenkou evropských auditů je zkušenost, že efektivní personální politika musí vedle zájmů podniku zohledňovat i potřeby zaměstnanců sladit rodičovskou a profesní roli. Audit hodnotí nejen opatření, která byla již zavedena, ale pomáhá odkrývat i individuální možnosti podniku a realizovat je. Nejde o uskutečnění dílčích opatření, ale o komplexní strategická řešení, která je možné realizovat během dlouhodobého procesu, do něhož patří i výměna zkušeností s jinými podniky. Audit je prováděn nezávislým externím auditorem. Po několika letech se zkoumá, do jaké míry se podařilo navržená opatření uskutečnit (v Rakousku po 3 letech). V kladném případě obdrží podnik certifikát a právo používat během následujících několik let evropsky uznávanou značku „work & family“ (Oujezdská, 2003).

V českém prostředí by úsilí podniků kromě zavedení certifikátu „Audit zaměstnání a rodina“ mohlo být ohodnoceno např. formou odpisů z daní z příjmu právnických osob. Podnětem by bylo vytvoření nové položky pro snížení základu daně u existujících odečitatelných položek, jako jsou dary obcím a právnickým osobám se sídlem na území České republiky, které podporují projekty sladování pracovních a rodičovských aspirací pracujících rodičů. Dalším z námětů je vytvoření prorodinného fondu ze zdrojů zaměstnavatele. Náklady na jeho vytvoření by byly rovněž předmětem slevy na daní z příjmu právnických osob. Ze zdrojů tohoto fondu by zaměstnavatel hradil ženě na mateřské dovolené alespoň část nerealizované mzdy vypočtené jako rozdíl výše předchozí měsíční čisté mzdy a peněžité pomoci v mateřství (100 % minus 69 % vyměřovacího základu) nebo např. na úhradu podporné dávky nad rámec státní sociální podpory rodičům na rodičovské dovolené, kteří pečují o dítě a pracují na částečný pracovní úvazek.

3.3 Pracovní právo v souvislosti s rodičovstvím

V českém právním pojetí dovolené spojené s péčí a výchovou dětí došlo k významné změně v tom smyslu, že na **rodičovskou dovolenou** do 3 let věku dítěte může nastoupit i muž. Toto opatření je sice chvályhodné, nicméně není muži stále téměř využíváno (2001: muži tvořili necelé jedno procento rodičů pobírajících rodičovský příspěvek; ČSÚ). Česká společnost na jedné straně teoreticky tuto možnost vítá, na druhé straně je reálná představa muže na rodičovské dovolené stále ještě ovlivněna tradičními rodinnými stereotypy: za hlavní důvody odchodu muže na rodičovskou dovolenou je dnes považováno především jeho horší ekonomické postavení (nezaměstnanost nebo hůře placená práce v porovnání se ženou, CVVM, 2003).

Současná česká právní úprava rodičovské dovolené umožňuje muži nastoupit na rodičovskou dovolenou ihned po narození dítěte. Je však vyloučen souběh nároků na rodičovský příspěvek poskytovaný podle předpisů o státní sociální podpoře a peněžité pomoci v mateřství poskytované podle předpisů o nemocenském pojištění. Pokud se tedy otec rozhodne nastoupit na rodičovskou dovolenou v prvních týdnech po narození dítěte a žena je příjemcem peněžité pomoci v mateřství, otec nemůže být příjemcem rodičovského příspěvku a není tak pojištěncem, za kterého platí stát zdravotní pojištění. Otec bude uznán pojištěncem, za kterého hradí zdravotní pojištění stát nikoli z titulu, že čerpá rodičovskou dovolenou, ale pouze v případě, že bude uznán osobou trvale celodenně a řádně pečující o dítě. Zákon však stanoví, že za tuto osobu se považuje vždy pouze jedna osoba, a to buď otec nebo matka.

Pokud matka nemá nárok na mateřský příspěvek a otec současně čerpá rodičovskou dovolenou, mohou si zvolit, který z nich bude pobírat rodičovský příspěvek. V tomto případě je vhodnější, aby to byl otec, neboť tak splní podmínku příjemce rodičovského příspěvku pro účely zdravotního pojištění. Žena na mateřské dovolené a rodičovské dovolené je pro účely zdravotního pojištění považována za pojištěnce, za kterého hradí zdravotní pojištění stát vždy, tj. bez ohledu na to, zda pobírá peněžitou pomoc v mateřství nebo rodičovský příspěvek. Tento případ nastává i tehdy, jsou-li oba rodiče současně na rodičovské dovolené po ukončení mateřské dovolené. Pokud zvolí rodiče střídavou péči, tj. matka po vyčerpání mateřské dovolené nastoupí do zaměstnání, obdobné situace by neměly nastat, neboť pro účely zdravotního pojištění bude otec jako příjemce rodičovského příspěvku považován za pojištěnce, za kterého hradí zdravotní pojištění stát.

Podle zákona o důchodovém pojištění jsou důchodově pojištěni, při splnění podmínek stanovených v tomto zákoně, také osoby pečující o dítě ve věku do čtyř let. Tutéž dobu péče o dítě však nelze do doby pojištění započítat současně více osobám; pečovalo-li o dítě současně více osob, započte se tato péče jako náhradní doba pojištění té osobě, která pečovala v největším rozsahu. Z výše uvedeného vyplývá, že i přes zavedení rodičovské dovolené pro oba rodiče je stále otázkou, zda v České republice i nadále nepřetrvává diskriminace otců, pokud jde o péči o děti. Zdá se, že možnost otce nastoupit např. v prvních týdnech po narození dítěte na rodičovskou dovolenou je spíše nereálná. V této souvislosti se nabízí zavedení institutu **otcovské dovolené**. Podle výzkumu „Naše společnost 2003“ (CVVM) by česká společnost zavedení speciální dovolené pro otce při narození dítěte spíše vítala (více než 50 % dotázaných). Nejčastěji by se respondenti přikláněli k 1 až 2 týdnům otcovské dovolené, více než 2 týdny by zvolilo 30 % .

Otcovská dovolená má v evropských zemích různý charakter: může být určena otci pro období kolem narození dítěte, a to při současném nároku matky na mateřskou dovolenou nebo je možné chápat otcovskou dovolenou jako období, případně část dovolené mateřské.

První typ otcovské dovolené by v našem pracovním právu mohl být zařazen mezi tzv. pracovní volno pro důležité osobní překážky v práci s náhradou mzdy (v současné době sem patří např. pracovní volno 2 dnů na vlastní svatbu). V evropských státech je délka otcovské dovolené kolem porodu stanovena nejčastěji na 2 až 3 dny. V některých zemích je místo náhrady platu zaměstnavatelem zvoleno stejné kritérium jako při nároku a určování výše mateřského příspěvku (např. vypláceno z nemocenského pojištění jako dávka v nemoci, se stanoveným maximálním limitem apod.).

Kromě otcovské dovolené kolem porodu dítěte je v řadě zemí určena otci další otcovská dovolená spojená s péčí o děti, nejčastěji v rozsahu 2 až 3 týdnů. Ta může mít dvě základní podoby. Za prvé dovolená určená výhradně otci, to znamená, pokud ji nevyčerpá on, případně ji nevyčerpává do stanoveného věku dítěte (např. Francie do 4 měsíců), nárok na ni propadá. Za druhé otcovská dovolená jako určité období mateřské dovolené, tj. žena může po určité minimální délce mateřské dovolené přenechat zbývající část otci (např. Polsko: po 14 týdnech po porodu může otec čerpat zbývající 2 týdny u prvního dítěte a 4 týdny u druhého a dalšího dítěte).

Podle zahraničních zkušeností by i čeští otcové pravděpodobně využívali více otcovskou dovolenou kolem porodu (např. Dánsko: 56 %) než další otcovskou dovolenou (např. Dánsko: 16 % otců). Podle dánského modelu muži také daleko více využívají vlastní otcovské dovolené než možnosti nastoupit na část dovolené rodičovské.

Jedním z dalších opatření směřujících k větší participaci otců na péči o děti je pojetí vlastní **rodičovské dovolené**, tj. dovolené navazující na mateřskou či otcovskou dovolenou. Zde se nabízejí tři základní otázky. Za prvé její délka, za druhé způsob vyplácení rodičovského příspěvku, za třetí možnost přivýdělku.

Při současném postavení žen a matek na trhu práce se nabízí otázka, zda není rodičovská dovolená, tj. **doba**, po kterou je zaměstnavatel povinen uvolnit rodiče ze zaměstnání a kdy tak ztrácí často kvalifikovaného zaměstnance, příliš dlouhá. V evropském kontextu patří rodičovská dovolená v České republice spíše k těm delším. Většina států však pojímá instituci rodičovské dovolené flexibilněji. V některých státech, např. ve Švédsku, je část rodičovské dovolené vyhrazena výhradně otci (60 dnů), nemůže na ni tedy nastoupit matka. Dále existuje možnost vyčerpat určitou délku dovolené až do pozdějšího věku dítěte (Švédsko, Itálie, Slovinsko např. 8 let, Dánsko 9 let). V zemích, kde je dobře rozvinutá institucionální péče o malé děti, to umožňuje např. vybrat část rodičovské dovolené při nástupu dítěte do školy. Rovněž „zátěž“ zaměstnavatele je tak rozdělena do více etap. V řadě států rovněž existuje tzv. systém přerušování kariéry. Během doby, kdy je rodič doma s dítětem, je tento zaměstnanec dočasně nahrazen např. nezaměstnaným nebo jinou osobou (studentem apod.). Tento systém je např. v Itálii, Španělsku, Belgii. Některé státy v těchto případech usnadňují zaměstnavatelům situaci tím, že platí část (Itálie) nebo celé (Španělsko) sociální pojištění tomuto náhradníkovi. Ve Španělsku je navíc zaměstnavatel osvobozen od pojištění po dobu 12 měsíců, pokud přijme ženu před uplynutím 24 měsíců od narození dítěte, která byla po dobu 12 měsíců nezaměstnaná.

Rodičovská dovolená by rovněž z dnešního českého pohledu mohla být více provázána s **rodičovským příspěvkem**. V řadě evropských států je rodiči umožněno pracovat na částečný úvazek při současném pobírání příspěvku. V této souvislosti existují tři základní modely:

Za prvé délka rodičovské dovolené a doba pobírání příspěvku se nezkracuje, snižuje se však výše příspěvku proporcionálně k velikosti pracovního úvazku. Limit příjmu zde není většinou uplatňován, za kritérium je stanoven počet odpracovaných hodin. Tento model existuje např. v Belgii, Dánsku či Francii.

Druhý model je založený na principu proporcionálního prodloužení rodičovské dovolené při současné práci na zkrácený úvazek. Tato metoda je uplatňována např. v Norsku či Slovinsku. Pokud rodič v Norsku pracuje na částečný úvazek, délka rodičovské dovolené (42 nebo 52 týdnů, podrobněji viz. níže) se prodlužuje, maximálně však na 2 roky, a výše příspěvku se proporcionálně snižuje. Ve Slovinsku je standardní délka rodičovské dovolené stanovena na 260 dní. Pokud však rodič pracuje na poloviční úvazek, je prodloužena na 520 dní při pobírání jedné poloviny příspěvku. Obecně je možné říci, že možnost být aktivní v pracovní sféře a zároveň pečovat o malé dítě je především významná pro vzdělanější vrstvy populace, neboť je tak sníženo riziko ztráty kvalifikace, a toto opatření možná přispívá i k vyššímu počtu mužů, kteří participují na péči o dítě („oficiálně“ - na rodičovské dovolené nebo „soukromě“ - při zajišťování každodenní péče o děti a domácnost).

Třetí model rodičovské dovolené je odvozen od možnosti zvolit si kratší délku rodičovské dovolené při pobírání vyššího příspěvku. Tento model existuje např. v Německu nebo Norsku. V Německu je tak rodičovský příspěvek vyplácen po dobu 24 měsíců ve výši 307 € měsíčně nebo 12 měsíců při výši 460 €. V Norsku je rodičovský příspěvek vyplácen po dobu 52 týdnů ve výši odpovídající 80 % předchozí průměrné mzdy rodiče nebo po dobu 42 týdnů ve výši 100 % mzdy.

V souvislosti s rodičovskou dovolenou se ještě nabízí otázka zvýhodnění určitých typů rodiny. Ve Slovinsku například jsou zvýhodněny rodiny s více než dvěma dětmi (u třetího a dalšího dítěte je standardní rodičovská dovolená - 260 dní - prodloužena vždy o 30 dní, u vícečetného porodu o 90 dní). V Norsku má např. samoživitel nárok na další 1 rok neplacené dovolené. Otázkou pak může být i to, zda finančně nezvýhodnit muže na otcovské či rodičovské dovolené. Toto opatření by sice bylo na jedné straně diskriminační vůči ženám, na druhé straně by přispělo k ocenění role muže v rodině i role ženy mimo rodinnou sféru a zvýšilo by tak prestiž „nových otců“.

Kromě dovolené určené pro péči o malé děti je velice důležitá tzv. **dovolená z rodinných důvodů**. V České republice má zaměstnanec ze zákona nárok na pracovní volno s náhradou mzdy mimo jiné i v případě, kdy je nutné doprovodit rodinného příslušníka do zdravotnického zařízení k vyšetření nebo ošetření při náhlém onemocnění nebo úrazu a k předem stanovenému vyšetření, ošetření nebo léčení. Doprovázející zaměstnanec má nárok na poskytnutí pracovního volna s náhradou platu na nezbytně nutnou dobu, nejvýše však na jeden den. V mnoha evropských státech existuje tzv. další dovolená z rodinných důvodů. Tato dovolená může mít několik forem. Předpokladem skloubení rodinného a profesního života však je, aby tato dovolená mohla být využita oběma rodiči, tj. aby nebyla určena pouze matce, neboť to by ženy opět na trhu práce znevýhodňovalo. Dovolená z rodinných důvodů může mít formu nároku na neplacenou dovolenou; další dovolené, během níž je zaměstnanci proplácena mzda ve výši průměrného výdělku; dovolené, při níž náleží rodiči dávka v nemoci či jiná dávka sociální podpory. Alespoň jeden z uvedených způsobů, případně jejich kombinace existuje ve většině evropských zemí. Nárok na tuto dovolenou/pracovní volno je podmíněn věkem dítěte (často 12 až 15 let). Za odůvodnění této dovolené je většinou považováno onemocnění dítěte, ale i např. uzavření jeslí či školky (Polsko). Ve Švédsku čerpali v roce 2001 dávku při nepřítomnosti v zaměstnání z důvodu péče o nemocné dítě ze 41 % otcové.

S otázkou rodičovské dovolené souvisejí i opatření týkající se **starobního důchodu**. V České republice je u žen standardní věk odchodu do důchodu stále, i přes jeho průběžné zvyšování, odstupňován podle počtu dětí. Nárok na starobní důchod je podmíněn počty odpracovaných let plus tzv. náhradních dob pojištění. Mezi ně patří i rodičovská dovolená až do 4 let dítěte (18 u dětí se zdravotním postižením). Pečuje-li o dítě ve věku do 4 let žena, je účastna důchodového pojištění, aniž by podávala přihlášku k účasti na pojištění. Svou péči o dítě prokáže až při podání žádosti o důchod. Přihlášku k účasti na pojištění z důvodu péče o dítě podává pouze muž, a to nejpozději do dvou let od skončení této péče. Nepodal-li muž pečující o dítě (od narození do 18. roku věku) nebo žena pečující o handicapované dítě (od 4 let do 18. roku věku) ve stanovené lhůtě dvou let přihlášku k účasti na pojištění, nelze je považovat za osoby pečující o dítě a následně jim nelze tuto dobu hodnotit pro účely důchodového pojištění. Uvedené doby se vylučují z období rozhodného pro stanovení ročního vyměřovacího základu, z něhož se vypočítávají jednotlivé dávky důchodového pojištění (www.cssz.cz). Z uvedeného vyplývá, že i v oblasti starobního důchodu přetrvávají genderové rozdíly, např. nižší věk matky při odchodu do důchodu bez ohledu na to, kdo o dítě převážně pečoval. Ve vztahu ke starobnímu důchodu jsou tedy muži více znevýhodněni. Nabízí se zde tedy otázka sjednocení věku odchodu do důchodu pro muže a ženy. Je velice pravděpodobné, že vidina nižšího věku odchodu do důchodu nemá vliv na natalitní plány mladých žen. V současné době je však diskutována i možnost zrušit období péče o dítě jako náhradní dobu pojištění pro důchod. Je možné se domnívat, že toto opatření by společenskou prestiž rodiny a péče o děti nezvýšilo. Ženy, jež jsou stále hlavními aktéry péče o děti, by se tak pravděpodobně vracely na trh práce v nižším věku dítěte. To by sice bylo možné hodnotit z hlediska genderové diskriminace na trhu práce pozitivně, nicméně tato volba by byla spíše vynucená než svobodná. Toto opatření by rovněž vedlo k větší poptávce po institucích denní péče o děti. Opět se zde nabízí také otázka motivace čerpání rodičovské dovolené muži. Z hlediska zahraničních zkušeností je však možné říci, že ve většině sledovaných evropských zemí patří doba péče o dítě mezi tzv. nepřispěvkové doby započítávané do doby účasti v důchodovém systému. V těchto obdobích stát často hradí pojistné.

S otázkou starobního důchodu rovněž souvisí možnost **předčasného odchodu do důchodu**. Jedním z námětů, jenž se nabízí v souvislosti s cestami sladění profesního a rodinného života matek a rodin s malými dětmi, je možnost prarodičů odejít do předčasného důchodu z důvodu péče o vnoučata. Podmínkou by byla pracovní činnost matky (pečujícího rodiče) alespoň na poloviční úvazek a dítě by rovněž nesmělo navštěvovat zařízení péče o

děti. Nárok na takový předčasný důchod by mohl mít obdobná pravidla jako tzv. dočasně krácený předčasný důchod (pojištění nejméně 25 let, v evidenci uchazečů nepřetržitě nejméně po dobu 180 dnů, nejvýše dva roky do důchodového věku), místo podmínky být v evidenci uchazečů o zaměstnání by zde byla podmínka péče o dítě do 3 let. Toto opatření by na jedné straně pomohlo řešit často těžké postavení žen v předdůchodovém věku na trhu práce, na druhé straně by vedlo k větší rodinné soudržnosti a snížily by se i náklady na veřejné instituce péče o děti. Z hlediska rodinné politiky zde lze jistě nalézt klady takového opatření, jeho realita je však podmíněna širší diskusí především s experty na důchodovou reformu.

3.4 Instituce péče o děti

Poskytování plně nebo částečně dotované péče o děti je jedním z důležitých nástrojů rodinné politiky, které umožňují zaměstnaným matkám vrátit se do práce a nezaměstnaným uplatňovat příležitosti k rekvalifikaci či hledání zaměstnání. V jednotlivých zemích je patrný vztah mezi úhrnnou mírou plodnosti a dostupností zařízení péče pro děti ve věku do 3 let, respektive podílem dětí této věkové skupiny navštěvujících zařízení (Low Fertility Rates in OECD Countries, 2003, tabulka X v příloze 1).

Ze zahraničních zkušeností je patrné, že předškolní zařízení pro děti ve věku od 3 let do dosažení věku povinné školní docházky jsou definována jako zařízení předškolního vzdělávání a ve větší míře dotována ze státního či obecních rozpočtů. Zařízení pro děti mladší 3 let jsou naopak definována jako zařízení péče o děti, která napomáhají skloubit pracovní a rodinný život, a tudíž jsou důležitým nástrojem pro zapojení rodičů do placené práce. Zařízení pro nejmenší děti jsou ve větší míře hrazena rodiči, zřizována buď na obecní, podnikové nebo soukromé bázi.

Předškolní zařízení: V České republice začaly **dětské jesle** počátkem 90. let hromadně zanikat. Zatímco v roce 1990 bylo v České republice funkčně provozovaných 1 043 dětských jeslí, v roce 2003 jich bylo již pouze 60. Počet míst v jeslích k 31.12.1999 byl 39 829 dětí, k 31.12.2003 však pouze 1678 dětí. Zařízení předškolní péče o děti ve věku do 3 let mají v současnosti nečastěji formu městských jeslí (zřizovateli jeslí byly v roce 2003 z 95 % obce a z 5 % jiné právnické či fyzické osoby, ÚZIS, 2004). Centra péče pro děti do 3 let poskytovaná podnikem či zřizovaná na pracovišti jsou v českém prostředí zatím velmi ojedinělá. Současná situace obecně neumožňuje uplatňování volby rodičů mezi domácí péčí o dítě a účastí na trhu práce za předpokladu, že jsou jim k dispozici celodenní zařízení péče o nejmenší děti (jesle). Nově vzniklá mateřská centra jsou ve většině případů čistě soukromá, bez přímé podpory obcí.

Předškolní vzdělávání formou **mateřských škol** je v České republice zajištěno poměrně kvalitně. Mateřskou školu navštěvuje téměř celá populace 5letých dětí (95 %), 91 % populace 4letých a 76 % populace 3letých dětí. Školky navštěvuje rovněž čtvrtina populace dětí mladších 3 let a dětí starších 5 let. Ve školním roce 2002/03 bylo v České republice funkčně provozovaných 5 552 mateřských škol. Zařízení navštěvovalo 278 859 dětí. Největší procento škol v současné době tvoří školy zřizované obcemi (98,6 %), soukromí a církevní zřizovatelé se v předškolním vzdělávání angažují pouze v zanedbatelné míře (ÚIV, 2003). Velká část mateřských škol disponuje vlastní právní subjektivitou, v malých obcích se často slučují se základními školami. Financování mateřských škol je vícezdrojové, podílejí se na něm obce, školní úřady a rodiče. Příspěvek rodičů nesmí překročit 30 % nákladů vynaložených na jedno dítě.

Náměty na změnu systému poskytování péče o nejmenší děti lze čerpat ve smíšeném modelu financování v *Nizozemsku*. Část nákladů na chod jeslí hradí kromě rodičů také zaměstnavatelé. Zřizovatelem zařízení (jeslí) je obec, na financování se v určitém poměru podílejí podniky se sídlem v obci, rodiče a obec. Českým rodičům by náležela úhrada nákladů na chod zařízení (jeslí) z jedné poloviny, druhou polovinou by se na krytí podíleli

podnikatelé ve prospěch svých zaměstnanců a obec. V důsledku snižování počtu dětí v České republice by obce mohly podporovat vytvoření tříd pro děti ve věku od 1 až 3 let v rámci mateřských škol. Důležitou formou podpory sladování životních aspirací je podpora nezaměstnaných rodičů. Systém by měl rozlišovat nezaměstnané rodiče, kteří nastoupili na rekvalifikační školení formou odpuštění poplatku školného a rodiče dlouhodobě nezaměstnané bez úsilí o změnu stavu. Je velmi důležité, aby informace o jednotlivých předškolních zařízeních byly veřejně dostupné a nabízely přehled o poskytovaných službách, výši školného, okruh osob od školného osvobozených či částečně osvobozených apod. dle kritérií jednotlivých obcí či jiných zřizovatelů, jak církevních, tak soukromých. Tyto informace by měly být rovněž dostupné v informačních brožurách a na webových stránkách Ministerstva školství, ale i na stránkách Ministerstva práce a sociálních věcí, do jehož kompetencí sladování rodičovských a pracovních aspirací spadá především.

Princip uplatňovaný v *Dánsku a Finsku* umožňuje rodiči pečovat o dítě doma, přičemž získává nárok na finanční dotaci od státu ve stejné výši, jaká se poskytuje na dítě v zařízení předškolní péče. V České republice to v roce 1998 bylo 2 008 Kč měsíčně, což odpovídalo téměř výši rodičovského příspěvku. Se zvyšováním počtu sourozenců v zařízení by se dotace mohla zvyšovat, tudíž by se mohla zvyšovat i podpora rodiče pečujícího doma o více než jedno dítě. Tento nástroj podpory by mohl motivačně působit na rozhodování rodin, aby narození druhého dítěte v pořadí neodkládaly a časové rozmezí mezi narozením dětí se neprodlužovalo. Rodič (matka) by tak urychlil(a) návrat na trh práce. Alternativou k podpoře rodičů s více dětmi v domácí péči je i finanční zvýhodnění školného v zařízení, které navštěvuje více sourozenců.

Novou službou pro rodiny s dětmi v *Mad'arsku* bylo zavedení tzv. rodinné péče. V rámci tohoto programu odpovědný akreditovaný vychovatel pečuje maximálně o 5 dětí mladších 14 let. Z důvodu nedostatku financí a zájmu ze strany rodin, které musí hradit veškeré náklady s touto službou spojené, se program rozvíjí pomalu. Podobně hlídání dětí v jejich domácím prostředí je zatím velmi málo rozšířené. Zajišťují je převážně zaměstnanci jeslí a školek, kteří na přání rodiče zajišťují péči např. během nemoci dítěte. Dalším příkladem může být *Francie*. Kromě klasických jeslí a mateřských škol ve Francii existují akreditované pečovatelky, jejichž služeb mohou rodiče využít (v domácnosti dítěte nebo v domácnosti pečovatelky). Náklady spojené s touto službou jsou částečně hrazeny státem formou státních dávek a snížením daní.

Volnočasové aktivity: Školní družiny zřizované při základních školách navštěvovalo 39 % žáků 1. stupně ZŠ. V roce 2002/03 činil počet školních družin 4 023. Školní družiny nabízejí volnočasové aktivity pro žáky 1. stupně základních škol, školní kluby a školní sportovní kluby jsou naopak spíše navštěvovány žáky 2. stupně či víceletých středních škol. Ve školním roce 2002/03 navštěvovalo školní kluby 10 % žáků (ÚIV, 2003). Školní družiny a kluby jsou zřizovány a personálně zajištěny ze zdrojů základních škol, zpoplatňovány příspěvkem na neinvestiční náklady (školní družiny podle škol měsíčně přibližně 100 Kč). Role neziskového sektoru v oblasti mimoškolních aktivit roste, je však zapotřebí rozvíjet větší spolupráci mezi školami a neziskovými organizacemi. Kromě možnosti odečtení části nákladů od základu daně na předškolní zařízení péče o děti se zdá být vhodné zavedení odpočtu části prostředků, které rodič vynakládá na volnočasové aktivity závislých dětí ve věku do 10 let provozované zejména soukromými subjekty.

Zahraniční příklad: *Belgie* je jedna z mála zemí kladoucích důraz na mimoškolní aktivity pro děti. Ve Valonsku jsou tyto programy napojeny přímo na školu, Vlámsko podporuje jejich poskytování nezávislými organizacemi. Mimoškolní aktivity jsou podobně jako péče o malé děti placeny v závislosti na příjmu rodiny.

Závěr

Smyslem předkládané studie byla určitá syntéza poznatků získaných ze zpracování monografií uvedených ve studii „Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I“. Poznátky jsou schematicky shrnuty v tabulkách v příloze 1. Vlastní text pak na jedné straně vyzdvihuje obecné trendy, na druhé straně se zabývá i specifickými rysy některých zemí, které by případně mohly být inspirací pro rodinnou politiku v České republice. Hlavním tématem, které se line ve většině rodinných politik evropských zemí, je potřeba zlepšit podmínky pro sladění pracovního a rodinného života. Zdá se, že v zemích, kde je tomuto aspektu věnováno mnoho pozornosti, jsou populační trendy příznivé, tj. plodnost je relativně vysoká.

Z hlediska možností **sladění rodičovských aspirací a profesních ambicí** (nebo i jen zajištění základních potřeb rodiny) se zdá, že je stávající český model v porovnání s jinými evropskými zeměmi spíše zastaralý a nereaguje na potřeby lidí žijících v současné společnosti. Přesto, že jsou svojí délkou mateřská a rodičovská dovolená v evropském kontextu spíše ojedinělé, je celý systém příliš uniformní a statický. Diferenciace životních stylů a strategií v posledních letech není v současném modelu české rodinné politiky příliš obsažena. V budoucnu by měla být rodinná politika ve smyslu **mateřské a rodičovské dovolené** více **flexibilní**. Ve většině evropských zemí je možné podle našeho názoru lépe kombinovat péči o dítě předškolního věku se zaměstnáním, rodičům jsou dány různé varianty uspořádání pracovního a rodinného života. Inspirující je především možnost volby mezi kratším obdobím mateřské/rodičovské dovolené a vyšší měsíční finanční podporou či delší dovolenou na úrovni nižšího měsíčního příspěvku, možnost odložit část dovolené do vyššího věku dítěte, rozdělit dovolenou mezi rodiče, možnost přivýdělku při současném pobírání dávek v rodičovství, který je však omezen počtem odpracovaných hodin, nikoli výší výdělku apod.

Finanční pomoc státu rodinám má dvě základní podoby: vyplácení dávek a daňové úlevy. Obecně je možné říci, že rodinné dávky zohledňují v mnoha evropských zemích pracovní aktivitu rodiče před i po narození dítěte. Ojedinělým a inspirujícím řešením financování systému rodinných dávek je zavedení tzv. rodinného či **rodičovského pojištění** jako součásti sociálního pojištění. Nárok na dávky sociálního zabezpečení je podmíněn pracovní aktivitou a placením odvodů pojistného, výše dávek z pojištění je pak odvozena z výše předchozího pracovního příjmu. Do systému pojištění by mohlo být zahrnuto více rodinných dávek patřících v současné době do systému státní sociální podpory. Podle zahraniční praxe by mohly být dávky vyplácené z pojištění rovněž předmětem **zdanění**. V oblasti daňového systému by stát měl umožňovat jak společné zdanění manželů, tak i individuální zdanění, pokud by bylo pro daný pár výhodnější.

V oblasti **předškolní péče** je v České republice podle expertů z OECD třeba opětovně **posílit** především **služby pro děti do 3 let**. Rovněž je třeba zpřístupnit pro rodiče více informací o jednotlivých zařízeních předškolní péče, obecně je nutné zlepšit **komunikaci** mezi institucemi a rodiči ve smyslu poptávky a nabídky konkrétních služeb.

Zajímavou inspirací nejen v oblasti služeb rodinám mohou být zahraniční projekty „Podnik příznivý rodině“. **Zapojení zaměstnavatelů a obcí** do otázek rodiny by přineslo výhody nejen jí, ale koneckonců i podnikům a obcím, neboť by se na jedné straně zvýšila spokojenost a následně i produktivita zaměstnanců, na druhé straně by to přispělo k zájmu občanů o dění ve svém bydlišti. Ne všechna opatření musí být nutně finančně nákladná. Za zmínku stojí rovněž „Evropský audit rodina a zaměstnání“. Audit ve vybraných evropských zemích uděluje stát na základě externích auditorských expertíz podnikům s úspěšně zavedenými prorodinnými opatřeními (jež zohledňují potřebu zaměstnanců sladit rodičovské

a profesní role) a umožňuje podnikům během několik následujících let používat uznávanou značku work & family.

Na závěr je možné říci, že budoucí změny v oblasti rodinné politiky by měly **posílit možnost svobodného rozhodnutí** rodičů o tom, jak sladit pracovní a rodinné povinnosti. Prvním krokem by mohlo být zvýšení dostupnosti informací pro občany o celkové podpoře rodin s dětmi ze strany státu, obcí apod.

Literatura

Abramovici, G. (2003a): Social Protection in Europe, Statistics in Focus, 2003/3, Eurostat

Abramovici, G. (2003b): Social Protection: Cash Family benefits in Europe, Statistics in Focus, 2003/19, Eurostat

Babies and Bosses: Reconciling Work and Family Life, OECD, 2002

Bagavos, C., and Martin, C. (2001): Which public policies have an impact on fertility? In: Low Fertility, Families and Public Policies. Synthesis Report on Seminar, Seville 2000. Vienna: ÖIF, www.oif.ac.at

Bahle, T., Maucher, M. (1998): Developing a family policy database for Europe. Working paper I/27. Mannheim: MZES

Commission on European Family Law, <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>, 2002

Česká správa sociálního zabezpečení, <http://www.cssz.cz>

Dlouhý, J. (1997): Vzájemné vazby systému daní a dávek v České republice. Praha: Socioklub

Employment Outlook, OECD, 2001, 2002

Evropská komise, DG Budget, <http://europa.eu.int/comm/budget/inforeuro>

Fagan C., Burchell B. (2002): Gender, jobs and working conditions in the European Union, European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions

Family Benefits and Family Policies in Europe. Social security and social integration. European Commission, Employment and Social Affairs, 2002

Financing of Social Security. Mutual Information System on Social Protection in the EU Member states and the EEA: MISSOC – Info 02/2000

Forssén, K., Hakovirta, M. (2000): Family policy, work incentives and employment of mothers: Findings from the Luxembourg Income Study, Conference on Social Security, Helsinki, 25-27 September 2000, “Social security in the global village”

Gauthier, A.H. (2002): Les politiques familiales dans les pays industrialisés: y a-t-il une convergence?, Population 2002/3

Grounds for Divorce and Maintenance between Former Spouses. Utrecht: Commission of European Family Law, Working Field 1, <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>, 2002

Hrčková, I., Polášková N. (2002): Směřování rodinné politiky v EU na prahu 21. století, <http://veda.fsv.cuni.cz/doc/hrckova.doc>

Human Development Report 2003, UNDP

Koncepce reformy veřejných rozpočtů, rozpočtový výhled 2003 - 2006. Praha: MF, 2003

Korpi, W.(1999): Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. Stockholm University

Lampert, H. (1985): Lehrbuch der Sozialpolitik. Springer Verlag 1985. In: Krebs, V. a kol.: Sociální politika. Praha: Aleko

Low Fertility Mates in OECD Countries: Facts and Policy Response. Paris: OECD, 2003

Matějková, B., Paloncyová, J. (2003): Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I, VUPSV

Matějková, B., Paloncyová, J. (2003): Podkladová studie pro projekt VŠE Praha, řešitel Poláková, O.: Podmínky a efekty reprodukce populace a vývoj rodiny, rodinná a populační politika státu

Medzinárodné stredisko pre štúdiu rodiny v Bratislave, www.bicfs.sk

Ministerstvo zdravotníctví a sociálných věcí Švédska, [http:// www.social.ministry.se](http://www.social.ministry.se), 2002

MISSOC, Mutual Information System on Social Protection in the Member States of the European Union. Brussels: EC Publication of Directorate General V., 2002, 2003

Munková, G. (2002): Návrhy na koncepci rodinné politiky v České republice. In: Haberlová, V., Tuček, M. a spol. (2002): Komplexní analýza sociálně ekonomické situace rodin v České republice a návrhy na prorodinná opatření. Expertní příspěvky k rodinné politice. Praha: SOÚ AV ČR a STEM

Národní zpráva o stavu předškolní výchovy vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice. Praha: MPSV, 2001

Národní zprávy o stavu předškolní výchovy, vzdělávání a péče o děti předškolního věku v České republice (OCEC), MŠMT, 2001

OECD Employment Outlook 2002

Oujezdská, M. (2003): Problematika slučitelnosti rodiny a zaměstnání. Podkladová studie pro projekt VŠE Praha, řešitel Poláková, O.: Podmínky a efekty reprodukce populace a vývoj rodiny, rodinná a populační politika státu

Polívka, M. (2000): Vytváření odpovídajících podmínek pro uplatňování pružných forem organizace práce a pracovní doby jako součást politiky zaměstnanosti: souhrnná zpráva, VUPSV

Preston, S.(1987): Are the Economic Consequences of Population Growth a Sound Basis for Population Policy? Population Bull.of the ON, No 23/24/1987. In.: Krebs, V., Durdisová, J., Poláková, O., Žižková, J. Sociální politika. Praha: CODEX Bohemia, 1997

Public social expenditure by main category at current prices in national currencies 1980-1998, OECD, 2002, www.oecd.org

Recent demographic developments in Europe 2000, 2001, 2002 Council of Europe, Strasbourg

Revidovaná Evropská sociální charta Rady Evropy. MPSV, www.mpsv.cz

Roční výkaz o činnosti zdravotnických zařízení 1990 - 2003. ÚZIS, 2004

Roland & Roland Rechtsanwälte. Ein kleiner Leitfaden für den Nichtjuristen. Wien: www.eherecht.at, 2003

Rovná práva a příležitosti pro ženy a muže v Evropské unii, MPSV, 2002

Rychtaříková, J. (1999): Is Eastern Europe experiencing a Second Demographic Transition?, Acta Universitatis Carolinae Geographica, No.1, Praha

Rychtaříková, J., Pikálková, S., Hamplová, D. (2001): Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích (Fertility and Family Differentiation in Europe),

Sociological Papers, Institute of Sociology, Academy of Sciences of the Czech Republic, 2001

Sgritta, G. B. (2002): Family and Welfare Systems in the Transition to Adulthood: An Emblematic Case Study. In: family Forms and the Young Generations in Europe. Report on Annual Seminar, Milan 2001. Vienna: ÖIF, www.oif.ac.at

Slama, I. (2001): Obec příznivá rodině, Česko-německo-rakouská konference

Souhrnná zpráva o plnění Priorit a postupů vlády při prosazování rovnosti mužů a žen v roce 2002, MPSV

Statistiques sociales européennes: Démographie 2000, 2002 Eurostat

Sundström, M. (1999): Part-time Work in Sweden and Institutional Perspective, Demography Unit, Stockholm University

Tax Burdens 2002. Taxing Wages. Special feature: Taxing families. Paris: OECD, 2002.

The Clearinghouse on International Development in Child, Youth and Family Policy at Columbia University, 2002

The Gender Dimensions of Social Security Reform in Central and Eastern Europe: Case Studies of the Czech Republic, Hungary and Poland, International Labour Organization 2003

The social situation in the European union 2003. Eurostat, 2004, <http://europa.eu.int/comm/eurostat>

Tiskové zprávy z výzkumu „Naše společnost 2003“, CVVM

Van de Kaa, D. J.(1987): Europe's second demographic transition, Population Bulletin 42/1

Vývojová ročenka školství v České republice 1989/90 - 2002/03. ÚIV, 2003

Waldijk, K. (2003): Časový přehled hlavních právních kroků v procesu uznávání práv homosexuálů mezi evropskými zeměmi. University Leiden: http://athena.leidenuniv.nl/rechten/meijers/content_docs/Publications%20Kees%20Waldijk/chronological_overview_feb2003.doc

Zákon č. 586/1992 Sb. o daních z příjmů ve znění pozdějších úprav

Zákoník práce č. 65/1965 Sb. s účinností od 1.3. 2004, (novelizace zákonem č. 46/2004 Sb.), www.mpsv.cz

Zdravotnická zařízení v ČR- Jesle. Praha: Ústav zdravotnických informací a statistiky České republiky, 2003, www.uzis.cz

Ženy a muži v číslech 2003, ČSÚ

Příloha 1

Tabulka I Zdroje příjmů na sociální ochranu podle typu přispěvatelů (jako % celkových příjmů) 1991 a 2000

země	EU-15	Belgie	Dánsko	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Lucembursko	SRN	Nizozemsko	Portugalsko	Rakousko	Řecko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie
státní přerozdělení: 1991	30,9	21,4	81,7	44,1	17,6	60	29,1	40,6	26,9	23,9	26,1	35,7	32,8	27,3	-	44,6
2000	35,8	25,3	63,9	43,1	30,6	58,3	39,8	47,1	32,5	14,2	38,7	35,3	29,1	26,9	46,7	47,1
příspěvky zaměstnavatelů: 1991	41,4	43,7	7,2	40,9	50,4	24	52,6	29,8	42,2	20,1	41,8	38,1	38,1	53,2	-	27,9
2000	38,3	49,5	9,1	37,7	45,9	25	43,2	24,6	36,9	29,1	35,9	37,1	38,2	52,7	39,7	30,2
příspěvky zaměstnanců: 1991	23,6	25,7	4,5	7,2	28,3	15	16,1	22,1	28,3	40,3	19,1	25,1	20,3	16,7	-	25,8
2000	22,4	22,8	20,3	12,1	20,6	15,1	14,9	23,8	28,2	38,8	17,6	26,8	22,6	16,4	9,4	21,4
jiné příjmy: 1991	4,1	9,2	6,6	7,8	3,6	1	2,2	7,5	2,6	15,7	13	1,2	8,8	2,7	-	1,7
2000	3,5	2,5	6,7	7,1	2,9	1,5	2,1	4,5	2,4	17,9	7,8	0,8	10,1	4	4,3	1,3
sociální příspěvky celkem: 1991	65	69,4	11,7	48,1	78,7	39	68,7	51,9	70,5	60,4	60,9	63,2	58,4	69,9	-	53,7
2000	60,7	72,3	29,4	49,8	66,5	40,1	58,1	48,4	65,1	67,9	53,5	63,9	60,8	69,1	49,1	51,6
rozdíl za období let 1991 a 2000: - rozdíl státní přerozdělení	4,9	3,9	-17,8	-1	13	-1,7	10,7	6,5	5,6	-9,7	12,6	-0,4	-3,7	-0,4	-	2,5
- rozdíl příspěvků zaměstnavatelů	-3,1	5,8	1,9	-3,2	-4,5	1	-9,4	-5,2	-5,3	9	-5,9	-1	0,1	-0,5	-	2,3
- rozdíl příspěvků zaměstnanců	-1,2	-2,9	15,8	4,9	-7,7	0,1	-1,2	1,7	-0,1	-1,5	-1,5	1,7	2,3	-0,3	-	-4,4

Zdroj: Social protection. The social situation in the European union 2003. European Commission: Eurostat 2004.

Tabulka II Sazba daně z příjmu a výše odvodů za průměrného zaměstnance v průmyslu mezi zeměmi Evropské unie podle typů rodiny (rodinný stav, počet dětí) a úrovně mzdy (jako % hrubé mzdy) v roce 2002

druh odvodu	sazba daně z příjmu v %				výše příspěvků placeného zaměstnancem v %				výše daně z příjmu + příspěvků zaměstnance celkově v %			
	svobodná 0 dětí 100 %	svobodná 2 děti 67 %	manželé 2 děti 100+33 %	manželé 2 děti 100+67 %	svobodná 0 dětí 100 %	svobodná 2 děti 67 %	manželé 2 děti 100+33 %	manželé 2 děti 100+67 %	svobodná 0 dětí 100 %	svobodná 2 děti 67 %	manželé 2 děti 100+33 %	manželé 2 děti 100+67 %
Belgie	27,5	14,4	21,4	24,6	13,9	13,1	14,0	14,0	41,4	27,5	35,4	38,6
Česko	11,2	3,8	6,4	7,7	12,5	12,5	12,5	12,5	23,7	16,3	18,9	20,2
Dánsko	32,5	28,0	28,1	30,7	10,6	11,9	11,9	11,1	41,3	39,9	40,0	41,8
Finsko	25,6	19,4	22,1	23,1	6,1	6,0	6,0	6,1	31,7	25,5	28,2	29,2
Francie	13,3	6,6	6,3	8,8	13,3	13,3	13,3	13,3	26,5	19,9	19,5	22,1
Irsko	11,4	0,0	7,1	9,7	5,0	2,4	3,7	3,9	16,4	2,4	10,8	13,6
Island	21,8	14,9	15,0	19,0	0,2	0,3	0,2	0,3	22,0	15,2	15,1	19,3
Itálie	18,9	7,1	12,4	14,3	9,2	9,2	9,2	9,2	28,1	16,3	21,6	23,5
Lucembursko	8,1	0,0	0,0	0,4	14,0	14,0	14,0	14,0	22,1	14,0	14,0	14,3
Maďarsko	16,6	0,0	7,0	8,9	12,5	12,5	12,5	12,5	29,1	12,5	19,5	21,4
Německo	20,5	-6,2	5,4	10,6	20,7	20,7	20,7	20,7	41,2	14,4	26,0	31,3
Nizozemsko	7,2	2,3	5,6	5,7	21,5	10,7	19,2	21,5	28,7	13,0	24,8	27,2
Norsko	21,0	13,2	18,3	19,6	7,8	7,8	7,8	7,8	28,8	21,0	26,1	27,4
Polsko	6,0	4,5	4,5	5,4	25,0	25,0	25,0	25,0	31,0	29,5	29,5	30,4
Rakousko	10,6	1,0	7,6	8,1	18,1	18,1	18,1	18,1	28,6	19,1	25,6	26,1
Řecko	0,6	0,0	0,8	0,7	15,9	15,9	15,9	15,9	16,5	15,9	16,7	16,6
Slovensko	6,5	1,7	3,3	4,4	12,8	12,8	12,8	12,8	19,3	14,5	16,1	17,2
Španělsko	12,9	0,0	8,2	8,4	6,4	6,3	6,4	6,3	19,2	6,3	14,5	14,8
Švédsko	23,4	21,2	22,1	22,5	7,0	7,0	7,0	7,0	30,4	28,2	29,1	29,5
Švýcarsko	9,9	3,0	5,8	8,1	11,6	11,6	11,6	11,6	21,5	14,6	17,4	19,6
Velká Británie	15,7	-14,6	10,5	12,8	7,7	6,5	6,5	7,2	23,3	-8,1	17,0	20,0
Průměr EU 15	14,6	5,0	9,9	11,3	11,3	10,4	11,1	11,2	25,7	15,3	20,9	22,6

Zdroj: Tax Burdens 2002. Taxing Wages. Special feature: Taxing families. Paris: OECD, 2002.

Poznámka: U manželů se berou v úvahu jejich společné příjmy. Manželka pracuje na částečný, resp. plný úvazek a její příjem dosahuje úrovně 33 %, resp. 67 % příjmu manžela. Za 100 % příjem manžela se považuje průměrný roční příjem pracovníka v průmyslu. Údaje o Slovinsku jsou nedostupné, jelikož v roce 2002 nebylo členem OECD.

T a b u l k a III Zákonné podmínky pro vstup do manželského svazku ve vybraných evropských zemích v roce 2003

stát	sňatkový věk muže/ženy	možnost uzavření sňatku pro nezletilé se souhlasem zvolené autority	typ obřadu sňatku (civilní/církevní)	ilegální příbuzenský vztah pro sňatek dle stupně	typy manželských povinností	možnost upravit majetkové vztahy smlouvou	adopce umožněna vymezeným typům párů
Belgie	18/18	v nižším věku rozhodne soud pro mladistvé + souhlas rodiče	civilní, (církevní n.d.)	1., 2., 3., také u adopce	věrnost, asistence, pomoc, odpovědnost za péči o domácnost a výchovu dětí	ano, možnost společného vlastnictví či odděleného majetku	společně pouze manželům, jinak jednotlivcům
Česko	18/18	16 - 18 rozhodnutí soudu	civilní, církevní	1. a 2., také u adopce a osvojení	společně žít, být si věrni, vzájemně se respektovat a pomáhat si, společně pečovat o děti, vytvářet zdravé rodinné prostředí, uspokojovat rodinné potřeby	ano, majetek nabytý v průběhu manželství považován za bezpodílové vlastnictví	společně pouze manželům, jinak jednotlivcům
Dánsko	18/18	v nižším věku rozhodne krajský úřad+ rodiče	civilní, církevní	1. a 2., také u adopce	—	ano, majetek spravován společně, majetek získaný před sňatkem po rozvodu osobním vlastnictvím	společně pouze manželům, od roku 1999 také druhým z registrovaných partnerů
Francie	18/15	15 - 18 souhlas rodiče + u nižšího věku státní prokuratury, sňatkem se osoba stává zletilou	civilní, (církevní n.d.)	1., 2., 3., také u adopce	věrnost, materiální a morální podpora, výchova a materiální zabezpečení dětí	ano, obecná smlouva o společném majetku nebo o společném vlastnictví, o rozdělení majetku či o společně získaném majetku	společně pouze manželům po 2 letech manželství či věku od 28 let, samostatně také heterosexuálním jednotlivcům
Itálie	18/18	16 -18 rozhodnutí soudu	civilní, církevní	—	vzájemná solidarita a odpovědnost partnerů	ne, část majetku nabytého před sňatkem dědí po rozpadu manželství rodina druhého partnera	pouze manželům po 3 letech manželství
Maďarsko	18/18	16 -18 souhlas zákonného zástupce	civilní, (církevní n.d.)	1., 2., 3., také u adopce	—	ano, jinak majetek získaný v průběhu manželství považován za společný	manželům
Německo	18/18	16 - 18 rozhodnutí soudu	civilní, (církevní n.d.)	1. a 2., také u adopce	vzájemná láska a úcta, ohleduplnost, podpora, věrnost, společné bydlení	ano, jinak majetek získaný v průběhu manželství spravován odděleně, manželé neručí navzájem za dluhy	společně pouze manželům, jinak jednotlivcům
Nizozemsko	18/18	16 - 18 pouze u těhotenství, souhlas není zapotřebí	civilní, (církevní n.d.)	1. a 2., u adopce možné výjimky	—	ano, majetek se po rozpadu vztahu dělí na polovinu	manželům, od 1998 také nesezdaným a registrovaným pářím, od 2001 i homosexuálům
Norsko	18/18	16 - 18 souhlas zákonného zástupce+ okres. úřadu	civilní, církevní	1. a 2., také u adopce	—	ano, jinak manželé nesmí nakládat s majetkem partnera bez jeho souhlasu	manželům, od roku 2002 také registrovaným partnerům, pokud jde o dítě jednoho z nich
Polsko	18/18	pouze pro ženy 16 - 18 podmínka těhotenství	civilní, církevní	—	společné bydlení, vzájemná pomoc, věrnost, společné zajišťování potřeb	jen výjimečně, majetek se dělí v poloviční míře	manželům
Rakousko	18/18	jeden z partnerů 16 - 18 se souhlasem rodičů pouze v případě zralosti	civilní, (církevní n.d.)	1. a 2., také mezi nevlastními sourozenci, u adopce pouze v 1.	žít v nerozlučném soužití, být si věrni, plodit a vychovávat děti, vzájemně se podporovat a pomáhat si	ano, jinak majetek získaný v průběhu manželství považován za společný	manželům
Slovensko	18/18	16 - 18 rozhodnutí soudu	civilní, církevní	1. a 2., také u adopce a osvojení	společně žít, být si věrni, vzájemně se respektovat a pomáhat si, společně pečovat o děti, vytvářet zdravé rodinné prostředí, uspokojovat rodinné potřeby	ano, majetek nabytý v průběhu manželství považován za bezpodílové vlastnictví	společně pouze manželům, jinak jednotlivcům

stát	sňatkový věk muže/ženy	možnost uzavření sňatku pro nezletilé se souhlasem zvolené autority	typ obřadu sňatku (civilní/církevní)	ilegální příbuzenský vztah pro sňatek dle stupně	typy manželských povinností	možnost upravit majetkové vztahy smlouvou	adopce umožněna vymezeným typům párů
Slovensko	18/18	v nižším věku rozhodne Centrum sociální pomoci	civilní	1., 2., 3., u adopce pouze v 1.	vzájemná pomoc, podpora partnera a dětí	ano, majetek nabytý v průběhu manželství považován za společný	manželům
Španělsko	14/14	14 - 18 souhlas rodiče	civilní, církevní	—	—	ano, majetek nabytý v průběhu manželství považován za společný	manželům, od roku 1987 také nesezdaným párům opačného pohlaví a jednotlivcům
Švédsko	18/18	v nižším věku souhlas Rady sociálního blaha+ zákonného zástupce	civilní, církevní	1. a 2., výjimky u nevlastních sourozenců	—	ano, majetek a dluhy jinak považovány za společné	manželům, od roku 2003 také registrovaným partnerům
Velká Británie	18/18	16 - 18 souhlas zákonného zástupce	civilní, církevní	1. a 2.	společně žít, být si věrní, vzájemná pomoc	ano, jinak manželé spravují majetek v odděleném vlastnictví	manželům, od roku 2002 také registrovaným partnerům

Zdroj: *Legislativa manželství a nesezdaného soužití. In: Matějková, B., Palonciová J. (2003): Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I, VUPSV. Některé údaje blíže nezjištěny. Rakousko bylo doplněno ze zdroje Ein kleiner Leitfadens für den Nichtjuristen. Wien: www.eherecht.at, 2003.*

Vysvětlivky: *n.d.* = církevní sňatek nemá právní důsledky, tzn. ze zákona manželům neplynou práva a povinnosti,
 ___ = vybraná políčka zůstala nevyplněna z důvodu nedostatku informací.

T a b u l k a IV Zákonné podmínky pro zánik manželského svazku rozvodem ve vybraných evropských zemích v roce 2003

stát	typ ukončení manželství za života manželů	typy rozvodů z různých příčin	délka odděleného života manželů před (smluveným) rozvodem (v letech)	délka právní rozluky před rozvodem (v letech)	péče o děti po rozvodu	vyživovací povinnost na dítě od nepřítomného rodiče po rozvodu stanovena	rozvod zaveden do legislativy (rok) / současná verze zákona platná od roku
Belgie	rozvodem (částečně rozlukou)	sporný rozvod- vědomé porušení manželských povinností, nevěra, bigamie, násilí; smluvený rozvod či rozvod z důvodu odloučení manželů	—	2 roky	společná, pokud soud nerozhodne jinak	soudně, vyplácena dle finanční situace manželů	(1804) / 2000
Česko	rozvodem	pouze z důvodu rozvrácení manželství, na základě rozhodnutí soudu	0,5 roku, pokud manželé souhlasí a manželství trvalo 1 rok, jinak 3 roky	—	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle dohody partnerů či rozhodnutí soudu	(1811, resp. 1919) / 1963 ve znění pozdějších úprav, poslední 1998
Dánsko	rozvodem (částečně rozlukou)	z důvodu odloučení, oddělené bydlení, nevěra, násilí, bigamie rozhodnutím soudu či administrativní cestou	2 roky	0,5 roku za souhlasu partnerů, jinak 1 rok	společná nebo péče jednoho rodiče	soud může rozhodnout o jeho placení a výši	(1922) / 1999
Francie	rozvodem (částečně rozlukou)	vzájemnou dohodou po 6 měsících manželství, v důsledku rozluky či zaviněním některého z partnerů, na základě rozhodnutí soudu	6 let	3 roky	společná, pokud soud nerozhodne jinak	soudně, vyplácena dle finanční situace manželů do ukončení studia či dosažení plnoletosti dítěte	(1804) / 1976 projednávaná změna 2003-rozvod bez faktoru zavinění
Itálie	rozpadem manželství, u církevního sňatku rozvod nepřipouští	okamžitý rozvod ze závažných důvodů nebo odložený rozvod: rozpad materiální a duševní jednoty mezi manžely, na základě rozhodnutí soudu	3 roky (kromě okamžitého rozvodu)	—	společná	dle dohody partnerů či rozhodnutí soudu	(1970) / zákon stále platný ve znění úprav. Poslední úprava: 1987
Maďarsko	rozvodem	z důvodu neodvratitelného rozpadu manželství: v případě vzájemné dohody partnerů nebo odděleného života, soudním rozhodnutím	3 roky	—	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	obvykle ve výši 15 - 25% průměrného výdělku nepřítomného rodiče na 1 dítě	(1894) / 1995
Německo	rozvodem	pouze z důvodu rozvrácení manželství	1 rok v případě souhlasu partnerů s rozvodem, jinak 3 roky	—	společná	ve výši odvozené od Düsseldorfských tabulek	(1900) / 1998 Ústava SRN
Nizozemsko	rozvodem	pouze z důvodu rozvrácení manželství, na základě rozhodnutí soudu či prohlášení na matričním úřadě	„bleskový“ rozvod převedením na registrované partnerství	odloučení má legální důsledky	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	délka vyživovací povinnosti je po zániku manželství rovna délce trvání manželství	(rozvod ze 4 důvodů od roku 1971) / 1993 a pozdější nařízení
Norsko	rozvodem, rozlukou (bez možnosti uzavřít další manželství)	v důsledku rozluky, odděleného soužití či týrání na základě administrativního rozhodnutí prefekta	déle než 2 roky	1 rok	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle finanční situace partnerů po dobu 3 let, výše stanovena dohodou či soudně, stanoveno minimum	(1687) / 1991

stát	typ ukončení manželství za života manželů	typy rozvodů z různých příčin	délka odděleného života manželů před (smluvným) rozvodem (v letech)	délka právní rozluky před rozvodem (v letech)	péče o děti po rozvodu	vyživovací povinnost na dítě od nepřítomného rodiče po rozvodu stanovena	rozvod zaveden do legislativy (rok) / současná verze zákona platná od roku
Polsko	rozvodem, rozlukou (bez možnosti uzavřít další manželství)	v důsledku výhradní viny jednoho z manželů či rozpor se společenským zájmem, neschválení rozvodu z důvodu újmy nezletilého dítěte	—	—	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle zavinění rozvodu: manžel bez výlučné viny platí v průběhu 5 let po rozvodu, s výlučnou vinou až do dosažení plnoletosti dítěte	(1946)/1964
Rakousko	rozvodem (částečně rozlukou)	z důvodu výhradní viny jednoho z manželů, neodvratitelného rozpadu manželství či na základě dohody, formou soudního rozhodnutí	0,5 roku po sňatku v případě dohody, jinak po 6 letech odděleného života	po 3 letech přerušení domácí komunity	matky, nebo od roku 2001 společná, podle dohody nebo rozhodnutí soudu	dle dohody partnerů formou soudního rozhodnutí	(1938) / 1938 ve znění pozdějších úprav 2000
Slovensko	rozvodem	rozvrácení manželství, pouze společensky odůvodněné případy	—	—	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle dohody partnerů či rozhodnutí soudu	(1811, resp. 1919) / 1963 ve znění pozdějších úprav, poslední 2002
Slovinsko	rozvodem	smluvný a sporný	—	—	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle příčiny rozvodu, zaniká opětovným uzavřením sňatku	2004
Španělsko	rozvodem (částečně rozlukou)	opuštění rodiny, nevěra, porušení manželských či rodičovských povinností, psychická nemoc, alkoholismus, toxikomanie	2 roky na základě dohody či zákonem daných důvodů, jinak po 5 letech odděleného bydlení	1 rok od žádosti o zákonnou rozlukou	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	dle dohody partnerů či rozhodnutí soudu, zejména na úhradu vzdělání a bydlení dítěte	1981/ (předtím 1932 - 1937 za 2. španělské republiky)
Švédsko	rozvodem (částečně rozluka)	odloučením, dohodou, bez uvedení důvodu, (manželství je dobrovolným svazkem), formou soudního rozhodnutí	dohodou hned, bez dohody a s dítětem do 16 let věku po 6 měsících od podání žádosti	2 roky, rozvod ihned	jednoho z rodičů podle rozhodnutí	v závislosti od příjmu nepřítomného rodiče a počtu dětí v původní rodině	(1734) / 1987
Velká Británie	rozvodem	nevěra, nerozumné chování, opuštění partnera, oddělené bydlení min. 2 - 5 let, rozhodnutím soudu	2 roky na základě dohody, jinak 5 let	—	společná	v závislosti od příjmu nepřítomného rodiče a počtu dětí v nové rodině	(1857) / 1996 Anglie a Wales, 1976 / (1573 pro nevěru) Skotsko

Zdroj: *Legislativa manželství a nesezdaného soužití*. In: Matějková, B., Palonciová J. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích I*, 2003. *Informace o roku, v němž zákon o rozvodu vstoupil v platnost (minulý i současný) ze zdroje Grounds for Divorce and Maintenance between Former Spouses*. Utrecht: Commission of European Family Law, Working Field 1, <http://www2.law.uu.nl/priv/cefl>, 2002.

Vysvětlivka: ___ = vybraná políčka zůstala nevyplněna z důvodu nedostatku informací, pojem „rozluka“ není ve všech národních legislativách stejný (často nahrazeno pojmem „odloučení“ apod.) - obecně je tímto pojmem označen takový typ rozvodu, kdy nedochází k úplnému právnímu zániku manželství, manželé mají stále k sobě určité povinnosti (věrnosti apod.) a nemohou uzavřít další sňatek, rozluka je chápána jako určitá přechodná etapa krize manželství, která vyústí v obnovení manželství nebo v rozvod.

Tabulka V Časový přehled hlavních právních kroků v procesu uznávání práv homosexuálů v evropských zemích k 1.2.2003

stát	zákaz diskriminace (jinde než v zaměstnání)	zákaz diskriminace v zaměstnání	právní uznání neregistrovaného soužití párů stejného pohlaví	zákon o registrovaném partnerství	společná adopce nebo adopce druhým z partnerů	civilní sňatek	adopce ze zahraničí
Belgie	2003	2003		(2000)		2003 ¹	
Dánsko	1987	1996	(1986) ²	1989	1999		
Finsko	1995	1995		2002			
Francie	(1985), 2001 ³	(1985, 1986), 2001 ³	1999	(1999)			
Irsko	(1989), 2000 ⁴	(1993), 1998 ⁴	(1995) ⁵				
Island	1996	1996		1996	2000 ⁶		
Itálie		n.p.					
Lucembursko	1997	1997					
Maďarsko	(1997) ⁷		1996				
Německo	[1992/95], [(1998)] ⁸	[(1998)] ⁸ , n.p.		(2001)			
Nizozemsko	(1983), 1992, 1994 ⁹	1992, 1994 ⁹	(1979), 1980/1998 ¹⁰	1998	2001	2001	
Norsko	1981	1998	1991	1993	2001		
Polsko							
Portugalsko		n.p.	2001				
Rakousko	(1993), [(2000)] ¹¹	n.p.	(1998) ¹²				
Řecko		n.p.					
Slovensko							
Slovinsko	1995	1998					
Španělsko	1995	1995	(1994) ¹³	[(1998)], [(1999)], [(2000)] ¹⁴	[n.p.] ¹⁵		
Švédsko	1987	1999	1988	1995	2003		2003
Švýcarsko	(1999) ¹⁶			[(2001)] ¹⁷ , n.p.			
Velká Británie	n.p.	n.p.	(2000) ¹⁸	2004	2002		
Česko	(2001) ¹⁹	1999/2001 ²⁰					

Zdroj: K. Waaldijk, 2003

Použité symboly:

1993=rok, v němž zákon vstoupil v platnost

(1993)=zákon má omezenou platnost nebo je formulován pouze implicitně

[1993]= zákon se nevztahuje na celou část území země

n.p. =zákon ještě není v platnosti nebo je v procesu přípravy

Vysvětlivky k tabulce V

- ¹ Belgická legislativa otevřela možnost uzavírat manželství i pro páry stejného pohlaví od června 2003 (schváleno v lednu 2003).
- ² Pozůstalému partnerovi náleží placení dědické daně ve stejné výši jako vdovci či vdově (zákon z roku 1986, zákon o registrovaném partnerství z roku 1989).
- ³ Mezi pojmy o zákazu diskriminace na základě zvyků, chování, pravidel morálky a způsobů jednání shrnutých pojmem "*moeurs*" byl v roce 2002 zařazen do trestního (1985) a pracovního řádu (1986) i pojem sexuální orientace.
- ⁴ Diskriminující výpověď z důvodu sexuální orientace se stala nezákonnou v roce 1993, jiné zaměstnanecké diskriminující chování v roce 1998 a diskriminace v přístupu ke vzdělání, bydlení, zboží a službám v roce 2000.
- ⁵ Zákon o domácím násilí z roku 1995.
- ⁶ V roce 2000 schválil islandský parlament dodatek k zákonu o registrovaném partnerství, jenž umožňuje osobě v registrovaném partnerství adoptovat dítě partnera stejného pohlaví.
- ⁷ V roce 1995 Ústavní soud rozhodl, že sexuální orientace je zahrnuta v pojmu „jiné okolnosti“ v oddílech týkajících se zákazu diskriminace. Protidiskriminační opatření jsou zmiňována v zákonu o veřejném zdraví z roku 1997, jenž explicitně zmiňuje sexuální orientaci.
- ⁸ Protidiskriminační ustanovení specificky se vztahující k sexuální orientaci byla zařazena do ústav tří spolkových zemí: Brandenbursko (1992), Turínsko (1993) a Berlín (1995). Ve formě právního nařízení se uplatňuje pouze v Sasku-Anhalt (1998).
- ⁹ Zákaz diskriminace v nizozemské ústavě je uveden s platností od 1983 v článku 1., pojem „za každých okolností“ byl přidán s explicitním záměrem zavedení diskriminace na základě homosexuální orientace. V roce 1992 „hetero-“, či „homosexuální orientace“ byla rovněž vložena do několika protidiskriminačních ustanovení trestního zákona. V roce 1994 vešel v platnost zákon o rovném jednání, jenž upravuje jak hetero-, tak homosexuální orientaci.
- ¹⁰ Neregistrované partnerské soužití (společně pro páry stejné i opačné orientace) bylo uznáno poprvé v nizozemské legislativě v roce 1979 (s ohledem na nájemní práva), posléze v roce 1980 (za účelem definice darovací daně pozůstalé osoby a bydlení ve společné domácnosti). Do dnešní doby prošla legislativa mnoha změnami, práva registrovaných partnerů jsou uznána v mnoha oblastech včetně práva sociálního zabezpečení, platby daní, udělování občanství a rodičovské odpovědnosti.
- ¹¹ Sexuální orientace byla poprvé zahrnuta mezi protidiskriminační klauzule v doprovodné vyhlášce pro policejní síly (1993). První zákon, jenž zařadil tento výraz do legislativy, byl zákon o ochraně mládeže ve městě Vídň (2002).
- ¹² Několik aspektů tohoto partnerství zahrnuje trestní právo včetně práva odmítnout svědčit proti partnerovi před trestním soudem.
- ¹³ Zákon o venkovském bydlení 1994.
- ¹⁴ Legislativa v oblasti registrovaného partnerství byla do současnosti začleněna pouze v několika regionech: Katalánsko (1998), Aragonsko (1999), Navarra (2000), Valencie (2001), Baleárské ostrovy (2002), Sature (2002), Madrid (2002).
- ¹⁵ Prováděcí předpisy o společné adopci nesezdaných partnerů stejného i opačného pohlaví byly zablokovány neschválením návrhu ústavní mocí v kraji Navarra (v rozporu s vládou).
- ¹⁶ Od roku 1999 se ve švýcarské ústavě pojem "způsob života" zahrnuje protidiskriminační klauzuli, jež rovněž pokrývá sexuální orientaci.
- ¹⁷ Ženevský region přijal právo na registraci partnerství s limitovanou působností v roce 2001, region Curychu v roce 2002. Národní legislativa zavádějící registrované partnerství je ve fázi přípravy.
- ¹⁸ V roce 1997 vláda zavedla „oprávnění vně imigračních pravidel“, jež umožňují partnerům v dlouhodobém nesezdaném soužití (pokud nemohou uzavřít manželství např. z důvodu stejného pohlaví) žádat o svolení ke vstupu/pobytu ve Velké Británii. V roce 2000 toto oprávnění bylo implementováno mezi imigrační pravidla. První parlamentní zákon, jenž pojednával o pojmu partnerství stejného pohlaví, byl uzákoněn v roce 2000 skotským parlamentem. V roce 1999 a 2002 byly některé zákony staršího znění nově interpretovány tak, aby pokrývaly rovněž partnery stejného pohlaví, kteří žijí v nesezdaném soužití. V roce 2004 se připravuje schválení zákona o registrovaném partnerství s platností pro celou Velkou Británii.
- ¹⁹ Přestupkové právo upravené v roce 2001.
- ²⁰ Zákon o zaměstnanosti dle úprav z roku 1999, dále upravená verze Pracovního řádu z roku 2000; Zákon o armádě upraven v roce 2001.

Tabulka VI Porodné v evropských zemích v EUR (€) podle stavu k 1.1.2002

stát	je zavedeno při		podmínky nároku			výše	% průměrného měsíčního platu**	pozn., další podmínky
	narození	adopci*	pořadí dítěte	příjem rodiny	délka pojištění/ekonomické aktivity v předchozím období			
Belgie	ano	ano	ne	ne	ne	964,40 € pro první, 725,60 € druhé a další dítě	37,1	včetně případů narození mrtvého dítěte, potratů po 180 dnech těhotenství; u vícečetného porodu stejná výše na každé dítě jako u prvního dítěte
Dánsko	ano	ano	pouze u vícečetného porodu/adopci	ne	ne	864 € ročně do 7. narozenin dítěte	25,3	
Česko	ano	ne	ne	ne	ne	8 450 CZK (256 €)	49,2	u jednoho dítěte 5ti násobek životního minima dítěte, u dvojčat 6ti násobek, u trojčat 10ti násobek
Finsko	ano	ano	ne	ne	ne	140 €	6,0	těhotenství delší než 154 dní, lékařské prohlídky; možnost balíčku - výbavičky jako alternativa finanční podoby porodného
Francie	ano	ano	ne	ano	ne	157,09 € měsíčně od 5. měsíce těhotenství do 3. narozenin dítěte; adopce max. 21 týdnů	8,6	lékařské prohlídky; pokud předchozí dítě mladší 3 let, je porodné u narozeného dítěte vypláceno pouze do konce 3. měsíce
Irsko	ano	-	pouze u vícečetného porodu	ne	ne	635 € při narození, při 4. a 12. narozeninách	30,1	
Itálie	ano	ano	ne pro děti narozené po 1.7.2000, předtím od třetího dítěte	ne	ano (viz pozn.)	1 549,37 €	86,6	nárok na porodné mají ženy pobírající mateřský příspěvek, tj. ženy (partnerky pojištěnce) odvádějící sociální pojištění; ženy v domácnosti mají nárok na jednu polovinu uvedené částky; pokud žena pobírá jiné sociální dávky, porodné se o jejich výši snižuje; žádost je třeba podat do 6 měsíců od porodu
Lucembursko	ano	-	ne	ne	ne	1 576,47 €	60,3	lékařské prohlídky matky i dítěte, na jejich základě je porodné vypláceno po třech částech: před, při a po porodu (do 8 týdnů u matky, 6 prohlídek dítěte do jeho 2. narozenin)
Maďarsko	ano	-	ne	ne	ne	126,14 €	34,2	prenatální lékařské prohlídky; existuje rovněž možnost snížit daň z příjmu od 4. měsíce těhotenství
Německo	ano	-	ne	ne	ano (viz pozn.)	77 €	2,8	porodné náleží pouze pojištěné ženě/partnerce/dceři pojištěnce, která nemá nárok na příspěvek v mateřství (pojištěné ženy po dobu minimálně 12 týdnů v období od 10. do 4. měsíce před porodem)
Norsko	ano	ano	ne	ne	pouze ženy ekonomicky neaktivní, které nemají nárok na rodičovský příspěvek	4 011 €	132,3	ekonomicky neaktivní ženy bez nároku na rodičovský příspěvek
Polsko	ano	-	ne	ano	ano (viz pozn.)	195 PLN (cca 57 €)	9,2	porodné náleží pojištěným ženám/partnerkám pojištěnce
Nizozemsko	ne	ne	x	x	x	x	x	x

stát	je zavedeno při		podmínky nároku			výše	% průměrného měsíčního platu**	pozn., další podmínky
	narození	adopci*	pořadí dítěte	příjem rodiny	délka pojištění/ekonomické aktivity v předchozím období			
Portugalsko	ne	ne	x	x	x	x	x	x
Rakousko	ne	ne	x	x	x	x	x	x
Řecko	ano	-	ne	ne	ano (50 dní)	659 €	68,3	definováno jako proplacení nákladů spojených s porodem, výše rovna 30ti násobku denní minimální mzdy
Slovensko	ano	ne	ne	ne	ne	3 110 SK (cca 72 €)	24,3	výše porodného na jedno dítě je rovno 2,3 násobku životního minima dítěte mladšího 6 let; u porodu 3 a více dětí náleží každému dítěti, které se dožije 28 dní, porodné ve výši 1,5 standardního porodného (3,45násobek životního minima)
Slovinsko	ano	ne	ne	ne	ne	53 500 SIT (cca 233 €)	141***	možnost balíčku - výbavičky jako alternativa finanční podoby porodného
Španělsko	ano	ne	ano	ano	ne	451€; u dvojčat 4násobek min. mzdy (442 € měsíčně), u trojčat 8násobek, u čtyřčat 12násobek	33,4	porodné náleží pouze od třetího dítěte nebo v případě vícečetného porodu; rodina nesmí mít příjem vyšší než 7 955 € ročně; u vícečetného porodu není příjem testován
Švédsko	ne	ne	x	x	x	x	x	x
Velká Británie	ano	ano	ne	ano	ne	479 €	29,2	rodina musí mít měsíční příjem nižší než 792 €; je nutné předložit potvrzení o zaškolení o prenatální a postnatální péči

Zdroj: MISSOC, http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc

* brány v úvahu ty případy, kdy je princip porodného uplatněn i na adopci, netýká se zvláštních příspěvků pro pěstounskou péči; - údaj nezjištěn

** průměrný měsíční plat pracovníka v průmyslu podle Taxing Wages, Taxing Families, OECD, 2002

*** procento minimálního příjmu

Tabulka VII Formy podpory v mateřství a otcovství k 1.1.2002

země a typ pojištění (P)	délka nároku na dávky v týdnech	podíl denního vyměř. základu	horní limit započítat. příjmu či dávky	odvod na pojištění celkem či OSVČ (A)	odvod na pojištění zaměstnancem	existence ročního minima příjmu	peněžitá pomoc v otcovství ve dnech
Belgie nemocenské P	15t (17) ¹	82 %	A	část 37,94%	část 13,07 %	N	10d
Česko nemocenské P	28t (37)	69 %	A ²	4,4 % A	1,1 %	N	N
Dánsko placené z daní	18t ³	100 %	A	0 %	0 %	N	14d
Finsko nemocenské P	18t	70 %, závisí na mzdě ⁴	N	3,1 %-4,35 %	1,5 %	A	18d
Francie sociální P	16t, 24t (34, 46)	konkrétní částka ⁵	A	část 13,55%	část 0,75 %	A	3d +11d
Irsko sociální P, státní subvence	18t	70 %	A	část z 12,5 % až 16 % (3 %) ⁶	4 %	N	N
Itálie sociální P	22t	80 %	N	2,88 %	0 %	N	N
Lucembursko nemocenské P	16t (20) ⁷	100 %	A ⁸	4,7 %, 0,24 % ⁹	2,35%, 0,12 % ⁹	N	N
Maďarsko sociální P	24t	70 %	A	část 14 %	3 %	N	N
Německo nemocenské P	14t (18)	100 %	A	14%	7 %	A	N
Nizozemsko nemocenské P	16t	100 %	A	část 8,65 % A ¹⁰	5,80 %	N	2d
Norsko nemocenské P	9t+39t nebo 9t+29t	80 % nebo 100 %	A	část 21,9 % A (10,7%)	7,8 %	N	28d ¹¹
Polsko nemocenské P	16t, 18t (26)	100 %	N	2,45 %	2,45 %	N	2d ¹²
Portugalsko sociální P	17t	100 %	N	část z 34,25 %	část z 11 %	N	5d
Rakousko nemocenské P	16t	100 %	N	7,60 % ¹³	3,95 %	N	N
Slovensko nemocenské P	28t (37)	90%	A	4,8 % A	1,4 %	N	N
Slovinsko rodičovské P	15t ¹⁴	100 %	N	0,2 % A	0,1 %	N	15d
Španělsko sociální P	16t (18)	100 %	A	část 28,3 %	část 4,7 %	N	2d+70d ¹⁵
Švédsko rodičovské P	7t+ 60t	80 %	N	2,20 % A	0 %	N	10d +60d ¹⁶
Velká Británie všeobecné národ. P ¹⁷	26t	90 %	A (20t) ¹⁷	8 %	0 %	A	14d
Doporučení ILO mezinárodní organizace práce	12t; 14t	67 %	-	-	-	-	-

Zdroj: Matějková, Palonciová, 2003; MISSOC, http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc

Zkratky: t - týdnů; délka mateřské dovolené přepočtena u některých zemí z údajů v měsících (děleno počtem dnů a násobeno týdny) či dnech za dobu společně před i po porodu,

d - dnů; délka otcovské dovolené, nárok vzniká většinou až po porodu,

A - ano; ve sloupci „odvod na pojištění celkem či OSVČ (A)“ je uvedena výše odvodů pojistného společně zaměstnance a zaměstnavatele, A vyjadřuje existenci pojištění OSVČ a % podíl pojistného.

Poznámky: Údaje v závorkách ve sloupci „délky nároku na dávky v týdnech“ znamenají prodloužení placené dovolené z důvodu vícenásobného porodu či postižení dítěte, případně vyjadřují délku mat. dovolené pro samoživitelky.

1 - Žena má nárok na 82 % započitatelné mzdy po dobu prvních 30 dnů. Posléze 75 % maxima denní mzdy, resp. fixní dávku do konce 15. týdne. Existuje možnost prodloužení mateřské dovolené, ale příspěvek dosahuje pouze 60 % maxima denní mzdy. Státní zaměstnanci mají v průběhu 15 týdnů nárok na 100 % mzdy, OSVČ na fixní dávku nemocenské pouze po dobu 3 týdnů (Belgie).

2 - Po překročení limitu započitatelného příjmu se započítává fixní částka plus 60 % rozdílu denního započitatelného příjmu (Česko).

3 - Dva týdny mateřské dovolené po porodu jsou pro pracující ženy povinné. Od 3. týdne může žena nastoupit na částečný úvazek, příspěvek v mateřství se proporcionalně snižuje. Příspěvek vyplácí namísto zaměstnavatelů obce formou transferů ze státního rozpočtu, nikoliv z pojištění (Dánsko).

4 - Denní částka závisí na předchozím ročním příjmu: do 979 €: dávka závisí na výši mzdy, vyplácena od 60. dne mateřské dovolené; od 980 € do 25 515 €: 70 % z 1/300 příjmu; od 25 516 do 39 256 €: 59,94 € plus 40 % z 1/300 mzdy přesahující 25 515 €; příjmy nad 39 256 €: 77,86 € plus 25 % z 1/300 příjmů přesahujících 39 256 € (Finsko)

5 - Podle kolektivních smluv může být vyplácena ženě plná čistá mzda, přičemž ze sociálního pojištění je vyplácena pouze fixní částka v rozmezí minima a maxima denně. Zbývající rozdíl do výše čisté mzdy může dorovnat zaměstnavatel. U OSVČ je tato fixní částka vyplácena pouze po dobu 60 dnů. Délka placené mateřské dovolené je odstupňována podle pořadí narozených dětí. U prvních a druhých dětí v pořadí je délka dovolené stanovena na 16 týdnů, od třetího se nárok zvyšuje na 26 týdnů. V případě porodu dvojčet trvá placená dovolená 34 týdnů, u trojčet až 46 týdnů. Odstupňování délky mateřské dovolené je zajímavým motivačním nástrojem pro vyšší počet dětí (Francie).

6 - OSVČ: 3 % mzdy bez stanovení maxima, zaměstnanec 4 % mzdy, prvních 127 € týdně není do výpočtu započítáno, pokud příjem nepřesáhne 287 € týdně, zaměstnanec neplatí nic, zaměstnavatel: 8,5 % z příjmu do 356 € týdně, 12 % z příjmu vyššího bez stanovení maxima (Irsko)

7 - 20 týdnů mateřské dovolené, pokud matka kojí, v případě předčasného porodu, u vícečetného porodu (Lucembursko)

8 - Nepojištěným ženám vyplácena dávka ve výši 175,83 € týdně (Lucembursko).

9 - Bílé límečky v soukromém sektoru platí celkem pouze 0,24 % nemocenského pojištění, neboť zaměstnavatel vyplácí dávky v nemoci po dobu prvního měsíce, kdy nemoc propukla, a po dobu dalších 3 měsíců. Poté jsou těmto zaměstnancům podobně jako ostatním vypláceny dávky v nemoci z nemocenského pojištění (Lucembursko).

10 - Procentní sazba za účelem platby příspěvků nemocenského pojištění (jež je součástí pojištění v nezaměstnanosti) hrazená společně zaměstnancem i zaměstnavatelem (8,65 %, výše se může měnit v závislosti na odvětví průmyslu) dosahuje podobnou úroveň jako sazba odvodu na pojistné pro osobu samostatně výdělečně činnou (8,80 %). Příspěvky v mateřství jsou OSVČ hrazeny nikoliv ze zaměstnaneckých nemocenských fondů, ale z fondů invalidity (Nizozemsko).

11 - Rodiče si mohou rozdělit rodičovskou dovolenou libovolně, existují však tři pravidla: matce náleží 3 týdny dovolené před porodem; pokud ji nevyčerpá, po porodu ztrácí na tuto dobu nárok; podobně je matce určeno 6 týdnů po porodu. Výhradní 4 týdny otcovské placené dovolené mohou být čerpány až po 6, resp. 9 týdnech výhradní dovolené matky. Výše rodičovského příspěvku se snižuje proporcionalně s velikostí pracovního úvazku rodičů. Placenou mateřsko - rodičovskou dovolenou mohou čerpat oba rodiče jako alternativu mezi nižším počtem týdnů placené dovolené s vyšším podílem denního vyměřovacího základu mzdy nebo vyšším počtem týdnů s nižší procentním podílem denní mzdy (Norsko).

12 - U příležitosti narození dítěte má otec nárok na 2 dny placené dovolené. Peněžitou pomoc v mateřství může čerpat i otec, ačkoliv matka musí zůstat doma s dítětem minimálně 14 týdnů po porodu. U prvního dítěte činí placená mateřská dovolená 16 týdnů, u každého dalšího 18 týdnů. Prodloužení placené dovolené o 10 týdnů bylo zrušeno (Polsko).

13 - Nemocenské pojištění manuálních pracovníků: 7,6 %, bílých límečků: 6,9 % (3,4 % + 3,5 %), osoby s volnou pracovní smlouvou: 6,5 % (3,25 % + 3,25 %), další pojištění pro závislé osoby: zaměstnanec - 3,4 %. Maximum: 3 270 € měsíčně, OSVČ: 3 815 € (Rakousko).

14 - Pokud se matka z různých důvodů nemůže o novorozence starat sama, na placenou mateřskou dovolenou může nastoupit otec nebo třetí osoba, která pracovala. Otec ve Slovinsku má nárok na 15 dní výlučně otcovské dovolené. Postupně se délka otcovské dovolené bude v roce 2005 prodlužovat na 90 dní (2004 to bude 45 dní), které lze čerpat do 8 let věku dítěte. Během 75 dnů bude otec dostávat sociální dávky vztahované k sociálnímu minimu (Slovinsko).

15 - Pokud oba rodiče pracují, mohou si část mateřské dovolené (10 týdnů) rozdělit mezi sebe. Práce na částečný úvazek není zakázána. Otec může 10 týdnů čerpat současně s matkou, kromě toho vzniká otci nárok na 2 dny dovolené kolem porodu. Úhradu mzdy proplácí zaměstnavatel. Mzda je hrazena ze 100 % vyměřovacího základu a ze 75 % v případě rizikového těhotenství před porodem (Španělsko).

16 - Nárok na mateřskou dovolenou po dobu 50 dnů před porodem má pouze těhotná žena neschopná vykonávat práci. Posléze kterémukoliv z rodičů vzniká nárok na 480 dnů placené rodičovské dovolené, v případě vícenásobného porodu se její délka prodlužuje o 180 dnů za každé dítě. Rodiče mají nárok na 390 dnů pobírání příspěvku ve výši 80 % příjmu a dalších 90 dnů nárok na univerzální plošnou dávku. Období 60 dnů je vyhrazeno k péči o dítě každému z rodičů, je to tzv. „období výměny táty za mámu“ (Švédsko).

17 - K 1.6.2003. Výše příspěvku odpovídá 90 % průměrné mzdy po dobu 6 týdnů, dále v průběhu 20 týdnů alternativně mezi konkrétní dávkou nebo 90 % průměrné týdenní mzdy podle toho, která částka je nižší (Velká Británie).

T a b u l k a VIII Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek, částky v EUR (€) k 1.1.2002

stát	Belgie	Dánsko	Česko *	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Lucembursko	Maďarsko	Německo	Norsko
povinnosti vzhledem k zaměstnavateli	písemná žádost 3 měsíce před nástupem na dovolenou/ přerušení kariéry obsahující způsob čerpání dovolené	povinnost oznámit nástup na dovolenou alespoň 4 týdny před nástupem	-	písemná žádost 2 měsíce před nástupem na dovolenou	pracovní poměr alespoň 1 rok u daného zaměstnavatele, oznámit nástup na rodičovskou dovolenou 1 měsíc předem, pokud ji předchází dovolená mateřská; 2 měsíce v opačném případě	1 rok nepřetržitého prac. poměru, v opačných případech (alespoň 3 měsíce) týden za každý odpracovaný měsíc; písemné oznámení zaměstnavateli 6 týdnů předem, 4 týdny před nástupem oznámit datum nástupu, délku a způsob čerpání dovolené	písemné oznámení min. 15 dní předem	trvání pracovního poměru nejméně 1 rok u stejného zaměstnavatele, podmínka minimálního počtu 20 hodin odpracovaných týdně; písemné oznámení rod. dovolené 4 měsíce před nástupem	-	oznámit zaměstnavateli nástup na rod. dovolenou 4 týdny předem	-
délka rodičovské dovolené	6 měsíců + až 72 měsíců přerušení kariéry (možnost vybrat postupně)	10 týdnů + 52 týdnů (povinnost vybrat vcelku)	3 roky (možnost vybrat po částech do 3 let věku dítěte)	158 po sobě jdoucích pracovních dní (včetně soboty) po skončení mateřské dovolené + další dovolená pro rodiče dítěte mladšího 3 let	standardní délka 1 rok, obnovitelná 2krát (celkem 3 roky); platí při adopci dítěte mladšího 1 - 3 roky, u staršího dítěte - 1 rok; zdravotně postižené dítě - 4 roky	14 týdnů (povinnost vybrat vcelku, možná dohoda se zaměstnavatelem)	10 měsíců, pokud ji čerpají oba rodiče-každý max. 6 měsíců; v případě, že otec nastoupí na rodičovskou dovolenou po dobu delší než 3 měsíce, je celková délka dovolené obou rodičů prodloužena o 1 měsíc, tedy na 11 měsíců; možnost čerpat vcelku nebo po částech	6 měsíců (8 u vícečetného porodu); 12 měsíců při zkráceném úvazku; povinnost čerpat vcelku	3 roky	3 roky (1 rok může být čerpán až do 8 let dítěte); možnost čerpat vcelku, po částech, v kombinaci s částečným úvazkem (podniky s více než 15 zaměstnanci)	a) 52 týdnů nebo b) 42 týdnů
věk dítěte	4 roky; 8 let u zdravotně postižených, adopce	8 let	3 roky	3 roky	3 roky	5 let	8 let; do 3 let od adopce u dětí ve věku 6-12 let	5 let	3 roky; 10 let u zdravotně postižených	8 let	1 rok
nezávislé právo otce	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano
možnost společné péče rodičů	ano	ne (10 týdnů); jinak ano	ano (nárok na rod. příspěvek má však pouze jeden z rodičů)	ano	ano; rodiče mohou být na rod. dovolené společně, péči o dítě si však v průběhu dne nebo týdne musí rozdělit tak, aby o něj nepečovali současně; společná celodenní péče tak není možná	ano	ano	ano, ale oba musí zároveň pracovat, tj. rodičovská dovolená na plný úvazek nesmí být čerpána současně oběma rodiči	ne	ano	ano
možnost střídavé péče rodičů	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano	ano

stát	Belgie	Dánsko	Česko*	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Lucembursko	Maďarsko	Německo	Norsko
ochrana proti propuštění; právo návratu	ano; ano, jinak nárok na 6-ti měsíční náhradu platu	ano; bez právního ustanovení	ano; ano	ano; ano	ano; ano, pokud se změnily pracovní a technické postupy, právo na zaškolení	ano; ano	ano;ano	ano; ano	ano; ano	rozhodnutí o propuštění podléhá svolení státních orgánů bezpečnosti práce, propuštění z důvodu rod. dovolené je protiprávní, propuštění po dovolené podléhá 3 měsíční výpověď. lhůt; ano	ano; ano
možnost současného zkráceného pracovního úvazku	ano při nižším rod. příspěvku	ano při snížení rod. příspěvku	ne, je možný přivýdělek, ale podmínka celodenní péče o dítě	ano; při standardní rod. dovolené je snížen rod. příspěvek, další dovolená péče o dítě do 3 let se prodlužuje až do 6 let; zaměstnanec musí pracovat u daného zaměstnavatele po dobu 1 roku v uplynulých 2 letech;	ano, rodičovský příspěvek se pak snižuje	možnost vyčerpat dovolenou formou zkráceného úvazku po dohodě se zaměstnavatelem	(ne)	ano, délka rod. dovolené se tak prodlužuje na 12 měsíců	ne (ano u příspěvku za péči o dítě – viz. níže b.))	ano, pro nárok na rod. příspěvek max. 30 hodin týdně	ano, rod. dovolená se prodlužuje na max. 2 roky, příspěvek se snižuje
vztah k důchodu	doba rodičovské dovolené se započítává jako doba služby, účast na soc. zabezpečení je však přerušena	doba rodičovské dovolené se započítává jako doba služby, nebere se však v úvahu při výpočtu výše důchodu	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím	rodičovská dovolená se započítává pro účely roční dovolené a jako pojistná doba při výpočtu důchodu	považuje se za dobu pojištěnou	zaměstnanec na rod. dovolené je zproštěn povinnosti platit příspěvky, doba se započítává jako doba zaměstnání pro nároky na sociální zabezpečení	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím a je považována za etapu účasti na sociálním zabezpečení	rod. dovolená se započítává při určování nároků na starobní důchod	rod. dovolená se započítává pro účely nemocenského a důchodového pojištění,	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím
rodičovský příspěvek	ano	ano	ano	ano při standardní rod. dovolené, při dovolené péče o dítě do 3 let vyplácena dávka pouze při současné práci na zkrácený úvazek, jinak dovolená neplacená	ano, ale až od 2. dítěte	ne	ano	ano	ano	ano, nárok testován příjmem rodiny	ano
délka pobírání rodičovského příspěvku	rod. dovolená	rod. dovolená	4 roky, nebo 7 let, je-li dítě dlouhodobě zdravotně postižené	pouze po dobu vlastní rod. dovolené, tj. 158 dní; u dvojčat atd. doba prodloužena o 60 dní za každé dítě; při adopci dítěte mladšího 7 let;	rod. dovolená	x	rod. dovolená vybraná do 3 let věku dítěte	rod. dovolená	a) 2 roky (podmínka 180 dní pojištění v uplynulých 2 letech); b) jinak příspěvek za péči o dítě - 3 roky	2 roky nebo 1 rok	rod. dovolená

stát	Belgie	Dánsko	Česko*	Finsko	Francie	Irsko	Itálie	Lucembursko	Maďarsko	Německo	Norsko
výše	pouze 3 měsíce ze 6: stejná výše: 432 € měsíčně; při přerušení kariéry 261 €	60 % podpory v nezaměstnanosti (max. 406 € týdně)	2 552 Kč (80 €), pokud je rodičem nezaopatřeného dítěte (student) starší 15 let - 2695 Kč (85 €)	70 % vyměšovacího základu, min. 11,45 € denně (2003); u částečné dovolené péče o děti je vypláceno 63,07 € měsíčně	487,30 €	x	30 % mzdy rodiče u dovolené do 3 let věku dítěte; později neplacená s výjimkou nízkopříjmových rodin	1611,1 €, 1/2 při částečném pracovním úvazku	a) 70 % průměrné mzdy, max. 2-násobek min. mzdy; b) min důchod (20 100 HUF, 85 €)	307 € nebo 460 €	a) 80 % předchozí mzdy nebo b) 100 % (s maximem)
placen	Národním úřadem práce z pojištění a daní	z daní	ze státního rozpočtu	standardní rod. dovolená placena z pojištění a státních dotací; podmínkou je doba pojištění min. 180 dní	ze sociálního pojištění a daní	x	pojištěným rodičům/partnerům pojištěnce ze zdrav. pojištění placeného zaměstnavatelem	z daní	z pojištění, daní	zaměstnavatelem	pojištění (nárok podmíněn pojištěním po 6 měsících v posledních 10 měsících před narozením dítěte)
% průměr. měsíchn. platu*	16,6	28,5	14,9	x	26,7	x	x	61,6	a) x, b) 22,8	11,1	x
příspěvek zdaněn	ne	ano	ne	ano	ne	x	ano	ne	ano	ne	ano
další rodinná dovolená	10 až 30 dní neplacené dovolené	10 dní neplaceného volna	bez náhrady mzdy volno z důvodu ošetřování člena rodiny (nemocenské pojištění po dobu max. 9 dnů) nebo péče o dítě do 10 let, které nemůže být v péči instituce, v jejíž péči dítě jinak je; max. 1 den placeného volna na doprovod dítěte na lékařské vyšetření	krátkodobé neplacené volno; na péči o nemocné dítě mladší 10 let max. 4 dny, podle kolektivních smluv mohou být proplaceny	v případě běžné nemoci 3-5 dní neplaceného volna podle věku dítěte; až 1 rok v případě vážné nemoci dítěte-nárok na zvláštní soc. dávky	placené 3 dny za rok nebo 5 dní za 3 roky	v případě nemoci dítěte mladšího 3 let-časově neomezená neplacená dovolená, u dětí do 8 let pak 5 prac. dní ročně	2 dny na každé dítě do 15 let v případě nemoci, během volna platí ustanovení o sociálním zabezpečení a ochraně zaměstnance proti propuštění; dávka ve výši nemocenské-100 % mzdy	2 dny ročně s 1 dítětem, 4 se dvěma, 7 dní se třemi a více; nemocenská dovolená rodičů v případě nemoci dítěte ve věku 1 až 3 let 84 dní, 3-6 let 42 dní, 6-12 let 14 dní	10 dnů volna na rodiče a dítě (20 u samoživitele), proplácí zaměstnavatel nebo veřejné zdravotní pojištění	10 dní ročně v případě nemocného dítěte do 12 let (15 u dvou dětí; 20, resp. 30 u samoživitelů)
poznámky	tzv. přerušit kariéru je možné pouze se souhlasem zaměstnavatele	s dovolenou v délce až 52 týdnů musí dát souhlas zaměstnavatel		při využití rodičovské dovolené oběma rodiči musí každý z nich vyčerpat min. 2 týdny, u další dovolené 1 měsíc	podmínkou rodičovského příspěvku je ekonomická aktivita alespoň 2 roky v uplynulých 5 letech (včetně mateřské dovolené, období pobírání dávek v nezaměstnanosti)		rodičovská dovolená alespoň jednoho rodiče musí navazovat na mateřskou dovolenou	nejčastějším modelem pro pojištěné je nejprve pobírat příspěvek a) do 2 let dítěte, ve 3. roce rod. dovolené pak přejít na příspěvek b); zvláštní typ příspěvku pro rodiny se 3 a více dětmi	mateřská a rodičovská dovolená není striktně oddělena; nárok na další rok neplacené dovolené		

Tabulka VIII Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek (pokr.)

stát	Polsko	Nizozemsko	Portugalsko	Rakousko**	Řecko	Slovensko	Slovinsko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie
povinnosti vzhledem k zaměstnavateli	-	pisemné oznámení 2 měsíce předem; 1 rok pracovního poměru	oznámít zaměstnavateli nástup na rod. dovolenou 10 dnů předem; u zvláštní dovolené 30 dnů	absolvování 10 zdravotních prohlídek do 18. měsíce po porodu, jinak od 21. měsíce náleží pouze poloviční příspěvek	v soukromém sektoru práce u stejného zaměstnavatele po dobu min. 1 roku, podmínka práce 1 roku i před dovolenou na další děti, druhý rodič musí pracovat mimo domov	-	-	žádné	pisemné oznámení min. 2 měsíce předem	ohlašovací povinnost 21 dnů předem
délka rodičovské dovolené	3 roky	6 měsíců (po dobu části pracovní doby, max. ve třech obdobích po min. 1 měsíci) + 13 týdnů (celá pracovní doba, zaměstnavatel může odmítnout)	3 měsíce (celá pracovní doba); 6 měsíců (poloviční pracovní doba)	30 měsíců od narození dítěte nebo 36 měsíců, vystřídají-li se rodiče v péči o dítě; čerpá-li matka 8 týdnů po porodu příspěvek v mateřství, období se zkracuje na 28 měsíců.	3,5 měsíce; 2 roky ve státní službě (po dobu celé nebo části prac. doby, vcelku nebo po částech)	3 roky; 6 let zdravotně postižené	260 dní	3 roky	18 měsíců	480 dní
věk dítěte	4 roky	8 let	6 let	2,5 roku pro jednoho rodiče	3,5 roku; 6 let ve státní službě, 12 let u samoživitelů v soukromoprávním prac. poměru	3 roky; 6 let zdravotně postižené	8 let (rod. dovolená navazuje na mat dovolenou o délce 105 dní, odložit lze max. 75 dní dovolené)	3 roky; 6 roky u souběžného či částečného úvazku	1,5 roku; 8 let u souběžného či částečného úvazku	5 let
nezávislé právo otce	ano	ano	ano	ano	ano, ale u dovolené po celou dobu pracovní doby je právo přenosné	ano	ano	ano	ano, každému z rodičů je pevně určeno 60 dní, zbytek dovolené si dle vůle mohou rozdělit	ano
možnost společné péče rodičů	max. 3 měsíce	ne	?	ne		ano, příspěvek je však druhým rodičem pobírán pouze ve výši 1200 SKK (29 €) po dobu 1 měsíce do 3 měsíců věku dítěte	?	ano	ano	?
možnost střídavé péče rodičů	ano	ano	ano	ano, max. 2 prostrídání a min. délka období péče jednoho z rodičů 3 měsíce		ano	ano	ano	ano	?

stát	Polsko	Nizozemsko	Portugalsko	Rakousko**	Řecko	Slovensko	Slovinsko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie
ochrana proti propuštění; právo návratu	ano; ano	ano; právo není automatické, nesmí však být změněna individuální pracovní smlouva z důvodu rod. dovolené	ano; ano	ano, ano	ano; ano	ano; ano	ano; ano	ano; po 1. roce rod.dov. právo návratu na stejné místo, dále pouze na místo srovnatelné; právo na odbornou přípravu po návratu, při zkrácené pracovní době neexistuje právo návratu k původní prac. době	ano; ano pod podmínkou, že rod.dovolená nepřivedla nutnost změn úkolů a výhod pracovního místa	ano; právo návratu na stejné místo u rod. dovolené kratší než 4 týdny, poté právo na podobné místo
rodičovský příspěvek	ano	ne	ano	ano, nárok na příspěvek vzniká pouze za nejmladší dítě	ne	ano	ano	ne	ano	ne
vztah k vztah k důchodu	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím (trvá pracovní poměr)	rodičovská dovolená se zohledňuje při výpočtu nároků spojených se stářím	18 měsíční období pobírání příspěvku se počítá jako období platby příspěvků na důchodové pojištění, zbytek období max.až do 4 roku věku dítěte se počítá jako záloha	není specifikováno; pokud chce být rodič účastník sociálního pojištění, musí ho sám hradit i za zaměstnavatele	rod.dovolená je započítávána do doby služby	rod.dovolená je započítávána do doby služby	rod. dovolená se započítává do délky služby, trvá účast na sociálním zabezpečení	rod. dovolená se započítává do doby služby	nároky nabyté před rod. dovolenou zachovány
délka pobírání příspěvku	2 roky, 3 roky samoživitelé, vícečetný porod	x	rod.dovolená	rod.dovolená	x	rod.dovolená	a) pro pojištěnce po dobu rod.dovolené; b) jinak 365 dní	x	rod. dovolená	x
výše	318,1 PLN (80,41 €) měsíčně, zvýšení o 60 % na 505,8 PLN (127,86 €) u samoživitelů a u tří a vícečetných rodin	x	100 % průměrné denní mzdy (minimálně 50 % min. mzdy)	436 € měsíčně, příspěvek pro osamělého rodiče 182 €, příspěvek za dítě, jež je 3. a každé další v pořadí 36,40 € měsíčně, příspěvek za těžké postižení 7,30 € a za dítěte starší 3 let 7,30 € měsíčně, u vícečetného porodu se výše příspěvku zvyšuje s každým dalším dítětem o 50 %, absolvování 10 zdravotních prohlídek do 18 měsíce po porodu, jinak od 21. měsíce náleží pouze poloviční příspěvek; příspěvek také za adoptované děti	x	3 790 SKK (91 €) měsíčně	a) 100 % mzdy, min. 55 % minimální mzdy, max. 2,5 násobek průměrné mzdy ve Slovinsku; b) 37.450 SIT (163€) měsíčně	x	390 dní: 80 % průměrné mzdy s určitým maximem; 90 dní: 60 SEK denně (6,5 €); nezaměstnaní, lidé s min. příjmy: po dobu 480 dnů 13,5 € denně	x

stát	Polsko	Nizozemsko	Portugalsko	Rakousko**	Řecko	Slovensko	Slovinsko	Španělsko	Švédsko	Velká Británie
úhrada ze zdrojů	státní rozpočet	x	pojištění	fond vyrovnání zatížení rodin, výplata plošně	x	státní rozpočet	a) rodičovské pojištění; b) pro nepojištěné státní rozpočet	x	pouze rodičům, kteří odpracovali 240 dní, placen z rodičovského pojištění	x
% průměr, měsíčního platu*	15,0	x	x	x	x	29,6	a) x; b) 100 % minimální mzdy	x	x	x
příspěvek zdaněn	ne	x	ne	ne	x	ne	ano	x	ano	x
další rodinná dovolená	60 dní u dětí do 8 let s dávkou rovnou 80 % vyměřovacího základu	placené volno bez časového omezení z naléhavých osobních důvodů (narození či úmrtí); při neodkladné péči krátkodobé placené volno v rozsahu max. dvojnásobku normální pracovní doby ročně	30 dnů ročně na bezodkladnou péči o dítě do 10 let (10 dnů u starších dětí); volno po celou dobu hospitalizace dítěte, tato volna většinou neplacená;	pro pojištěné v nemocenském pojištění týden plně placené dovolené pro péči o nemocné dítě, možné prodloužit o další týden u dětí do 12 let z vážných důvodů (samoživitel apod.)	plně placená dovolená: 6 dnů u pracovníků na plný úvazek v případě onemocnění dítěte, 8 dní pro pracovníka se 2 dětmi, 12 se 3 a více dětmi; 4 dny volna k návštěvě školy	nezbytná doba pro ošetřování nemocného člena rodiny (např. dítěte do 10 let), většinou neplacená; při doprovodu člena rodiny k lékaři: max. 7 dní, placená	15 dní placené dovolené (80 % mzdy) za účelem péče o nemocné dítě do 7 let; 7 dní u ostatních rodinných příslušníků	2 dny s povinností ohlásit a odůvodnit předem	60 dní ročně pro péči o nemocné dítě do 12 let věku, vyplácen tzv. přechodný rod. příspěvek ve výši 80 % mzdy; 5 dní pro jiná rodinná důvody	přiměřený rozsah pracovního volna
poznámky	pro nárok na rodičovský příspěvek testován příjem		6ti měsíční dodatková dovolená s možností prodloužení až na 2 roky; právo rodičů dítěte mladšího 12 let pracovat po dobu 2 let na zkrácený úvazek (3 let u 3. a dalšího dítěte); na rod. příspěvek nárok pouze pojištění po dobu min. 6 měsíců	pokud zaměstnaná matka pobírá v průběhu 8 týdnů po porodu příspěvek v mateřství nižší než výše příspěvku pro pečujícího rodiče, rozdíl částek navyšuje příspěvek v mateřství			prodloužení dovolené u rodin s více než 3 dětmi, u vícečetných porodů			

Zdroj: Matějková, Palonciová, 2003; MISSOC, http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc, 2002; Kinderbetreuungsgeld, der kleine Leidfaden. BMSG, www.bmsg.gv.at, 2004. Zpráva Komise o provádění směrnice Rady 96/34/ES ze dne 3. června 1996 o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICE, CEEP a EKOS, MPSV, 20.6.2003.

Poznámka: *V České republice bylo omezení výdělečné činnosti, resp. příjmu z výdělečné činnosti - podmínka nároku na rodičovský příspěvek - s účinností od 1.1.2004 zrušena. Od 1.5. 2004 rodičovský příspěvek náleží rodiči ve výši 1,54násobku částky životního minima na výživu a ostatní základní osobní potřeby rodiče, tj. 3 573 Kč (112 €) měsíčně. Pokud je rodičem nezaopatřené dítě, je to částka 3 773 Kč (119 €).

**V Rakousku se od roku 2002 změnil systém výplaty rodičovského příspěvku. Pro děti narozené v období mezi 1.7.2000 a 31.12.2001 platí i nadále pravidla vyplácení rodičovského příspěvku pod názvem Karenční příspěvek (Karenzgeld) a Příspěvek při práci na částečný úvazek (Teilzeitbeihilfe). Od 1.1.2003 se rodičům vyplácí již tzv. Příspěvek pro pečujícího o dítě, (Kinderbetrunnungsgeld), jehož podmínky vyplácení uvádí tabulka.

Vysvětlivka: Podmínky pro vyplácení rodičovského příspěvku (Karenzgeld) a Příspěvku při práci na částečný úvazek (Teilzeitbeihilfe) v Rakousku: Ochrana proti propuštění z práce a právo na návrat do zaměstnání je pro pečující rodiče garantováno v průběhu 24 měsíců od narození dítěte a následných 4 týdnů. Podmínkou vyplácení rodičovské dávky je odpracování minimálního období 52 týdnů v předchozích 24 měsících. Nesplňuje-li rodič tuto podmínku, vzniká mu nárok na plošně vyplácený Příspěvek pro pečujícího o dítě (Kinderbetreuungsgeld). Délka vyplácení rodičovského příspěvku se z 18 měsíců prodlužuje na 24 měsíců od narození dítěte, čerpá-li poslední půlrok druhý z rodičů. Rodičovský příspěvek je možné čerpat v závislosti na velikosti pracovního úvazku až do 4 let věku dítěte. Při celodenní péči o dítě a plné výši příspěvku může období nároku trvat 2 roky, při částečném pracovním úvazku až 4 roky. Kromě velikosti úvazku je od 13. týdne od narození dítěte výdělečná činnost omezena rovněž příjmovou hranicí. V soukromém sektoru se doby vyplácení liší. Čerpají-li rodiče rodičovský příspěvek při práci na částečný úvazek, délka období vyplácení se o 1 měsíc zkracuje, pokud je rodiči čerpán současně; odloží-li rodiče čerpání 3 měsíční dovolené, čerpání je možné do 7 let věku dítěte. U adopce trvá rodičovská dovolená 30 měsíců, je-li dítě adoptováno ve věku od 18 měsíců do 2 let; je-li adoptováno starší dítě, 6 měsíční období lze čerpat do dovršení 7 let věku dítěte. Doba rodičovské dovolené se započítává jako náhradní doba důchodového pojištění, výše příjmu rodiče se ve stanoveném období nezapočítává.

Tabulka IX Přídatky na děti v EUR (€) podle stavu k 1.1.2002

stát	vyplácen plošně/ limit příjmu/ závislost výše na příjmu	maximální věk dítěte	částka závislá na věku dítěte	částka závislá na pořadí dítěte	výše přídatků úplné rodiny se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let	poznámky
Belgie	ano/x/x	18 let; 21 let u zdravotně postižených; 25 let u studujících	<p>ano: děti narozené po 1.1.1996: -1. pořadí, 6-12 let: 12,40 €; -1. pořadí, 6-12 let (od 1.1.2003): 18,88 € -1. pořadí, 18 let a více /od 1.1.2009): 21,77 €</p> <p>děti narozené mezi 1.1.1991 a 31.12. 1996, které se stávají dítětem 1.pořadí: -věk 6-18 let: 24,73 €; -věk 18 let a více (od 1.1.2009): 26,56 € ostatní děti, včetně handicapovaných: -věk 6-12 let: 24,73 €; -věk 12-18 let (od 1.1.2003): 37,79 € -věk 18 let a více (od 1.1.2009): 48,05 €</p> <p>děti narozené mezi 1.1.1985 a 1.1.1991 -1. pořadí, do 18 let: 24,73 € -1. pořadí, po 18 letech (od 1.1.2003): 26,56 €</p> <p>děti narozené mezi 1.1.1981 a 31.12.1984: -do 18 let: 37,79 €, -po 18 letech: 39,62 €</p> <p>děti narozené před 1.1. 1981: 41,70 € ostatní děti, včetně handicapovaných: -věk 6-12 let: 24,73 €, -věk 12-18 let: 37,79 €, -věk 18 let a více: 48,05 €</p>	<p>ano: 1.dítě: 71,18€, 2.dítě: 131,71 €, 3. a každé další: 196,66 €</p>	252,35 €	-dítě nesmí mít pří- jem vyšší než 423,91 € měsíčně; -zvláštní příplatky nezaměstnaným, dů- chodcům, invalidním rodičům, sirotkům; -v současné době probíhá reforma pří- datků na děti, cílem je snížení přídatků podle věku na jednu polovinu u dětí 1. pořadí
Dánsko	ano/x/x	18 let	<p>ano: -věk do 3 let: 140 € -věk 3-7 let: 127 € -věk 7-18 let: 100 €</p>	ne	200 €	zvýhodněny jsou rodiny samoživitelů, důchodců, studujících rodičů sirotci,
Česko	ne/příjem limitován 3násobkem životního minima/výše dávky také závisí na příjmu: 3 katego- rie - 1.do 1,1násobku životního minima rodiny 2.od 1,1 do 1,8násobku životního minima rodiny 3.od 1,8 - do 3násobku životního minima	15 let (ukončení základní školní docházky), 26 let u dále studujících	<p>ano: v závislosti na životním minimu dítěte (částka pro osobní po- třeby): -věk do 6 let: 1. příjmová kategorie - 16,80 €, 2. příjmová kategorie - 14,70 €, 3. příjmová kategorie - 7,37 € -věk od 6 do 10 let: 1.příjmová kategorie - 18,81 €, 2. příjmová kate- gorie - 16,48 €, 3. příjmová kategorie: 8,24 € -věk od 10 do 15 let: 1.příjmová kategorie - 22,20 €, 2. příjmová kategorie - 19,43 €, 3. příjmová kategorie: 9,73 € -věk od 15 do 26 let: 1.příjmová kategorie - 24,40 €, 2. příjmová kate- gorie - 21,30 €, 3. příjmová kategorie: 10,70 €</p>	ne	maximum 41 €	

stát	vyplácen plošně/ limit příjmu/ závislost výše na příjmu	maximální věk dítěte	částka závislá na věku dítěte	částka závislá na pořadí dítěte	výše přídatků úplné rodiny se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let	poznámky
Finsko	ano/x/x	17 let	ne	ano: -1. pořadí: 90 €, -2. pořadí: 110,50€ -3. pořadí: 131 €, -4. pořadí: 151,50€ -5. pořadí a každé další: 172 €	200,50 €	zvýhodněny jsou neúplné rodiny
Francie	ano/x/x	20 let	ano: -věk 11-16 let: 30,77 €, -věk 16-20 let: 54,70 €	ano: -2 děti: 109,40 € -3 děti: 249,57 € -4 děti: 389,30 € -5 děti: 529,90 € -6 děti: 670,07 € -každé další 140,17 €	109,40 €	-přídatek nenáleží prvnímu dítěti; -dítě nesmí mít příjem přesahující 55 % minimální mzdy
Irsko	ano/x/x	16 let, 19 let v případě zdravot- ního postižení či studia	ne	ano: -1. a 2. pořadí: 117, 6 € -3. a další pořadí: 147,3 €	235,20 €	
Itálie	ne/ vládou každoročně stanovená hranice, 70 % příjmů rodiny musí být tvořeno příjmem ze zaměstnání	18 let, neplatí pro zdravotně posti- žené	ne	ne	250 € (u rodiny s příjmem 2001 nižším než 11 122 €)	-výše přídatků zvýšena v neúplných rodinách a rodinách zdravotně postiže- ných
Lucembursko	ano/x/x	18 let, 27 let u studujících, v případě vážného zdravotního postižení není limit	ano: -věk 6-12 let: 14,65 € -věk 12 a více let : 43,96 €	ano: -1. pořadí: 168,15 € -2 děti: 399,28 € -3 děti: 727,26 € -každé další dítě: 327,85 €	457,89 €	
Maďarsko	ano/x/x	6 let (začátek povinné školní docházky), do 20 let u studujících- přídatek podmíněn účastí dítěte ve vzdělávání; bez limitu věku u postižených dětí	ne	ano: -1 dítě: 15,61 € -2 děti: 19,31 € -3 a více dětí: 24,24 € handicapované dítě: 43,13 €	38,62 €	zvýhodněny jsou neúplné rodiny: -1 dítě: 18,49 € -2 děti: 22,18 € -3 a více dětí: 25,88 € -sirotek, dítě v pěstounské péči: 22,18 €

stát	vyplácen plošně/ limit příjmu/ závislost výše na příjmu	maximální věk dítěte	částka závislá na věku dítěte	částka závislá na pořadí dítěte	výše přídavků úplné rodiny se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let	poznámky
Německo	ano/x/x	18 let, 21 let u nezaměstnaných, 27 let u studujících, u zdravotně posti- žených není limit	ne	ano: -1. až 3. pořadí: 154 € -4. a další: 179 €	308 €	-roční příjem dítěte nemůže překročit 7 188 €
Norsko	ano/x/x	18 let	ano: -věk 1-3 roky: 82 €	ne: každé dítě 121 €	242 €	-zvýhodněny neúplné rodiny; -v severních regionech příplatek 39 € na každé dítě
Nizozemsko	ano/x/x	17 let, při studiu až 24 let	ano: děti narozené po 1.1.1995: -věk do 5 let: 56,29 € -věk 6-11 let: 68,35 € -věk 12-17 let: 80,42 € děti narozené před 1.1. 1995, kterým bylo 6 až 12 let po 1.10.1994: -věk 12-17 let: -1 dítě: 80,42 € -2 děti: 90,84 € -3 děti: 94,31 € -4 děti: 101,95 € -5 dětí: 106,53 € -6 dětí: 109,58 € -věk 6-11 let 85 % uvedených částek	ne od 1995	168 €	-dvojnásobná výše přídavku invalid- nímu dítěti do 16 let, invalidnímu a nezaměstnanému ve věku 16 a 17 let, studentovi v pří- padě vyššího vzdělávání či přípravy na bu- doucí povolání ve věku 18 až 24 let, pokud si nenáro- kuje studentské stipendium
Polsko	ne/252 €/x	16 let, 20 let u studujících, u han- dicapovaných dětí není stanoven limit	ne	ano: -1. a 2. dítě: 11 €, -3. dítě: 13 € -4. a další dítě: 16,50 €	22 €	zdravotně postiženým náleží dvojnásobná výše přídavku
Portugalsko	pouze pro pojištěnce sociálního pojištění/x/ano - 4 kategorie - viz 4. sloupec	16 let, 24 let u studujících, pro- dloužení věku až o 3 roky podle stupně postižení	ano: 1.příjmová kategorie-rodinný příjem je nižší než 1,5-násobek minimální mzdy: -dětí mladší než 1 rok: -1. a 2. pořadí: 87,29 € -3. a další pořadí: 131,03 € -věk 2 roky a více: -1. a 2. pořadí: 26,24 € -3. a další pořadí: 39,36 € 2.příjmová kategorie-rodinný příjem vyšší než 1,5 a nižší než 4- násobek minimální mzdy: -dětí mladší než 1 rok: -1. a 2. pořadí: 76,22 € -3. a další pořadí: 110,53 € -věk 2 roky a více:	ano-viz sloupec 4	1.příjmová kategorie: 52,48 €, 2.příjmová kategorie: 40,90 €, 3.příjmová kategorie: 35,02 €, 4.příjmová kategorie: 30,52 €	

stát	vyplácen plošně/ limit příjmu/ závislost výše na příjmu	maximální věk dítěte	částka závislá na věku dítěte	částka závislá na pořadí dítěte	výše přídatků úplné rodiny se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let	poznámky
Portugalsko			<p>-1. a 2. pořadí: 20,45 € -3. a další pořadí: 29,98 €</p> <p>3. příjmová kategorie-rodinný příjem vyšší než 4 a nižší než 8-násobek minimální mzdy: -děti mladší než 1 rok: -1. a 2. pořadí: 65,19 € -3. a další pořadí: 87,64 € -věk 2 roky a více: -1. a 2. pořadí: 17,51 € -3. a další pořadí: 23,74 €</p> <p>4. příjmová kategorie-rodinný příjem vyšší než 8-násobek minimální mzdy: -děti mladší než 1 rok: -1. a 2. pořadí: 40,35 € -3. a další pořadí: 52,52 € -věk 2 roky a více: -1. a 2. pořadí: 15,41 € -3. a další pořadí: 20,05 €</p>			
Rakousko	ano/x/x	19 let; 26 let u studujících s výjimkou těhotných žen, matek s dětmi, invalidních občanů, osob vykonávajících vojenskou službu; 21 let u nezaměstnaných dětí; u dětí, které nemohou být výdělečně činné z důvodu zdravotního stavu- bez omezení věku	<p>ano: -standardní výše přídatku: 105,40 € na dítě měsíčně -zvýšení přídatku až o 123,60 € na počátku měsíce, kdy dítě dosáhne 10 let -zvýšení přídatku až o 145,40 € na počátku měsíce, kdy dítě dosáhne 19 let</p>	<p>ano: -pokud jsou přídatky vypláceny dvěma dětem, jsou pro každé zvýšeny o 12,80 € měsíčně -u tří dětí představuje zvýšení 25,50 € -u vážně postižených osob představuje příplatek k přídatku 131 € měsíčně -příplatek pro velké rodiny se třemi a více dětmi ve výši 36,40 € na dítě, pokud příjem rodiny nepřekročil v předcházejícím roce 38 720 €</p>	323,60 €	-roční příjem dítěte staršího 18 let nesmí překročit 8 725 €
Řecko	ano: na přídatky mají nárok pouze občané pobírající mzdu a musí být plátcí pojištění po dobu nejméně 50 dní v předchozím roce/x/x	18, let; 22 let u studujících; bez limitu věku, pokud bylo zjištěno vážné zdravotní postižení před 18 rokem věku	ne	<p>ano: -1 dítě: 5,87 €; -2 děti: 18 € -3 děti: 40 € -4 děti: 48 € -každé další: navíc 8,07 €</p>	18 €	

stát	vyplácen plošně/ limit příjmu/ závislost výše na příjmu	maximální věk dítěte	částka závislá na věku dítěte	částka závislá na pořadí dítěte	výše přídavků úplné rodiny se dvěma dětmi ve věku 8 a 12 let	poznámky
Slovensko	ne/příjem testován dvěma limity - 1. do 1,37násobku částky za účelem státní sociální podpory -2. od 1,37 do 2,2násobku částky za účelem státní sociální podpory/ano	15 let, 25 u studujících	ano: -věk do 6 let: maximum: 16 €, minimum: 11 €; -věk 6-15 let: maximum: 20 €, minimum: 14 € - věk 15 let a více: maximum: 21 €, minimum: 15 €	ne	40 €	
Slovinsko	ne/8 příjmových kategorií v závislosti na podílu příjmu na člena rodiny a průměrné mzdy/ano	18 let, 26 let u studujících nebo handicapovaných	ne	ano: maximum: příjem do 15 % průměrné mzdy: 1. dítě - 78 €, 2. dítě - 78 €, 3. a další dítě: 94 €; minimum: příjem 75 až 99 % průměrné mzdy: 1. dítě - 13 €, 2. dítě - 19 €, 3. a další dítě - 24 €	maximum: 156 €	
Španělsko	ano: rodiny zaměstnanců, maximální výše ročních příjmů pro nárok na přídávky: 7954,07€, zvyšuje se o 15 % na každé další dítě	18 let, u handicapovaných dětí bez limitu příjmu	ne: -dětí do 18 let věku nehandicapované: 24,25 € s postižením: 48,47 € -dětí starší 18 let: stupeň postižení od 65 do 75 %: 251 € stupeň postižení vyšší než 75 %: 376,50 €	ne	48,50 €	
Švédsko	ano/x/x	16 let; 20 let u studujících	ne: 102 € na dítě	ano: -příplatek pro třetí dítě: 27 € -příplatek pro čtvrté dítě: 82 € -příplatek pro páté a další: 102 €	204 €	
Velká Británie	ano/x/x	16 let; 19 let u studujících	ne	ano: -1. pořadí: 107 € -ostatní: 72 €	179 €	-dítě musí navštěvovat školu ve věku povinné školní docházky -zvýhodnění 1. dítěte osamělého rodiče

Zdroj: Matějková, Paloncyová, 2003; MISSOC, http://europa.eu.int/comm/employment_social/missoc

Tabulka X Podíl zaměstnaných matek a dětí v zařízeních předškolní péče, odstupňování poplatků a garance nároku na místo ve vybraných zemích, 2000

země	podíl zaměstnaných matek žijících v manželství či nesezdaném soužití v %	podíl zaměstnaných osamělých matek v %	podíl dětí v zařízeních k celkové populaci dětí podle věku v % (celodenně i částečně)		věk nástupu povinné školní docházky (v letech)	garance nároku na místo ve školce (A/N)	poplatky za předškolní péči odstupňované podle	poplatky rodičů jako % podíl celkových nákladů školky	úhrnná plodnost
			0 - 3 let	3 - 6 let					
Belgie ¹	61	68	30	97	6	A	příjmu rodiny	17% / 30 % jesle	1,66
Dánsko ²	84	69	58	83	7	A	výše nákladů	30 %	1,77
Finsko	80	65	48	73	7	A	příjmu a velikosti rodiny	15 %	1,73
Francie ³	68	82	29	99	6	A	příjmu rodiny	-	1,89
Irsko	32	23	2	55	6	A (3-6)	příjmu rodiny	-	1,89
Itálie	41	69	6	95	6	N	příjmu rodiny	-	1,23
Lucembursko	45	73	-	-	6	N	příjmu a velikosti rodiny	-	1,78
Maďarsko ⁴	-	-	9	90	6	A (5)	sociální situace	-	1,32
Německo ⁵	41	40	6 ³	85	6	A (3 - 6)	příjmu rodiny	-	1,36
Nizozemsko ⁶	52	40	8	71	5	A	příjmu rodiny	-	1,72
Norsko ⁷	77	61	-	-	6	N	příjmu rodiny	30 %	1,85
Polsko ⁸	-	-	2	55	6	A	rozsahu péče	-	1,34
Portugalsko	5	50	12	48	6	N	pro 4 a 5leté zdarma	-	1,52
Rakousko	4	58	3	80	6	A	příjmu a velikosti rodiny	30 %	1,31
Řecko	-	-	-	-	6	-	příjmu rodiny	-	1,29
Slovensko	-	-	-	-	6	A	sociální situace	-	1,29
Slovinsko ⁹	-	-	-	59 (1 - 7)	7	A (1 - 7)	příjmu rodiny	15 %	1,26
Španělsko ¹⁰	38	68	5	84	6	A	příjmu rodiny	20 % jesle	1,24
Švédsko ¹¹	80	70	48	79	7	A (4 + 5)	příjmu rodiny	10 %	1,54
Velká Británie ¹²	62	41	2	60	5	A (4 + 5)	rozsahu péče	-	1,65
Česko	-	-	25 ¹³	87	6	A	sociální situace	30 %	1,14

Zdroj: OECD, 2000, aktuální informace o jednotlivých zemích dle vlastního zpracování, údaje o České republice: MŠMT, 1999; Recent Demographic Developments in Europe, 2001, www.childpolicyintl.org.

Vysvětlivky:

1 - Mateřské školy pro děti ve věku od 3,5 do 6 let jsou poskytovány bezplatně. Návštěva školky je nepovinná, ekonomická aktivita rodiče není podmínkou pro přijímání do zařízení. Zařízení péče o děti do 3 let jsou určena především pro děti pracujících rodičů. „Školné“ v jeslích je odvozeno v závislosti na příjmech rodiče. Ve francouzsky mluvící části Belgie pokrývá poplatek 17 % nákladů, v holandsky mluvící 30 % nákladů na chod zařízení. Až 80 % tohoto školného je možné odečíst od zdanitelného základu příjmu rodičů (Belgie).

2 - Síť zařízení pro děti je výrazně dotována státem. Předškolní péče je poskytována dětem pracujících rodičů bez ohledu na výši jejich příjmů. Služby péče pro děti financované státem zahrnují jesle (0 - 2 roky), mateřské školy (3 - 6 let), mimoškolní centra (6 - 10 let) a centra volného času při školách. Péče pro děti od 6 měsíců do 3 let věku dítěte většinou náleží do správy obcí. Vzhledem k vysokému podílu žen na pracovním trhu jsou zařízení péče o malé děti velmi využívána. Dítě může zařízení navštěvovat v případě finančních nebo sociálních problémů zadarmo. Z vládních zdrojů pochází 70 % částky pokrývající náklady na péči, rodiče hradí zhruba 30 %. Kromě toho hradí rodiče ještě 17 % aktuálních provozních nákladů. Novou metodou péče podle vzoru Finska je tzv. „domácí verze péče“, která rodiči v průběhu 1 roka umožňuje zůstat doma a pečovat o dítě, za poskytnutí dotace na dítě ve stejné výši jako v zařízení péče. Místo v zařízení je ze strany obce garantováno pro všechny 6leté děti, věk povinné školní docházky je 7 let. Rodiny s dětmi mají také právo na bezplatnou výpomoc v domácnosti, pokud osoba pečující v domácnosti o děti nemůže tuto činnost vykonávat pro svůj zdravotní stav nebo v důsledku porodu (Dánsko).

3 - Ve Francii existují dva základní druhy zařízení: jesle pro děti ve věku 3 měsíců až 2 let a mateřské školy pro děti od 2 do 6 let. Jesle jsou určeny především dětem pracujících, fungují 10 až 12 hodin denně. Na rozdíl od mateřských škol mohou mít různou formu, např. rodinných či příležitostních center. Jesle jsou z poloviny financovány vládou, z jedné čtvrtiny pokladnicí rodinných dávek a z jedné čtvrtiny rodiči. Snahou umístování mateřských škol je, aby se nacházely v rámci nebo alespoň v blízkosti základní školy. Školky jsou otevřeny denně od 8,30 do 16,30 hodin. V rámci tohoto rozmezí je pobyt dítěte v zařízení bezplatný, tzn. hrazen ze zdrojů ministerstva školství. Kromě standardní provozní doby nabízejí školky své služby i formou např. delších otevíracích hodin nebo provozu v době školních prázdnin. Tato služba je již zpoplatněna školným odvozeným od výše příjmu rodičů. Kromě uvedených institucí mají pracující rodiče možnost využívat i služeb péče soukromých osob. Stát se na nákladech spojených s těmito službami podílí také, a to formou příspěvků nebo snížení daní (Francie).

4 - Novou službou pro rodiny s dětmi je zavedení programu rodinné péče od roku 1993. V rámci programu jeden akreditovaný vychovatel pečuje maximálně o 5 dětí mladší 14 let. Tento program se nicméně rozvíjí pomalu z důvodu nedostatku financí, a tudíž i zájmu rodin, neboť rodiny musí hradit veškeré náklady spojené se službou (Maďarsko).

5 - Ve starých spolkových zemích navštěvovalo jesle 5,5 % dětí ve věku do 3 let, v nových až 35,1 %. V Německu roste potřeba celodenních center péče, podíl zařízení na celkovém počtu předškolních zařízení se historicky v starých a nových spolkových zemích (v SSZ 19 %, v NSZ 40 %) výrazně liší (Německo).

6 - Podpora osamělých rodičů (matek) s dětmi do 5 let věku umožňuje jejich zapojení do pracovního procesu, studia či přípravy na povolání. Podpora má formu snížení poplatků a upřednostnění v poskytování místa pro dítě v jeslích či jiném předškolním zařízení, zejména pro matky ve věku do 20 let. Centra jsou zřizována soukromými organizacemi a firmami, krytí nákladů na chod zařízení je rozděleno mezi stát, zaměstnavatele a rodiče. Poplatek ze strany rodičů je stanoven na základě testování příjmu. Stát nese zbývající části nákladů na péči ze dvou třetin, zaměstnavatel se podílí jednou třetinou. Zaměstnavatelé mají nárok na srážku z daní z příjmu na úrovni 30 % vzniklých nákladů na péči o děti. Rovněž rodiče, kteří hradí poplatky za péči v zařízeních, mohou uplatňovat úlevu na daních. Pro lepší sladění pracovního a rodinného života jsou v průběhu období rekvalifikace příjemcům příspěvku v invaliditě nebo v nezaměstnanosti náklady na péči subvencovány. Potenciální zaměstnavatel může žádat o úhradu části nákladů za poskytování zařízení péče pro rodiče nezaměstnaného či s postižením stát (Nizozemsko).

7 - Bez ohledu na okolnost, zda jsou předškolní zařízení státní (asi 60 %) nebo soukromá, jsou dotována státem. Zřizování zařízení je odpovědností obcí. Vláda podporuje provoz zařízení úhradou 40 % nákladů, obce 30 %. Příspěvky rodičů pokrývají zbylých 30 % nákladů (Norsko).

8 - Dětem do 3 let věku jsou určeny podobně jako v České republice před jejich zrušením jesle. Do roku 1992 byla zařízení v kompetenci ministerstva zdravotnictví financována státem, od té doby nesou za provoz jeslí odpovědnost místní úřady. Od rodičů jsou vybírány finanční příspěvky, rodiče často platí za jídlo a zvláštní aktivity. Mezi další příspěvky patří i příspěvek do rodičovského výboru na nákup hraček apod. Mateřské školy jsou určeny dětem ve věku od 3 do 6 let. Stát přispívá místním úřadům a ty následně školkám na 5 hodin péče denně. Ostatní náklady převyšující stanovený rozsah péče musí rodiče hradit již sami (Polsko).

9 - Na provozních nákladech předškolních zařízení se spolupodílí rodiče a stát. Rodiče hradí minimálně 15 % nákladů, částka je však odstupňována podle příslušné příjmové a majetkové kategorie, do které rodič spadá. Příjemci dávek sociální pomoci jsou od poplatku zproštěni. Pokud zařízení navštěvuje více dětí z jedné rodiny, cena za nejstarší se snižuje (Slovinsko).

10 - Mateřské školy jsou bezplatné a právo na zapsání dítěte mají všechny rodiny. Za jesle hradí rodiče poplatky závislé podle výše příjmu rodiny, maximálně však 20 % nákladů na jedno místo v jeslích. Zavedení jeslí nastalo až od roku 1998 v důsledku politiky skloubení pracovního a rodinného života a jako nástroj zvyšování zaměstnanosti a zároveň úhrnné plodnosti španělských žen (Španělsko).

11 - Od roku 2003 mají všechny děti ve věku 4 a 5 let možnost navštěvovat zdarma předškolní zařízení v rozsahu 525 hodin za rok, což odpovídá ve dnech školního vyučování 3 hodinám denně. Pravidlo platí pro všechny zřizovatele na místní úrovni, účast dítěte v zařízení není povinná. Od roku 2002 je zavedena maximální výše poplatků za předškolní a mimoškolní zařízení pro děti ve věku od 1 do 5 let. Poplatky jsou odstupňovány dle výše příjmu domácnosti před zdaněním na úrovni 3, 2, nebo 1 %. Poplatek nesmí překročit měsíční částku za první, druhé a třetí dítě stanovenou pro předškolní i školní věk dítěte. Příspěvek od rodičů pokrývá 10 % celkových nákladů na veřejnou mateřskou školu. 90 % nákladů na provoz školky hradí stát (Švédsko).

12 - Dítě ve věku od 4 let do období nástupu do školy má nárok na bezplatné místo v předškolním zařízení, návštěva zařízení není povinná. Bezplatný přístup se vztahuje k nejméně 2,5 hodinám denně v průběhu 5 dnů v týdnu školního vyučování. Pokud dítě navštěvuje zařízení ve větším rozsahu, rodič je povinen hradit poplatek. Ve vybraných oblastech je péče bezplatná i pro děti ve věku od 3 let. Děti v Severním Irsku dosahují věku povinné školní docházky již ve 4 letech. Předškolní zařízení jsou nejčastěji provozována na soukromé bázi, zřizována jsou místními školskými radami nebo nezávislými organizacemi a školami. Za instituce odpovědné za péči se považují pouze certifikované instituce ministerstvem školství a zaměstnanosti. Příbuzní, soukromé chůvy apod. nejsou uznáni za certifikované pečovatele, proto na úhradu nákladů jejich služeb péče o děti není možné uplatňovat finanční nárok. Od roku 2001 existuje pro osamělé rodiče pracující na poloviční pracovní úvazek v rozsahu minimálně 16 hodin týdně po dobu 5 týdnů podpora na úhradu nákladů služeb pro děti. Podpora je určena přímo poskytovateli péče o dítě v průběhu maximálně 1 roku. Při práci na více částečných úvazků je rozhodující součet odpracovaných hodin, který nepřekračuje 16 hodin. V případě, že náklady na péči přesáhnou stanovenou sumu za jedno a více dětí, je možné požádat i o sumu vyšší. Náklady na centra péče o děti mohou být odpočitatelnou položkou snižující příjem pro výpočet příspěvku na bydlení a daně zastupitelství, ale i ve formě dávky z daní pracujícím odpočtem nákladů na péči o dítě (Velká Británie).

13 Děti ve věku 2 let, které navštěvují mateřskou školu. Podíl dětí ve věku 0 - 3 let, které navštěvují jesle, je velmi nízký (Česká republika).

Tabulka XI Průměrná hrubá mzda v jednotlivých zemích v národních měnách

stát	průměrná hrubá mzda pracovníka v průmyslu v národní měně 2001	průměrná hrubá mzda pracovníka v průmyslu v národní měně 2002	měna	kurz: 1 EUR (€)		
				průměr 2001	průměr 2002	průměr 2003
Belgie	30 032	31 173	EUR (€)	-	-	-
Česko	192 024	206 042	CZK	34,1898	30,8805	31,7638
Dánsko	293 000	305 306	EUR (€)	-	-	-
Finsko	27 045	28 126	EUR (€)	-	-	-
Francie	21 371	21 884	EUR (€)	-	-	-
Irsko	23 762	25 330	EUR (€)	-	-	-
Itálie	20 901	21 466	EUR (€)	-	-	-
Lucembursko	30 303	31 363	EUR (€)	-	-	-
Maďarsko	956 412	1 056 835	HUF	257,5433	243,4258	252,1458
Německo	32 384	33 226	EUR (€)	-	-	-
Norsko	278 000	291 900	NOK	8,0596	7,5463	7,9358
Nizozemsko	29 474	30 919	EUR (€)	-	-	-
Polsko	24 118	25 396	PLN	3,6778	3,8194	4,3669
Portugalsko	7 981	8 325	EUR (€)	-	-	-
Rakousko	23 401	23 963	EUR (€)	-	-	-
Řecko	10 961	11 575	EUR (€)	-	-	-
Slovensko	148 380	153 696	SKK	43,4143	42,6789	41,4973
Španělsko	15 716	16 219	EUR (€)	-	-	-
Slovinsko	-	-	SIT	217,6899	225,4925	233,4072
Švédsko	231 134	241 766	SEK	9,2462	9,1512	9,1267
Velká Británie	18 950	19 708	GBP (£)	0,62043	0,6263	0,6821

Zdroj: Taxing Wages, Special Feature: Taxing Families, 2001-2002, OECD, 2002

Příloha 2

- **Úhrnná plodnost:** průměrný počet živě narozených dětí v daném roce připadajících na jednu ženu za předpokladu, že by míry plodnosti žen podle věku byly zachovány na stejné úrovni jako v daném roce. Tento ukazatel je citlivý na časování porodů, to znamená, že v případě, kdy dojde ke snížení věku při porodu, jeho hodnota se zvyšuje, konečná neboli generační plodnost se však zvyšovat nemusí. V opačném případě při odkládání porodu se hodnota úhrnné plodnosti snižuje.
- **Průměrný věk matky při (prvním) porodu:** počítán jako vážený aritmetický průměr z rozložení měr plodnosti podle věku v daném roce (generaci)
- **Úhrnná sňatečnost:** vyjadřuje hypotetický podíl osob, které by podle úrovně sňatečnosti daného roku vstoupily do věku 50 let do manželství, je počítána jako součet redukováných sňatků svobodných, tj. sňatků svobodných v příslušném věku na 1000 osob daného věku.
- **Průměrný věk při prvním sňatku:** počítán jako vážený aritmetický průměr redukováných sňatků svobodných.
- **Úhrnná rozvodovost:** vyjadřuje úroveň rozvodovosti manželství neboli podíl manželství ukončených v daném roce rozvodem. Je počítána jako součet tzv. redukováných měr rozvodovosti, které vztahují rozvody daného roku tříděné podle délky trvání manželství k výchozím sňatkovým kohortám.